

ORVOSI KÖNYVTÁRAK

• MEDICAL LIBRARIES •

2022/4

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja
Official Journal of the Hungarian Medical Library Association
2022. december, 19. (62.) évfolyam, 4. szám

Az Orvosi Könyvtárak rovatainak tartalmi ismertetése | *Description of the Sections*

HÍREK | *NEWS*

Rövid tudósítások a könyvtárüggyel, egészségüggyel, kórházüggyel kapcsolatos újdonságokról

MOKSZ | *HMLA*

Cikkek a MOKSZ egészségét érintő általános kérdésekről

ESEMÉNYEK | *EVENTS*

Tudósítások a MOKSZ által szervezett, vagy MOKSZ tagok részvételével lezajlott rendezvényekről

HONLAP | *WEBSITE*

A MOKSZ honlapjának fejlesztéséről, érdekességeiről, újdonságairól szóló információk

KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS | *EDUCATION, TRAINING*

Általános információk, tudósítások a MOKSZ által szervezett képzésekről, továbbképzésekről

BESZÁMOLÓ | *REPORT*

Tudósítások szakmai eseményekről

TUDOMÁNYMETRIA | *SCIENTOMETRICS*

Újdonságok a tudománymetria témaköréből

EREDETI KÖZLEMÉNY | *ORIGINAL ARTICLE*

Új, korábban máshol nem publikált tudományos eredmények bemutatása

ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNY | *REVIEW ARTICLE*

Egy adott kutatás (kutatási irányzat) által elért eredmények összegzése

REFERÁTUM | *REVIEW*

Tartalmi ismertetés cikkekről, művekről, az eredeti szerző eredményeinek, érveinek bemutatásával

KIÁLLÍTÁS | *EXHIBITION*

Beszámolók a MOKSZ tagjai által rendezett, vagy más – egészségüggyel, könyvtárral kapcsolatos – kiállításokról

INNEN-ONNAN | *BRIEF COMMUNICATION*

Beszámoló orvosi könyvtárakat, egészségügyet, orvostudományt érintő, közérdeklődésre számot tartó projektekről, jelenségekről, eseményekről

ÉRDEKESSÉG | *CURIOSITY*

Könyvtárakkal, könyvtárosokkal, neves tudósokkal, tudományterületekkel kapcsolatos, egyedi nézőpontból összeállított írások

ELMONDOM HÁT MINDENKINEK | *SO I'LL TELL EVERYONE*

Magánvélemények, privát gondolatok világunkról és a benne zajló eseményekről

ÉVFORDULÓ | *ANNIVERSARY*

Neves egyéniségek, rangos események jubileumai az orvosi könyvtárak, az egészségügy, az orvostudomány területéről

KÖZTÜNK ÉLNEK | *LIVING AMONG US*

Tudósítások környezetünkben élő népszerű, vagy kevésbé ismert, de az orvosi, egészségügyi, könyvtári szakterületen egyedi tevékenységet végző személyekről

ELŐDEINK | *PREDECESSORS*

Visszatekintés már nem dolgozó, vagy már nem élő könyvtárosaink életútjára

LÉLEKHÚR | *SOUL STRING*

Az egészségügy területén dolgozó, de valamely művészeti ágban is otthonosan mozgó munkatársak bemutatása

ÖTLETBÖRZE | *BRAINSTORMING*

Könyvtáraink fejlődését, napi munkáját segítő tapasztalatok megosztása

KÖNYVISMERTETÉS | *BOOK REVIEW*

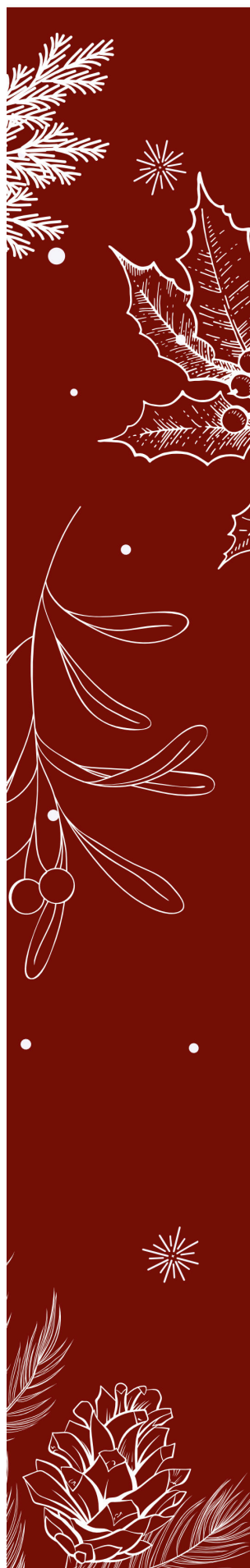
Orvoslással, egészségüggyel kapcsolatos frissen megjelent, vagy ritkaságnak számító antik könyvek bemutatása

NEKROLÓG | *NECROLOGY*

Emlékezés közelmúltban elhunyt munkatársaink életútjára

NÉVJEGY | *INTRODUCTION*

Bemutatóközlési lehetőség a MOKSZ könyvtárak munkatársai számára

Benevolo lectori salutem 2022–2023

December, karácsony, év vége, visszatekintés, számvetés – és egy új kezdet reménye.

Újra elmúlt három hónap, tisztelettel ajánljuk Kedves Olvasóinknak az Orvosi Könyvtárak legújabb, és a rohanó időben ismét évváró számát. A kiadvány életében (is) mozgalmas esztendő a végéhez közeledik; a 2022 és 2023 fordulóján esedékes értékelés, illetve a jövő útkeresésének kérdései pedig nem csupán az egyedi orvosi könyvtárak szerepével, megítélésével kapcsolatosak, ahogyan Vizvári Dóra cikksorozat-indító ismertetésében olvashatjuk (Kórházi könyvtárak: múlt, jelen és jövő), hanem maga az Orvosi Könyvtárakat jegyző MOKSZ is választak előtt áll. Ezekről szakmai közösségünk a napokban próbál döntést hozni levelezőlistánkon: együvé tartozásunk jövőbeli formájának megválasztása a cél. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy csak közösségeink fenntartása és megélése szakmai megmaradásunk egyedüli alternatívája. Az összefogás, az egymáshoz kapcsolódás, vagy akár az időben egymásra épülés fontossága válik kézzel foghatóvá ezen lapszám majd minden írásában.

Ez nyilvánul meg diakron módon az indiai könyves hagyományokban, melyről Renner Zsuzsanna PhD tudósít, valamint Pogány György szűkebb, szakmatörténeti tekintetében, amely Győry Tibor orvostörténész és szakbibliográfus életébe, munkásságába avatja be az Olvasót. De éppígy a közösség, az együtt és egymásért is való munkálkodás megtartó ereje mutatkozik meg a mai könyvtárközi együttműködési rendszerekben, például a MATARKÁ-ban Burmeister Erzsébet visszatekintése alapján, illetve az ODR aktuális kérdéseiben, ahogyan Kovács Beatrix és Vizvári Dóra olvasatai mutatják.

Társas létünk az alapja és/vagy megtámogatója a testi-lelki egészségnek is. Jól példázza ezt Bede Józsefné beszámolója a Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Pszichotikus Egyesületének negyedszázadáról, illetve Gacsályi Tölgyesi Ágnes Főszerkesztő Asszonyunk Karácsonyi története és dr. Olajos Judit főorvosnővel közösen készített, a japán kultúra kincseiből merítkező naptár-kuriózuma.

Közben számos szűkebb és tágabb értelemben vett szakmai hír, esemény, ötlet alakítja életünket, vagy emlékeztet minket múltunk jeleire – ezekből ad szemelvényeket Hírek rovatunk. És még mindig próbára teszi immunrendszerünket, türelmünket, az egészségügyet és a gazdaságot a COVID. A járvány magyar statisztikai adatainak kiértékelésére vállalkozott Dr. Hojcska Ágnes Erzsébet PhD. A régiek gyógyászatáról és a XV. századi táblanyomatos orvosi szakirodalomról Pogányné Dr. Rózsa Gabriella (PhD) szolgál adalékokkal.

Ezzel a színes tematikájú, de mindenképpen közösségünk belső kohézióját hordozó és erősítő lapszámmal, benne virtuális ajándékunkkal kívánunk áldott karácsonyt és sikerekben, egészségben, virágzó közösségben, jó társaságban megélt, gazdag új esztendőt.

Az Orvosi Könyvtárak szerkesztősége nevében:

POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD)
a Szent István Akadémia rendes tagja

Tartalom

ROVATOK TARTALMI ISMERTETÉSE	2
SZERKESZTŐI ELŐSZÓ	3
TARTALOM	4
HÍREK	6
BESZÁMOLÓK	
Könyvtárközi kölcsönzés az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtárban / KOVÁCS BEATRIX	10
(Meglehetősen szubjektív) Beszámoló az ODR konferenciáról / VIZVÁRI DÓRA	15
EREDETI KÖZLEMÉNY	
A COVID-19 járványról a kezdetektől, fókuszban Magyarország / DR. HOJCSKA ÁGNES ERZSÉBET PhD	18
Orvosi-egészségi vonatkozású táblanyomatok és dúckönyvek a XV. században / POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD)	24
ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNYEK	
A könyv Indiában / RENNER ZSUZSANNA PhD	37
REFERÁTUM	
Kórházi könyvtárak: múlt, jelen, és jövő / VIZVÁRI DÓRA	48
ÉRDEKESSÉGEK	
A MATARKA első évei – visszaemlékezés / BURMEISTER ERZSÉBET	50
ÉVFORDULÓ	
85 éve hunyt el Győry Tibor orvostörténész és bibliográfus / POGÁNY GYÖRGY	57

INNEN-ONNAN

25 éves a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Pszichotikusok Egyesülete

/ BEDE JÓZSEFNÉ

64

ELMONDOM HÁT MINDENKINEK

Karácsonyi történet / GACSÁLYI TÖLGYESI
ÁGNES

70

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

72

+ KARÁCSONYI MELLÉKLET

(külön fájlban található!)

**Lélektár. Havi lélekmozgás – japán
hangulatban** / DR. OLAJOS JUDIT & GACSÁLYI

TÖLGYESI ÁGNES

Contents

CONTENTS of the COLUMNS

2

EDITORIAL PREFACE

3

CONTENTS

4

NEWS

6

REPORT

*Interlibrary Loan in the National Library
of Health Sciences* / BEATRIX KOVÁCS

10

*(Fairly Subjective) Report on the ODR
(„Interlibrary Loan in Hungary”) Conference*

/ DÓRA VIZVÁRI

15

ORIGINAL ARTICLE

*About the COVID-19 Pandemic from the
Beginning, Focus on Hungary* / DR. ÁGNES

ERZSÉBET HOJCSKA PhD

18

*Xylographies and Blockbooks related to
Medicine/Health in the 15. Century*

/ DR. GABRIELLA POGÁNYNÉ RÓZSA (PhD)

24

REVIEW ARTICLE

The Book in India / ZSUZSANNA RENNER PhD

37

REVIEW

Hospital Libraries: Past, Present and Future

/ DÓRA VIZVÁRI

48

CURIOSITY

*The First Years of MATARKA („Searchable
Database of the Contents of Hungarian
Scientific and Technical Journals”)*

– A Reminiscence / ERZSÉBET BURMEISTER

50

ANNIVERSARY

*Medical Historian and Bibliographer Tibor
Győry – On the occasion of the 85th*

Anniversary of his Death / GYÖRGY POGÁNY

57

BRIEF COMMUNICATION

*The 25 Years Old Association of Psychotic Ill
People in Szabolcs-Szatmár-Bereg County*

(Hungary) / JÓZSEFNÉ BEDE

64

SO I'LL TELL IT EVERYONE

Christmas Story / ÁGNES GACSÁLYI TÖLGYESI

70

AUTHOR GUIDELINES

72

+ CHRISTMAS GIFT (excluded)

Soul Store. Monthly Soul Crumbs

– in a Japanese Manner / DR. JUDIT OLAJOS
& ÁGNES GACSÁLYI TÖLGYESI

Arcképek a magyar egészségügyi informatika történetéből

November elején tette közzé fenti című elektronikus tanulmányát a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság Informatikatörténeti Fóruma. Szerzők: HAVASS MIKLÓS, SIMON PÁL és TALYIGÁS JUDIT.

A tanulmány arcképcsarnok formájában tekinti át a magyar egészségügyi informatika történetét és kiemelkedő szereplőit, a kezdetektől napjainkig. A szerzők célja az, hogy mint kortársak összefoglalják és megörökítsék egy új szakma kialakulásának és első évtizedeinek történetét. A honlapjukon elérhető online Arcképcsarnokhoz is alapul szolgál a tanulmány.

Elérhetősége: [Tanulmány Arcképcsarnok \(Tárlat\)](#)

(forrás: [itf.njszt.hu](#))

Könyvtárak az egészségműveltségért

Az USA-ban október az egészség hónapja. A *National Network of Libraries of Medicine (NNLM)* és az *American Library Association (ALA)* Libraries Transform egy ingyenes eszköztár létrehozásával összesítette, hogy a könyvtárak hogyan támogatják közösségeik egészségügyi műveltségét.

Amerikában mintegy 90 millió felnőtt alacsony egészségügyi műveltséggel rendelkezik. Ezért a könyvtáraknak kulcsszerepe van abban, hogy a minőségi egészségügyi információk mindenki számára elérhetők legyenek. Természetesen a könyvtár munkatársai nem válaszolhatnak az egészségi állapotokkal vagy a kezelési lehetőségekkel kapcsolatos konkrét kérdésekre, de segíthetnek a hozzájuk fordulóknak megtalálni a számukra releváns információkat, ezzel is növelve egészségügyi műveltségüket. A könyvtárak szolgáltatásaikkal fejleszthetik az egészségtudatos magatartást, mert a minőségi információk könnyítik a jobb egészségügyi döntések meghozatalát, a prevenció népszerűsítésével egy egészségesebb közösség kialakítását, utat mutatva az egészséges öregedés felé vezető úton.

(forrás: <https://ilovelibraries.org>)

Olvasással a mentális egészségért

A Mentális Egészség Világszövetség 1992-ben hívta életre a tudatos élet, a felvilágosítás, a mentális egészség fontosságát hangsúlyozva a lelki egészség világnapját, melyet immár harminc éve október 10-én ünneplünk. Mentális jóllétünk egyik fontos pillére az olvasás, melynek számos egészségügyi előnyét élvezhetik a rendszeresen olvasók. A pozitív hatások között említendő a stressz érezhető csökkentése, a depresszió enyhítése, a memória javulása, az empátiás készség növekedése. Ismereteink olvasással történő bővítése nyi-

tottabbá tesz minket a világban zajló folyamatok megértésére és elfogadására. Bár mindezek a – DR. DAVID LEWIS kutatása által feltárt – jótékony hatások a szépirodalom olvasására vonatkoznak, ránk, az orvosi szakirodalom súlyával terheltén épp úgy, vagy talán még inkább érvényesek. Dr. Lewis kutatásáról a <https://mhfaengland.org/mhfa-centre/blog/reading-good-mental-health/> linken olvashatunk további részleteket – felkínált magyar nyelvű fordítással is.

(forrás: [fszek.hu](#))

fotó: congerdesign, Pixinio

220 éves az Országos Széchényi Könyvtár

Minden könyvtáros számára fontos évszáma a szakmatörténetnek 1802, hiszen ekkor adományozta SZÉCHÉNYI FERENC saját értékes könyvkollekcióját a nemzetnek, ezzel teremtve meg mai nemzeti könyvtárunk alapját. Az OSZK tehát 1802. november 25-ével indítja történetét, és 2022 novemberében a 220 éves jubileum több igényes tudományos rendezvény és állandó kiállítás megnyitására apropóját adta.

Az egymást követő eseményekről az Orvosi Könyvtárak szerkesztősége tisztelettel ajánlja Olvasóink figyelmébe az alábbi híradásokat az Országos Széchényi Könyvtár honlapján:

- <https://www.oszk.hu/hirek/220-eves-az-orszagos-szechenyi-konyvtar>,
- <https://www.oszk.hu/rendezvenyek/szerkesztok-es-szerkesztosegek-szazadfordulon>,
- <https://www.oszk.hu/rendezvenyek/kultura-tudomany-innovacio-220-eve-nemzet-szolgaltataban>,
- <https://www.oszk.hu/hirek/2022-november-24-en-megnyilt-az-esszencia-cimu-elso-allando-kiallitasunk>,
- <https://www.oszk.hu/esszencia-allando-kiallitas>

(forrás: [oszk.hu](https://www.oszk.hu))

Világnapok

- október 1. Mellrák elleni küzdelem világnapja
- október 2. Sztómások világnapja
- október 6. Hospice és palliatív ellátás világnapja
- október 10. Lelki egészség világnapja
- október 15. A fehér bot nemzetközi napja
- október 20. Csontritkulás világnapja
- november 8. Nemzetközi radiológiai nap
- november 14. Cukorbetegség világnapja
- november 17. Koraszülöttek világnapja
- december 1. AIDS elleni világnap
- december 3. Fogyatékos emberek világnapja

Az év során számos, egészséggel, illetve egyes betegségekkel kapcsolatos világnap kerül megrendezésre. Céljuk, hogy fókuszba állítsák az egészséget mint legnagyobb értéket, valamint felhívják a figyelmet a különféle betegségekkel terhelt embertársaink segítésére, megértésére, elfogadására és empátiára, odafigyelésre késztesse. A világnapok jelentősége abban áll, hogy érzékenyítik a társadalmat a fogyatékkal élők iránt, ezzel is segítve mindennapjaikat.

Kiadványunk éves periodicitásának utolsó negyedére is jut néhány ilyen neves nap, szám szerint tizenegy, plusz két teljes

hónap, amikor célzottan egy-egy konkrét egészségügyi témával kapcsolatos rendezvényekkel hangsúlyozzák annak fontosságát (október: a látás hónapja, november: fogászati hónap). Ha csak fellapozzuk a naptárban az utolsó negyedév egészségügyi témákkal kapcsolatos világnapjait, talán megértjük, mennyi dolgunk van – egyéni és társadalmi szinten –, hogy fogyatékkal vagy egészségi problémákkal, betegségekkel élő embertársainknak is élhető világot kínáljunk.

100 éves a magyar dietetikusképzés

Egészségünk megőrzésében, valamint helyreállításában döntő szerepe van az egészséges táplálkozásnak – ezt a régiek, leginkább a „füvesasszonyok” ösztönösen, illetve generációk során felhalmozott gyakorlati tapasztalatuk alapján tudták. Az egészségügyi szakdolgozók immáron modern, tudományosan megalapozott képzésében a táplálkozástudományi szakterület 100 esztendeje, 1922-ben jelent meg. Ekkor indult meg Soós ALADÁR PROFESSZOR irányításával a *diétásnének* első kurzusa a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi fakultásán. A táplálkozástudományi szakemberképzés históriájáról részletesebben olvashatunk a Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége honlapján:

<https://mdosz.hu/hun/wp-content/uploads/2022/06/mdosz-taplalkozasi-akademia-hirlevel-2022-06-100-eves-a-dietetikus-kepzes.pdf>

kép: wildpixel (Getty Images via canva.com)

Schrettinger 250

Szerzetes – lázadó – könyvtáros. Ez a címe az idén 250 éve született MARTIN SCHRETTINGER tevékenységét bemutató virtuális kiállításnak, amely a müncheni székhelyű bajor nemzeti könyvtár honlapján tekinthető meg.

Martin Schrettinger (1772–1851) bencés szerzetes, bibliothecarius testvér, illetve a bajor udvari könyvtár könyvtárosa volt, akit nemes egyszerűséggel „a könyvtártudomány atyjának” is nevezhetünk. Ő volt az első kollégánk, aki 1808 és 1829 között több kötetben megjelent kolosszális művében (*Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft*. München: im Verlage des Verfassers; 1808–1829) először nevezte a könyvtári ismereteket önálló tudománynak. Kijelentése és nézetei háttérében a könyvtári ismeretek korabeli két megközelítésének egymáshoz való viszonyában bekövetkezett változás figyelhető meg: az előfeltevétel a *literátorság*, a könyvtáros-tudós, vagyis inkább tudós és mellesleg könyvtáros életforma, a tudós könyvtáros pedig az, aki a jelentős mennyiségű könyvből rendezett könyvtárat tud szervezni, illetve azt szakszerűen működtetni képes. Ez a

© BSB/ Image Archive

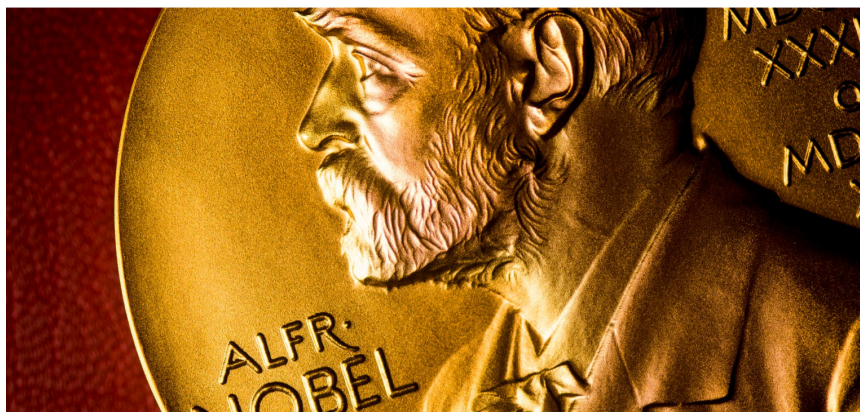
könyvtáros hivatás célja, ennek elméleti alapja a könyvtártudomány.

Az OK szerkesztősége tisztelettel ajánlja e jeles személyiség pályafutását bemutató kiállítást, amely angol és német változatban is elérhető a *Bayerische Staatsbibliothek* honlapján: <https://www.bsb-muenchen.de/va/ausstellungen/moench-rebell-bibliothekar/>, de a Google-ban a „Schrettinger 250” kereső kifejezéssel számos további német város, könyvtár és intézmény megemlékezéséről is olvashatunk híreket.

Orvosi-élettani Nobel-díj, 2022

A Nobel-díjat 1901 óta adják át a svéd kémikus és feltaláló ALFRED NOBEL végrendelete szerint – ma már hat tudományág jeles képviselőinek. A rangos elismerést (és a vele járó, jelenleg kilencmillió svéd koronát) 2022-ben orvosi-élettani kategóriában SVANTE PÄÄBONAK, a lipcsei Max Planck Evolúciós Antropológiai Intézet kutatójának ítéltek oda „az emberek kihalt elődeinek genomjával és az emberi evolúcióval kapcsolatos felfedezéseikért”.

A svéd genetikusnak sikerült szekvenálnia a mai ember kihalt rokona, a neandervölgyi ember genomját, melyet több évtizedes kutatómunka előzött meg. A kutató nevéhez egy további hatalmas felfedezés is fűződik, ugyanis 2008-ban sikerült egy szibériai barlangban talált ujjcsont töredékből egy másik rokonunk, a gyenyiszovai ember genetikai térképét is meghatározni. Kutatásaival Svante Pääbo egy új tudományág, a paleogenomika megalapítója is, melynek jelentősége nem csak abban áll, hogy feltárul előttünk az eddig megismert

© Nobel Prize Outreach. Photo: A. Mahmoud

emberfélék keveredése DNS-állományuk biokémiai módszerekkel történő meghatározása révén, hanem – ami a ma ember számára még fontosabb lehet – megismerhető kihalt rokonaink génszekvenciáinak hatása napjaink emberére. Érdekes, hogy az észti származású édesanyja nevét viselő Svante Pääbo édesapja, SUNE BERGSTRÖM svéd biokémikus a prosztaglandinok izolálásáért és szerkezetük felderítéséért végzett kutatásait negyven évvel ezelőtt, 1982-ben szintén Nobel-díjjal ismerték el.

(forrás: qubit.hu)

Jelenléti oktatás a SZIKLA Integrált Könyvtári Rendszert használó könyvtárak képviselőinek

A NetLib Kft. egy-egy átfogó tanfolyamot tartott a Feldolgozás és a Tájékoztatás témákban október 18–19-én Budapesten, a Soter-Line Oktatási Központban, jól felszerelt oktatási teremben: mindenkinek saját számítógépe volt és kivetítőn lehetett követni az előadót, SZILÁGYI LORÁND ügyvezetőt. Segítője SCHWARCZENBERGER ÁGNES volt. A közel 30 résztvevő közül mindössze egy szakkönyvtáros (Kovács Beatrix, Országos Egészségügyi Szakkönyvtár) vett részt, a többiek közkönyvtárakból érkeztek.

A feldolgozás témában a kollégák átnézték az egyszerű és mélyleíró adatrögzítést, a többlépcsős leírást, az analitikák, annotációk felvitelét, a rekord-

kapcsolatokat, tartalmi feltárást (tárgyszavazás, tezauruszok), a multimédiás csatolmányok rögzítését, módosítást (egyéni és csoportos), selejteztést, törlést, leltárkönyvek (adminisztráció) kezelését és a revíziót.

A tájékoztatás témában a keresőrendszerek bemutatása, a halmazműveletes keresés gyakorlása, megjelenítő nézetei, az OPAC és OPAC+, a konfiguráció használata fért bele az adott időkeretbe.

A kölcsönzés modulban a paraméterezés, az olvasószolgálati tevékenység elemeinek gyakorlása, az értesítő rendszer elemei bemutatása, GDPR tudnivalók és a használati és forgási statisztikák megismerése volt a téma.

A további kurzusokat a cég a honlapján hirdeti:

<http://www.szikla.net/tanfolyamok>

(K.B.)

Könyvtárközi kölcsönzés az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtárban

ODR konferencia, 2022

KOVÁCS BEATRIX

könyvtáros, Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár, Budapest

kovacs.beatrix@okfo.gov.hu

A konferencia fő témája a digitalizáció volt, erre épültek az előadások. Minden évben egy-egy könyvtártípus képviselője mutathatja be „jó gyakorlatát” a könyvtárközi kölcsönzés terén. Idén minket kértek fel. Könyvtárunk könyvtárközi kölcsönzési gyakorlatát diáim segítségével foglaltam össze, röviden beszéltem róla, kik vagyunk, kiknek mit, hogyan szolgáltunk. Végül pár grafikonon bemutattam a forgalmi adatokat.

Kik vagyunk?

Jelenleg az Országos Kórházi Főigazgatósághoz tartozunk, országos hatáskörű egészségtudományi szakkönyvtár vagyunk. Főbb tevékenységeink között szerepel az orvosi, egészségügyi témájú szakirodalom gyűjtése és szolgáltatása. A fenntartó munkáját elsősorban irodalomkereséssel, szakirodalom-beszerzéssel segítjük.

1957 óta folyamatosan gyűjtjük a magyar nyelvű orvosi/egészségügyi folyóiratokat, és készítjük belőle a *Magyar Orvosi Bibliográfiát*, amely az interneten bárki számára hozzáférhető és kereshető. Ez az egyik legfontosabb forrása a könyvtárközi kölcsönzésnek.

Könyvállományunkról a Szikla IKR OPAC katalóguson keresztül kaphatnak információt olvasóink.

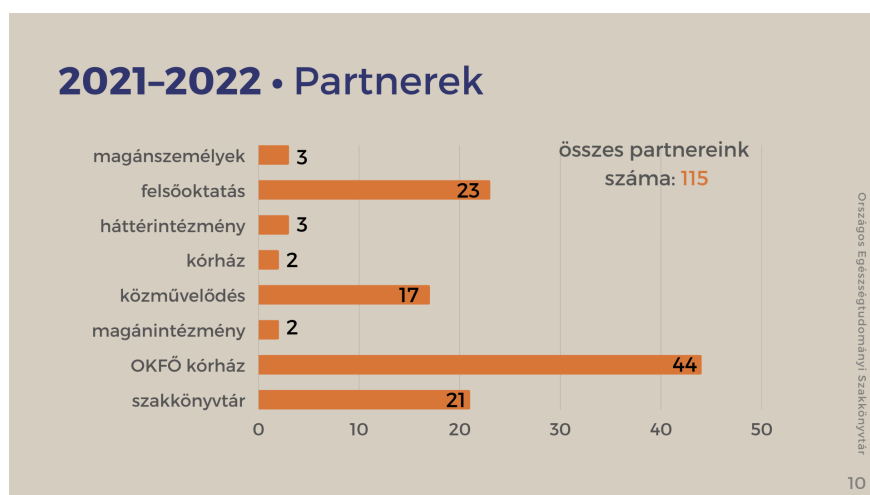
Ezekon kívül a kórházak, klinikák orvosi könyvtárainak segítségével, az orvosok, egészségügyi szakdolgozók szakirodalommal való ellátásában, tanulásuk támogatásában van még fontos szerepünk.

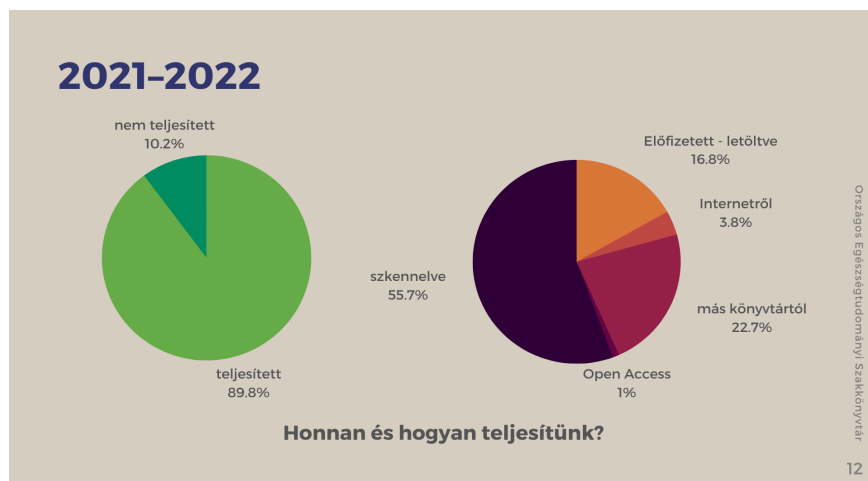
Kiknek szolgáltunk?

Beiratkozott olvasóknak és más könyvtáraknak nyújtunk szakirodalmat könyvtárközi kölcsönzés keretében.

- Beiratkozott olvasóinknak elsősorban a szakkönyv-igényüket igyekszünk kielégíteni és a műveket beszerezni országon belül, bármely könyvtárból.

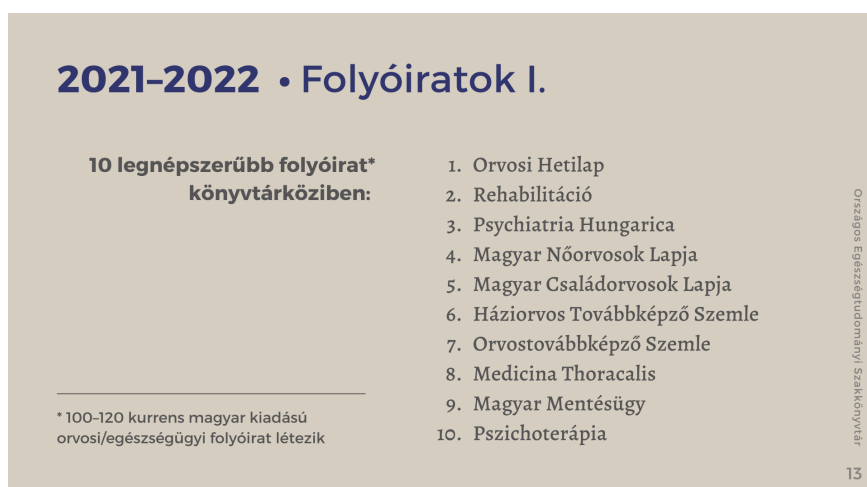
1. ábra. Az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár partnerei

2. ábra. Honnan és hogyan teljesítünk?

3. ábra. Legnépszerűbb orvosi folyóiratok a könyvtárközi kölcsönzésben

- Az ODR tagkönyvtáraktól elsősorban orvosi szakcikk-kérések érkeznek hozzánk, mi pedig szak- és szépirodalmi könyveket kérünk tőlük. A közkönyvtárak az ODR felületén keresztül keresnek meg minket.
- Többször kérnek az OSZK-s kollégák is cikkeket tőlünk orvos-egészségügyi témájú magyar szakfolyóiratokból. A központi lelőhely-nyilvántartás számon tart minket.

Az 1996 óta működő Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége tagjaival szoros a kapcsolatunk. A kórházi/klinikai orvosi könyvtárak csak kis hányada ODR tag, ezért velük már szinte csak e-mail útján kérünk/küldünk cikkeket. Az évtizedek alatt kialakult kapcsolatok révén, első körben egymástól kérjük a szakirodalmat.

A MOKSZ tagkönyvtárai a közvetlen e-mail kérésen túl a szervezet levelezőlistájára is feltehetik kérésüket. Általában sietnem kell, hogy elsőnek küldjem el a cikkeket, mert mások is igyekeznek gyorsan reagálni.

Legfőbb partnereink az OKFŐ alá tartozó kórházak orvosi könyvtárai. Az orvosegyetemek és karok

könyvtáraitól is gyakori az érkezett kérés. Az ODR tagkönyvtárak közül elég sok köz- és szakkönyvtár is kapcsolatban áll velünk.

Mit és miből szolgáltatunk?

Könyvtárközi kölcsönzésünk 75%-át folyóiratcikkek beszerzése, ill. szolgáltatása teszi ki.

A mi szakterületünk szerencsés, mert van mit kérni. Több mint 100 magyar nyelvű szakfolyóirat jelenik meg, ugyanakkor bárki számára elérhetők a magyar és külföldi szakkönyvtárak. Ezek segítségével a partnereink pontosan meg tudják mondani, hogy mire van szükségük. A magyar cikkek adatait nagyrészt a MOB-ból, kisebb részt a MATARKÁ-ból és az MTMT-ből, a külföldi cikkeket pedig a PubMed-ből veszik olvasóink. Tőlünk leginkább azokból az orvostársasági lapokból kérnek cikkeket, amiket gyakran egyedül nálunk lehet megtalálni. Mi a MOB miatt igyekszünk tiszteletpéldányt beszerezni, ha lehet, mindenből.

Néha az NPA alapján kérnek tőlünk cikket, ez elsősorban az ODR tagkönyvtárak számára információforrás, a folyóirat-lelőhelyek már az ODR felületén

szerkeszthetők. Az ODR-ben megnézhető: „A legtöbbet kért folyóiratok” között több orvosi témájú is van (*Orvosi Hetilap*, *Pszichoterápia*, *Psychiatria Hungarica*, *Védőnő*), ezeket tőlünk is kérni szokták.

A kórházi könyvtárak közül több oktatókórházban működik, ahol a szerzők publikációs listáik vezetésére törvényileg is kötelezettek (MTMT). Ehhez gyakran kérnek tőlünk pl. adatellenőrzést, -pontosítást.

Formátumok

Régebben gyakran kértek a nyomtatott külföldi folyóiratainkból is, ma már csak archív anyagunk van, a frissebbeket előfizetett adatbázisokból, Open Access folyóiratokból, vagy az ODR-ben, Compass-ban található szolgáltatótól tudjuk beszerezni. A kért cikkeket online előfizetés esetén, vagy adatbázisból töltjük le, ha van jogosultságunk könyvtárközi kereteken belül tudunk szolgáltatni innen is, a ProQuest pl. ilyen.

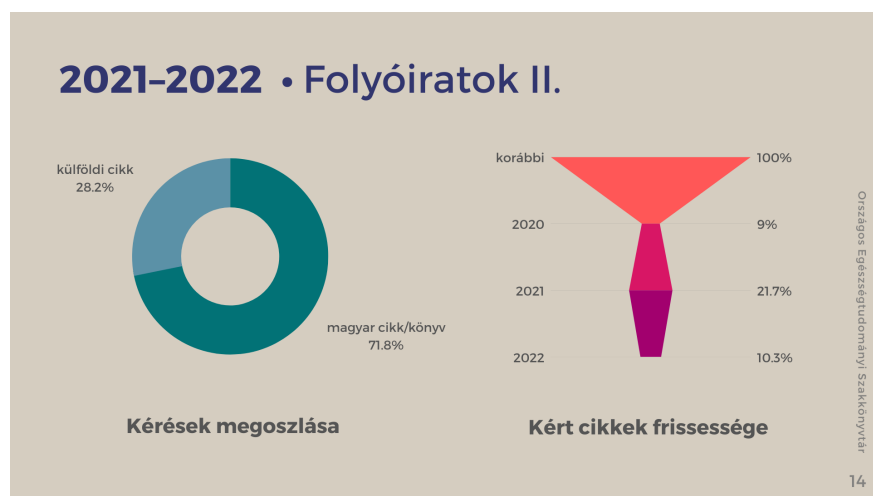
A nyomtatott lapokból szkenneljük, pdf formátumban kérjük/kérjük és elektronikus úton nyújtjuk/kapjuk a kéréseket. A postát csak ritkán vesszük igénybe.

Miután az orvostudomány elég gyorsan fejlődő, specializált szakterület, nyomtatott könyveket sokkal ritkábban kérnek tőlünk. Ezeket eredetiben szerezzük be, ill. kölcsönözzük őket – amennyiben lehet, az ODR-en keresztül, de vannak más bejáratott könyvtári kapcsolataink is.

A kérések kétharmada magyar cikk/könyv és egyharmada idegennyelvű cikk. A kérések közel fele három évnél fiatalabb, de látni, hogy a korábban született cikkek iránt is nagy a kereslet.

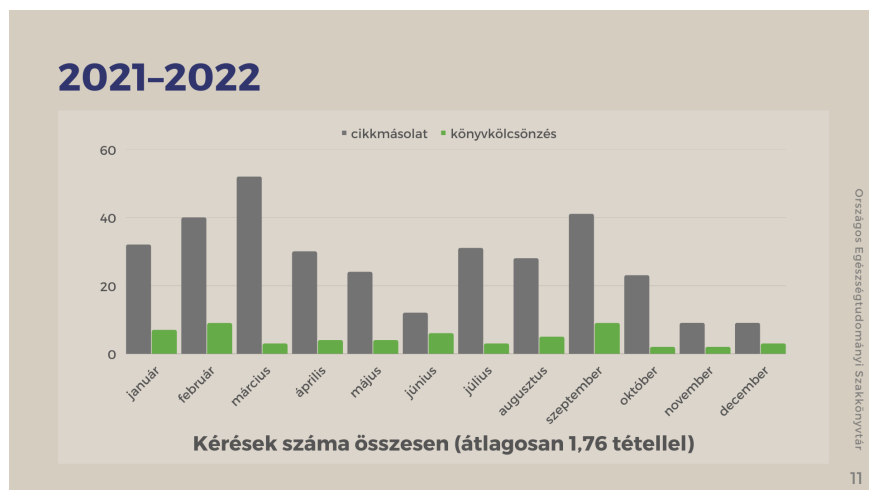
Hogyan dolgozunk? Milyen az adminisztráció?

Jó dolog könyvtárközizni! Az olvasók és a könyvtáros kollégák is nagyon hálásak tudnak lenni a gyors segítségért. Sokszor továbbítják nekünk a kollégák egy-egy főorvos, vagy egészségügyi szakdolgozó hálálkodó sorait a megszerzett cikk vagy könyv miatt. Nekünk is jó tapasztalatunk van más könyvtáraktól való kéréseink gyors teljesítésében. Az orvosi könyvtárak levelezőlistájára feltett kérések is gyorsan szoktak teljesülni.

4. ábra. A könyvtárközi kérések megoszlása származás és frissesség szerint

5. ábra. Kérések megoszlása hónapok szerint

6. ábra. Könyvtárközi teljesítményünk és a szervezeti átalakítások viszonya

A könyvtárközi kölcsönzés működésére évente ODR támogatásban részesülünk. Mivel nekünk kicsi a könyvforgalmunk, a fenntartónk központilag intézett postájával fel tudjuk adni a kért könyveket. Ezért nem is kérünk postaköltséget a kérő könyvtártól, és mi is térítésmentesen kapjuk meg a kért dokumentumokat.

2018-ban vettem át VIZVÁRI DÓRITÓL a könyvtárközi kölcsönzés bonyolítását és adminisztrációját a könyvtárunkban, máig az ő segítségével végzem, szükség esetén egymást helyettesítjük. Az ODR-ben való adminisztráláson túl a Sziklában rögzítjük a saját állományunkból származó nyomtatott művek kölcsönzését és visszavételét, és ezenkívül van még egy saját olvasónapló is. Tulajdonképpen az olvasószolgálati napló része a könyvtárközi kölcsönzés adminisztrálása is. A hozzánk küldött kéréseket tartalmazó e-maileket és azon belül minden cikk/könyv kérést feljegyzünk. Innen függvények segítségével naprakészen tudjuk megadni az OSAP adatainkat is.

A kockás füzetben való adminisztrálástól az Access-en keresztül az Excel-táblázatig jutottunk el, amit ma már felhőben tárolunk, hogy bárholnan elérhessük. Időről időre újra átgondoljuk az adminisztrációt. Megnézzük, van-e OSAP változás, hogy a szerint

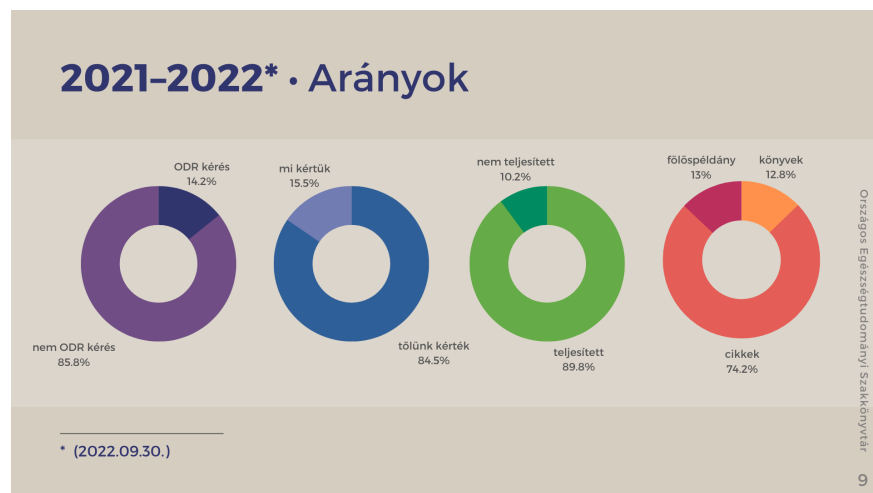
gyűjtsük az adatokat. Sajnos néha a változtatás anomáliát is tud okozni, főleg az éves adatok összehasonlításakor.

Eredményeink

A GYEMSZI-s időkben nagyon sok kérésünk volt a Technológiai Értékelő Irodától, és a Gyógyszerkutató Intézettől. Ez látható a kiugró oszlopokból. 2017-ben visszaesés történt, mert költöztünk és leltároztunk, az olvasóterem sem volt nyitva, és sokáig nem tudunk hozzáférni a nyomtatott szakirodalomhoz. Most már újra normál ütemben tudunk szolgáltatni az egész állományunkból, ha a kért cikk vagy kötet megtalálható a polcainkon, akkor egy-két órán belül teljesíteni szoktuk a kérést. A külföldi szócikkek beszerzése már nehezebb, az is befolyásolja, hogy épp van-e lehetőségünk adatbázist előfizetni, és ha igen, melyiket.

Hasonlóak a tendenciák, mint más könyvtárakban. Tavasszal és ősszel ugrik meg a kérések száma. Itt is jól látszik, hogy nálunk a forgalom kb. 80%-a folyóiratcikk.

7. ábra. Könyvtárközi kölcsönzések arányai

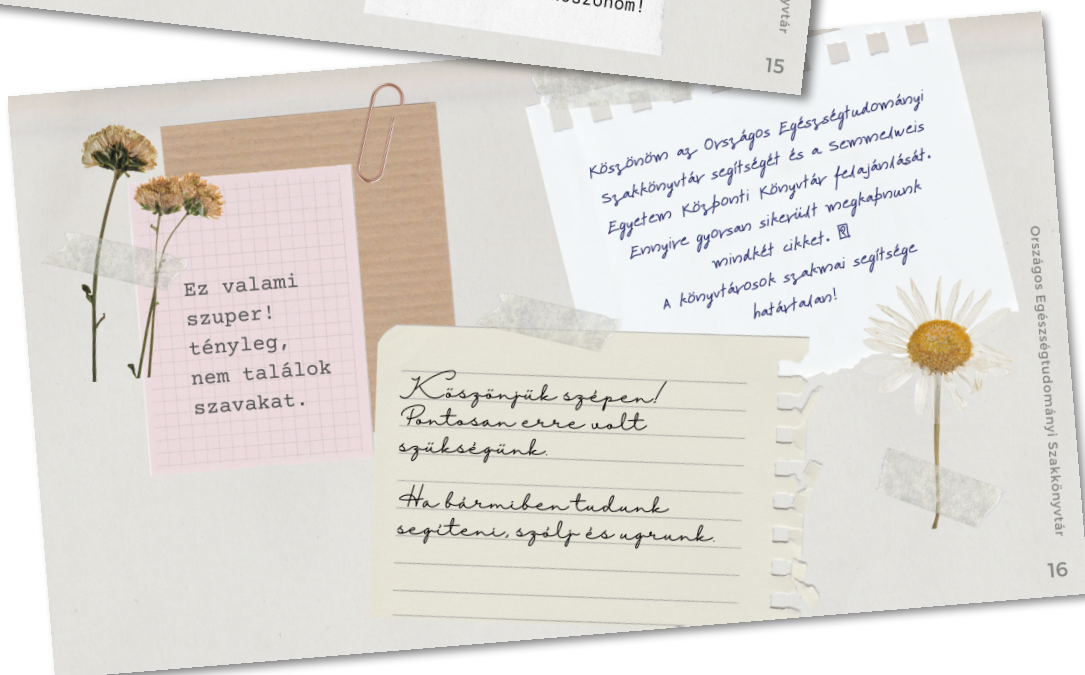

Pár diagramon foglaltuk össze a 2021. január 1-jétől 2022. szeptember 30-áig tartó időszak főbb arányait. Az összes kérés szerepel a diagramokon, azok is, amit mi kértünk és azok is, amelyeket tőlünk kértek. Mi inkább kiszolgáló könyvtár vagyunk, jóval kevesebbet kérünk. A nem teljesített kérések legnagyobb része külföldi szakcikk. Jól látható, hogy a kért és kapott kérések döntő része szakcikk. Fölőpéldányainkat rendszeresen meghirdetjük az orvosi könyvtáraknak, ezt jelenti a 13%, hiszen valahol ez is könyvtárak közötti együttműködésről szól.

Lentebb látható pár példa a köszönő sorokra, ezekkel köszöntem meg a hallgatóság figyelmét.

Jegyzetek

Az előadáson bemutatott teljes diasor megtekinthető ezen a [linken](#).

(Meglehetősen szubjektív) beszámoló az ODR konferenciáról

Tatabánya, 2022. október 17.

VIZVÁRI DÓRA

könyvtárvezető, Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár, Budapest

vizvari.dora@okfo.gov.hu

KOVÁCS BEA kolléganőmmel voltunk Tatabányán a szokásos, évenként megrendezésre kerülő ODR konferencián. Ez a 21. volt a sorban. Már nem is tudom, hogy én mióta járok erre a rendezvényre (lehet, hogy már 10. éve?!), de az biztos, hogy 2018-ban már Beával mentünk, akkor még vonattal, és még a régi könyvtárpépületben volt a rendezvény. Túl szép idő volt, ezért a délutáni, ODR adminisztrációs beszélgetős program helyett átbuszoztunk Tatára. Azóta ez tradíció lett, az időjárás pedig ezt eddig minden évben megtámogatta.

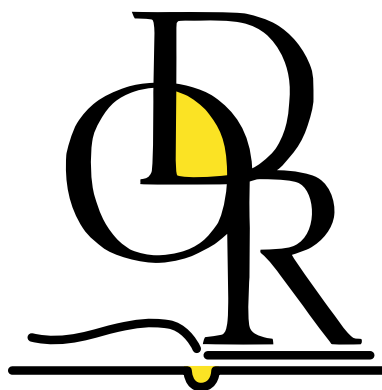
Most duplán volt apropónk: könyvtárközi – tehát nem árt ott lenni, hátha megtudunk valami újdonságot az ODR-ről, a személyes kapcsolatok fenntartása is hasznos, de most azért is mentünk, mert felkértek minket, hogy a szokásos könyvtári bemutatkozások keretében idén mi tartsunk előadást. Bea hősieken vállalta, hogy előad, én meg hősieken elfogadtam a nevében a felkérést.

Tavaly voltak a „minisztériumból” is, akkor elég kritikus előadást tartottak az ODR támogatások kapcsán. Nehezményezték, hogy nem arra megy a pénz, amire szánják, nem plusz példányokra, hogy lehessen mit kölcsönadni, hanem többnyire állománybővítésre fordítják azt a könyvtárak. Emellett nincs koncepció, a könyvtárak nem koordinálják egymás között az egyes beszerzéseiket. A teljes könyvtártámogatási rendszerre alaposan ráférne az átalakítás – akkor talán ez is megoldódhatna.

Idén a digitalizáció volt a téma, így többnyire erről beszélt minden előadó.

MÉSZÁROS TAMÁS, főosztályvezető: Új digitalizálási gyakorlat az Országos Széchényi Könyvtárban

Ebből az előadásból csupán annyit jegyeztem fel magamnak, hogy évente 1–1,5 millió oldalnyi anyagot tudnának bér-szkennelni a saját állomány digitalizálása mellett.

**DR. URAI-TÓTH ÉVA, osztályvezető:
Az Országgyűlési Könyvtár digitalizált
gyűjteményei és szolgáltatásuk**

Az OGYK osztályvezetője saját digitalizációs projekteiről mesélt, aminek sok eredménye elérhető a Hungaricana adatbázisban. Nagyon jó kis előadás volt (a dizájn egy kicsit fapados), követhető, átlátható, személyes és tanulságos: legyen egy terved, mert azt át tudod alakítani, ha menet közben kiderül, hogy hibás, vagy hiányos, nem kellően részletes volt az alapkoncepció.

435 ezer oldalnyi ágazati közlőnyt digitalizáltak, ez elérhető a Digitalizált Törvényhozási Tudástárunkban. Természetesen az Egészségügyi Közlöny nincs ezek között, semmilyen névváltozatában.

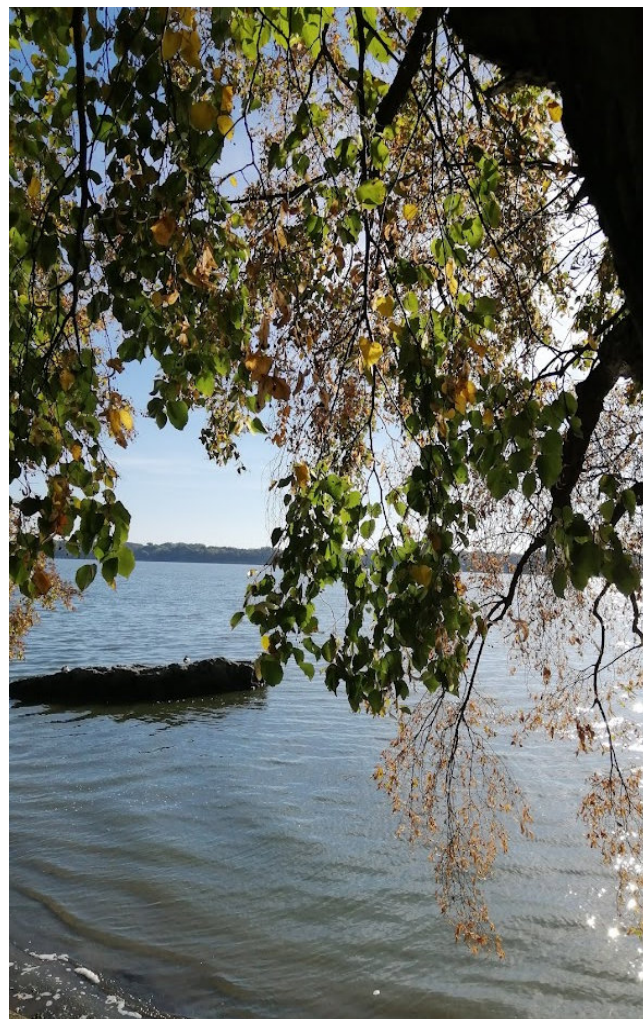
Magukat is megmosolyogva elmesélte, hogy azért digitalizálnak, hogy a savas, rossz minőségű papírra nyomtatott kiadványok kereshetők, és amellet tartalmuk megőrizhető legyen. Bedigitalizálták, meta-adattolták, közzétették a digitális másolatokat, majd mégsem merték kidobni azokat a rossz minőségük miatt többé kézbe nem vehető példányokat, amelyekről a digitalizálás történt. Hiába, aki könyvtáros, az örökké az is marad: képtelen bármit is kidobni.

Náluk 2,5 munkakör jut a digitalizálásra. Ezt kevésnek érzi. De még kevesebb a digitalizálás folyamatából konkrétan a szkennelésre fordított idő: csupán a teljes folyamat 15%-a. Ez meglepett. Így néz ki a folyamat a diakép szerint:

- 10 % előkészítés,
- 15 % szkennelés,
- 25 % vágás,
- 5 % OCR (szövegfelismerés),
- 25 % utómunka,
- 10 % publikálás (elérhetővé tétel),
- 10 % adminisztráció és fájlkezelés.

Ez nekem nagyon tanulságos volt. Ráadásul ők csak a terjesztési másolatok létrehozásával foglalkoznak, azaz nem az a szempontjuk, hogy ebből akár újra ki lehessen nyomtatni egy könyvet/közlönyszámot, hanem hogy kereshető és internetes felületen elolvasható legyen a digitális másolat.

Egyébként az összes digitalizált tartalmuk kereshető a katalógusukban, ami kiegészül egy discovery felülettel.

TÖRÖK CSABA, rendszergazda – MÁRKU MÓNKA, igazgatóhelyettes: Digitalizálási stratégia és gyűjtemények a József Attila Megyei és Városi Könyvtárban

Előbb a rendszergazda beszélt. Nagy termetű, felemás-zoknijú, hosszú copfba fogott hajú ember szórakoztató előadással. Látszott rajta, hogy ért ahhoz, amiről beszél.

Már 2009 óta van digitalizáló csoportjuk, ami 3 fővel működik, kisebb-nagyobb megszakításokkal. Ilyen megszakítás volt pl. az új könyvtár építése alatti költözés, meg jópár újratervezés. Viszont egy Közgyűjtmenyi Digitalizálási Pályázat során nyert pénzből egész klassz gépeket tudtak beszerezni. Ők is vállalnak bérbeadást, a megye több könyvtára is itt digitalizálta a saját helyismereti lapjait.

Majd jött az igazgatóhelyettes asszony, aki elmondta (vagy inkább olvasta) még egyszer kb. ugyanezt. Csak a tartalomjegyzék 15 diát ígért, mindegyiken hosszú tömött sorokban állt a szöveg...

Bea előadása átcsúszott az ebéd utánra. Aggódtunk, hogy vajon mennyien fognak visszajönni?!

KOVÁCS BEATRIX: Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár

Végül egész sokan maradtak, és meghallgatták őt. Szépek voltak a diák, az utolsó két oldalon lévő köszönetek pedig kellemes hanghatásokat és mosolyokat váltottak ki a közönségből. (Az előadás részleteit Bea cikkében lehet elolvasni.)

MIKOLASEK ZSÓFIA, igazgató: Cloud Library a József Attila Megyei és Városi Könyvtárban

Az utolsó előadás szintén kétszereplős volt. A tatabányai könyvtár igazgatója csak felvezette a témát: csináltak egy felmérést a COVID alatt, hogy mekkora igény lenne e-könyvekre, azok kölcsönzésére. Aztán átadta a szót a CloudLibrary képviselőjének.

Ez igazából egy termékbemutató volt, viszont egy már működő e-könyv kölcsönző alkalmazást láthatunk. Van már benne magyar nyelvű kölcsönözhető könyv is, de éppen azért még gyerekcipőben jár a CloudLibrary. A felület kezeli az olvasók olvasójegyeit, a könyvtár e-beszerzését, és az alkalmazásban való olvasás lehetőségét is. Egy kicsit fel is csillant a szemem: végre egy legális e-könyv kölcsönző! Ráadásul bele lehet pakolni saját digitalizált tartalmakat is, így azok kölcsönzését is megoldja a szoftver. Nem rossz, nem rossz!

fotók: Vizvári Dóra, Kovács Beatrix

A tatabányai új könyvtárat végül megint nem láttuk, de jól esett a maradék finom isler és linzer, melléjük finom szörpöket is kóstolhattunk: könyvtári orgona, könyvtári levendula, könyvtári kóla...

Gyorsan átruccantunk Tatára, sétáltunk egy jó kis szokásosat a napsütésben a tóparton. Még a lábamat is beledugtam a vízbe!

A COVID-19 járványról a kezdetektől, fókuszban Magyarország

DR. HOJCSKA ÁGNES ERZSÉBET PhD¹

h.agnes.erzsebet@gmail.com

Összefoglaló

A COVID-19 világjárvány közel három éve van jelen a világban, jelentős társadalmi és gazdasági változásokat, problémákat okozva.

A tanulmány célja a kezdetektől röviden bemutatni a nemzetközi és részletesebben a hazai 2020. április 1. és 2022. október 31. közötti hat járványhullám fertőzöttségi és halálozási adatait és trendjeit a rendelkezésre álló Nemzeti Népegészségügyi Központ nyilvános adatai alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált időszak végére a COVID-19 betegségben megfertőződötték száma hazánkban elérte a 2 141 513 főt, a halálos esetek száma pedig a 47 961 főt. Az öt lezáródott járványhullám közül a második volt a leghosszabb (217 nap). A fertőzöttek napi száma az ötödik járványhullámban volt a legmagasabb, amikor elérte a 20 174 főt. A járvány okozta halálos esetek legmagasabb napi száma pedig 311 fő volt, mely a harmadik járványhullámban volt mérhető Magyarországon.

Kulcsszavak: COVID-19 adatok, epidemiológia, járványhullámok, Magyarország, világjárvány

Abstract

The COVID-19 pandemic has been present in the world for almost three years, causing significant social and economic changes and problems.

The aim of the study is to briefly present from the beginning, the infection and mortality data and trends of the international and, in more detail, the domestic pandemic waves between April 1, 2020 and October 31, 2022, based on the available public data of the National Public Health Centre.

The results show that by the end of the examined period, the number of people infected with the COVID-19 disease in Hungary reached 2 141 513, and the number of deaths reached 47 961. Of the five pandemic waves that ended, the second was the longest (217 days). The daily number of infected people was the highest in the fifth pandemic wave, when it reached 20 174 people. The highest daily number of deaths caused by the pandemic was 311 people, which was measured in the third wave of the epidemic in Hungary.

Keywords: COVID-19 data, epidemiology, pandemic waves, Hungary, pandemic

Bevezetés

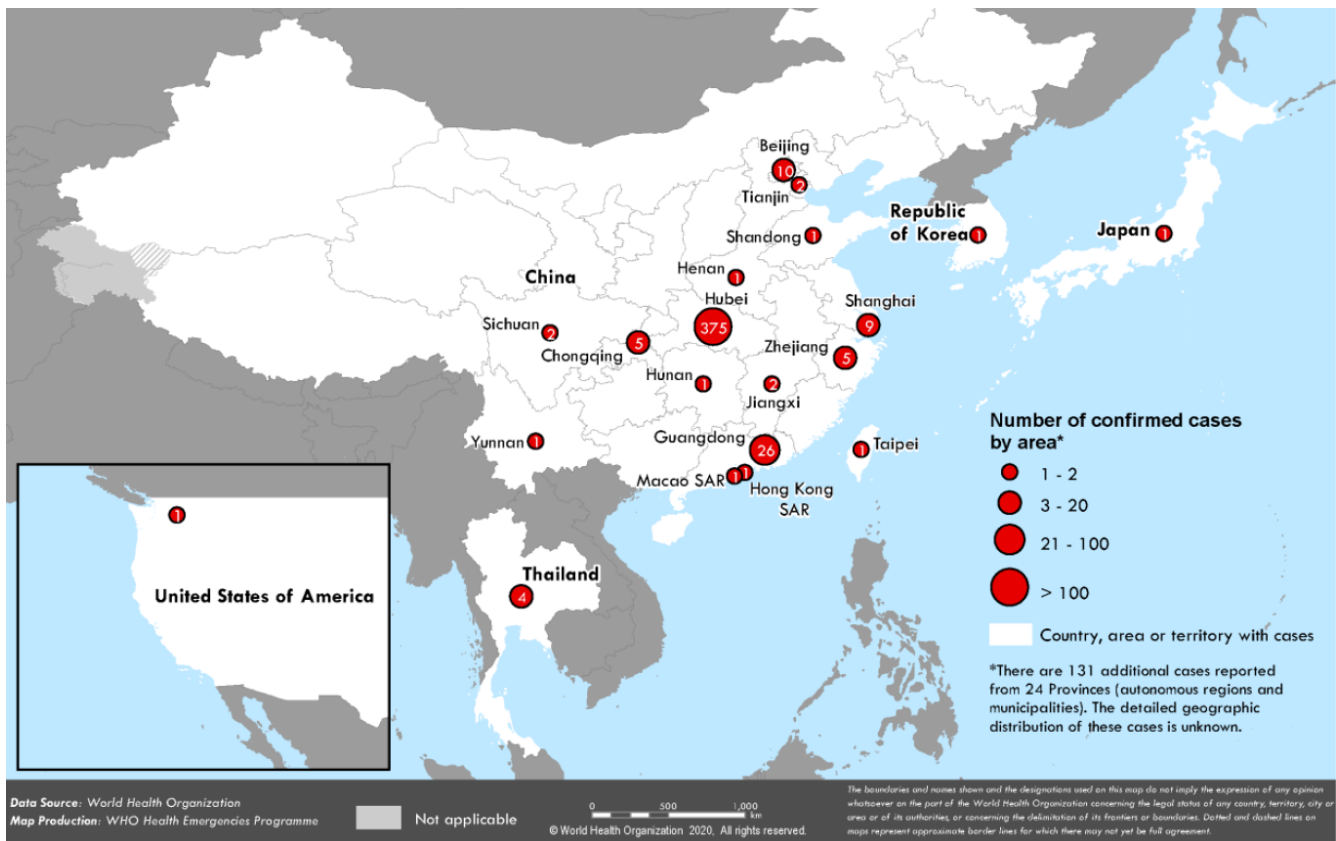
Közel három éve tart már a koronavírus (COVID-19) járvány világszerte, jelentős társadalmi, gazdasági problémákat és változásokat okozva. A járvány eltérő és folyamatosan változó méreteket öltött és hatásokat váltott ki a különböző országokban, így Magyarországon is.

1. COVID-19 a világban

A járvány kirobbanását 2019 decemberében Vuhanban (Kína) regisztrálták, ahonnan a vírus gyors terjedésnek indult. [1. ábra]

A COVID-19 betegséget a SARS-CoV-2 vírus okozza, mely enyhe vagy közepesen súlyos légúti megbetegedést okoz, melynek leggyakoribb tünetei a láz, a

¹ Intézeti egészségügyi szakértő, Fürdővárosok Tudományos Kutatóintézet; óraadó oktató, Gál Ferenc Egyetem; gyógytornász, Békés Megyei Központi Kórház Pándy Kálmán Tagkórház

1. ábra. Országok és területek 2020. január 23-án, melyekről megerősített COVID-19 esetet jelentettek (forrás: WHO1)

köhögés, a fáradtság és az íz- vagy szaglászvesztés. A súlyos tünetek közé a légzési nehézség vagy légszomj, a beszéd- vagy mobilitásvesztés vagy zavartság és a mellkasi fájdalom, míg a kevésbé gyakori tünetek közé a torokfájás, a fejfájás, az egyéb fájdalmak, a hasmenés, a bőrkiütés, vagy az ujjak vagy lábujjak elszíneződése és a vörös vagy irritált szem tartozik (WHO2, GUAN ET AL. 2020). A vírus nagyon gyorsan terjedt és rövid idő alatt a világ szinte minden országában megjelent (TÓTH 2020) [2. ábra].

A járvány kezdete óta a vírus folyamatosan változott és több tulajdonságának módosulásával az Alpha, Beta, Gamma, Delta, Omicron variánsok jelentek meg, melyek terjedése és tünetegyüttese eltéréseket mutatnak (WHO4) [3. ábra].

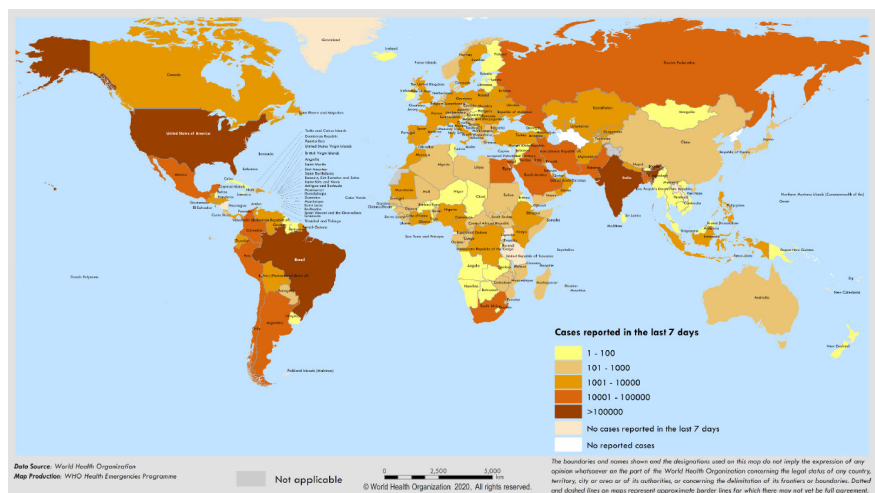
A járvány jelenléte napjainkban is folyamatos, de eltérő méreteket ölt a világ különböző területein.

2. COVID-19 Magyarországon

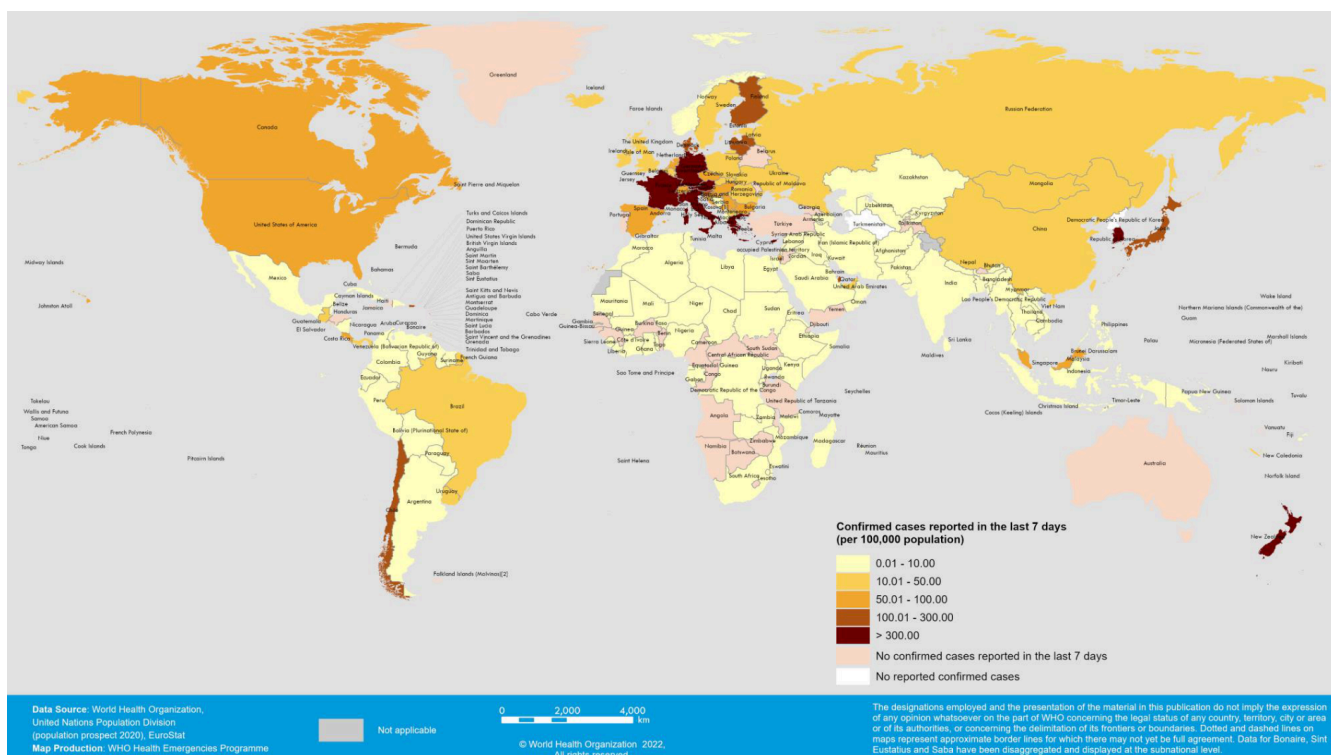
A koronavírus-járvány első regisztrált esetét Magyarországon 2020. március 4-én jegyezték be, de a hazai adatokat 2020. április 1-

től hozták nyilvánosságra a Nemzeti Népegészségügyi Központ elektronikus oldalán. Ennek megfelelően a magyarországi új koronavírus-fertőzöttek megyei számának kezdeti állapotát a 4. ábra szemlélteti.

A fertőzöttek száma a kezdeti 525 főről folyamatosan emelkedett és 2020. június 21-re (az előző fejezet azonos időszakában) 4 094 fő volt [5. ábra]. Ez az időpont az első hullám vége hazánkban (OROSZI ET AL. 2021).

2. ábra. Megerősített COVID-19-esetek száma országok és területek szerint, 2020. június 19-25. között (forrás: WHO3, Hojcska 2020)

3. ábra. 100.000 lakosra jutó COVID-19 esetek jelentése országok és területek szerint 2022. október 24-30. között (forrás: WHO5)

A következő időszakban a járvány tovább folytatódott az egész világon és hazánkban is, mely során a koronavírus több hulláma követte egymást. A második hullám 2020. június 22-től 2021. január 24-ig tartott, a megbetegedéseket a vírus eredeti, vuhani típusa okozta, majd ennek folytatásaként a harmadik hullám következett, mely 2021. június 8-án ért véget, de itt már a brit Alfa variáns okozta a tüneteket (HOJCSKA 2022, HOJCSKA 2021). A negyedik hullám 2022. augusztus 27-én kezdődött az új fertőzöttek számának ismételt emelkedésével (Jakab 2021) és december 30-ig tartott, melyet főként az indiai Delta variáns okozott. Ezt követően az ötödik járványhullám 2021. december 31-től 2022. március 4-ig tartott a dél-afrikai Omikron vírus variáns jelenlétével, majd 2022. július 12-én elkezdődött a hatodik hullám, mely még nem ért véget és továbbra is az Omikron variáns (BA.4, BA.5 típus) okozza a fertőzéseket. A fertőzöttek száma 2022. október 26-án (az előző fejezet azonos időszakában) 2 141 513 fő volt hazánkban [5. ábra].

A COVID-19 megbetegedés jelentős társadalmi és gazdasági változásokat okozott és okoz folyamatosan a világban és hazánkban is. Társadalmi szempontból a magyar lakosság minden korosztályát érinti, de a legveszélyeztetettebb korúak a 65 év felettiek. A veszélyhelyzet bejelentésének következtében gazdasági visszaesés volt tapasztalható több területen. Az egyik legnagyobb túlterhelés az egészségügyi ellátások vonatkozásában alakult ki, jelentős ellátási nehezítettséget okozva (UZZOLI 2020), továbbá a turizmusban is

nagymértékű bevételkiesések keletkeztek. Ez hazánkban számottevően befolyásolta a gyógyfürdőturizmus eddigi piacát (SZABÓ 2020, SZABÓ 2012), különösképpen hatott a mozgásszervi betegek kezelésigénybevételi szokásaira (HOJCSKA ET AL. 2022) a természetes gyógytényezők nyújtotta biztos lehetőségek ellenére (HOJCSKA – SZABÓ 2021).

A járványhullámok során bekövetkezett megbetegedések és halálos esetek számának csökkentését, valamint a társadalmi, gazdasági nehézségek mérséklését, továbbá az élet normál kerékvágásba való visszatérésének lehetőségét a megelőzésre vonatkozó intézkedéseken túl (orr-szájmaszk viselése, kézfertőtlenítés, higiénia, távolságtartás) a COVID-19 elleni vakcinák megjelenése tette lehetővé (NDWANDWE – WIYSONGE 2021, LACZKÓ ET AL. 2020, KARIKÓ ET AL. 2004). Legelőször 2020. december 21-én, a Pfizer és a BioNTech vakcináját engedélyezték az Európai Unió hatóságai. Magyarországon az első oltások beadására 2020. december 26-án került sor. Az oltásokat hazánkban (a hivatalos adatközlések szerint) 2021. március 3-ra 758 037 fő, 2021. december 31-re 6 266 064 fő vette igénybe (HOJCSKA 2022, NNK 2021C). Ezt követően az emlékeztető oltások beadása tovább folytatódott, melyre most is lehetőség nyílik a lakosság számára.

3. Módszerek

Tanulmányom első célja rövid áttekintést adni a koronavírus-járvány alakulásának nemzetközi és hazai

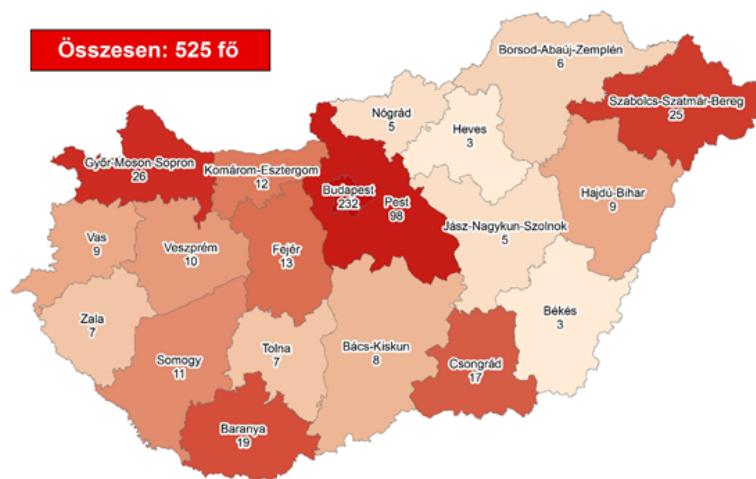
vonatkozásairól a betegség megjelenésétől (2019. december) 2022. október 31-ig. A második célom elemezve bemutatni a magyarországi fertőzöttségi és halálozási adatokat szintén 2020. április 1-től 2022. október 31-ig a Nemzeti Népegészségügyi Központ (NNK) adatközlése alapján (az adatszolgáltatási protokoll-módosításokat figyelembe véve). Az NNK által közölt szekunder adatok elemzése és bemutatása során figyelmet fordítottam arra, hogy 2020. április 1-től naponta, 2021. június 12-től csak hétköznapokon, 2022. május 2-től pedig hetente csak egyszer kerültek nyilvánosságra a hazai adatok. Cikkemben bemutatásra kerül az összesített új fertőzöttszám és halálozásszám görbéje és trendje, továbbá a napi, hétköznapi és heti új fertőzöttszám változások is a rendelkezésre álló adatoknak megfelelően.

A vizsgálat mintáját képező adatok elemzéséhez leíró statisztikai módszereket alkalmaztam, valamint az adatok ingadozó jellege miatt a trendek meghatározásához a polinomiális trendszámítás módszerét használtam. Az eredmények értelmezése során a determináltsági együttható (R_2) értékét is figyelembe vettem (BABBIE 2017).

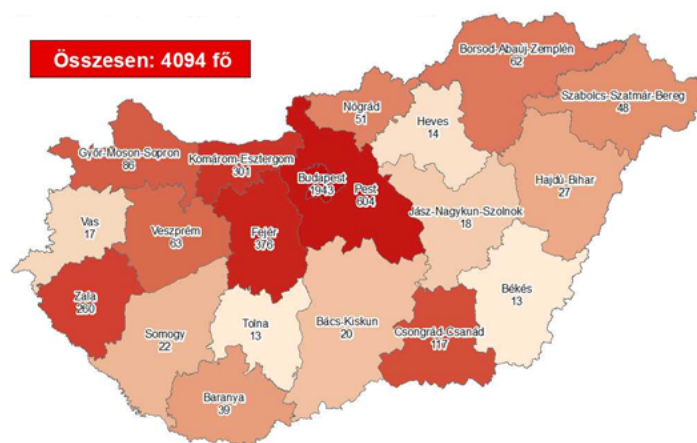
A tanulmány további részében a magyarországi járványhullámok együttes bemutatása valósul meg.

4. Eredmények

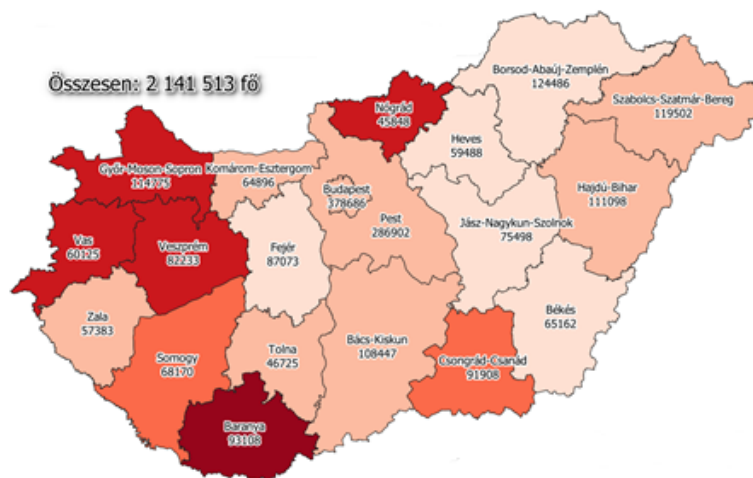
Ebben a részben a hazai nyilvánosan elérhető COVID-19 fertőzési adatok alapján ismertetem a megyei számok alapján összesített új fertőzöttek és halálozások számát és trendjét, továbbá a napi, hétköznapi és heti új fertőzöttszám változásokat az eddigi hat járványhullám során.

4. ábra. Igazolt új koronavírus-fertőzöttek Magyarországon megyénként 2020. április 1-én (forrás: NNK 2020a)

5. ábra. Igazolt új koronavírus-fertőzöttek Magyarországon megyénként 2020. június 21-én (forrás: NNK 2020a)

6. ábra. Igazolt új koronavírus-fertőzöttek Magyarországon megyénként 2022. október 26-án (forrás: NNK 2022a)

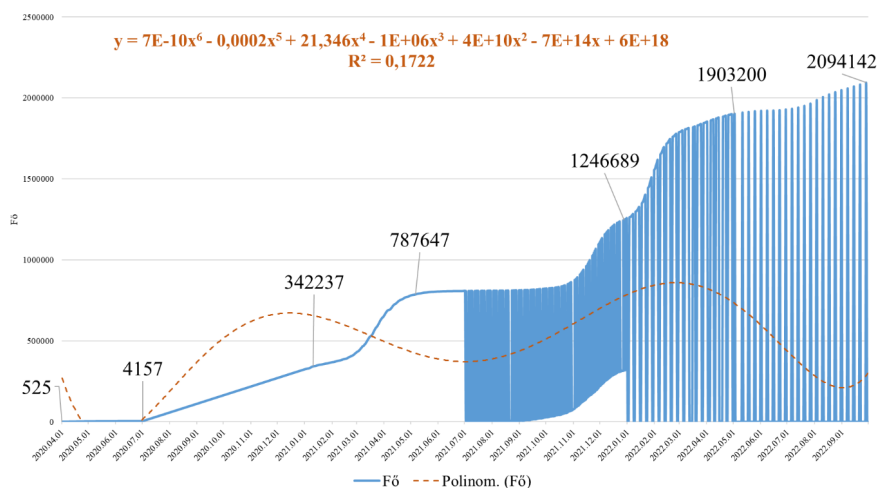
4.1. Igazolt új COVID-19 fertőzöttek száma Magyarországon 2020. 04. 01–2022. 10. 31. között

A járvány magyarországi kezdete kor még nem volt nyilvánosan elérhető adatbázis a megbetegedések számáról, azokat a NNK 2020. április 1-jén tette közzé először. Ezen a napon 525 fő regisztrált fertőzött volt az országban. Ez a szám a hat járványhullám során folyamatosan emelkedett és a vizsgálati időszak végére elérte a 2 141 513 főt [7. ábra].

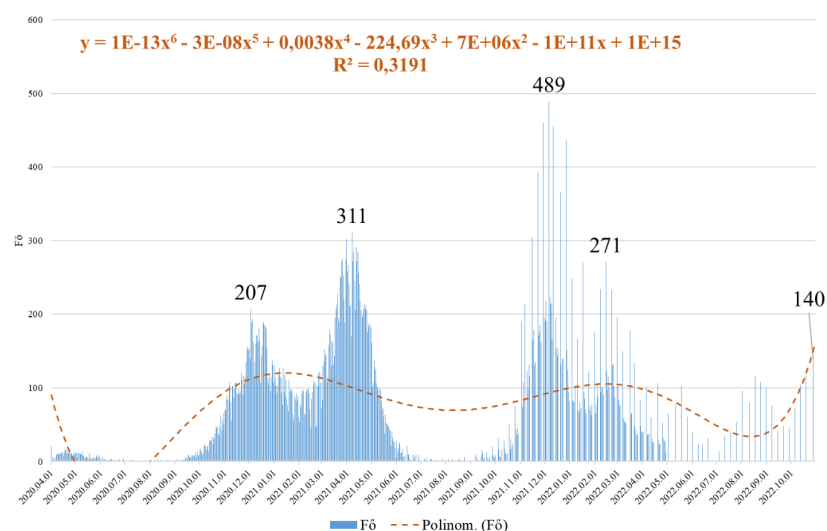
Az ingadozó adatok miatt a fertőzöttek számának trendmeghatározását a polinomiális trendszámítás módszerével végeztem. A kapott determináltsági együttható értéke ($R^2=0,1722$) alapján a trendvonal nem tekinthető megbízhatónak, ezért azt nem elemeztem tovább.

4.2. Igazolt COVID-19 fertőzésben elhunytak száma Magyarországon 2020. 04. 01–2022. 10. 31. között

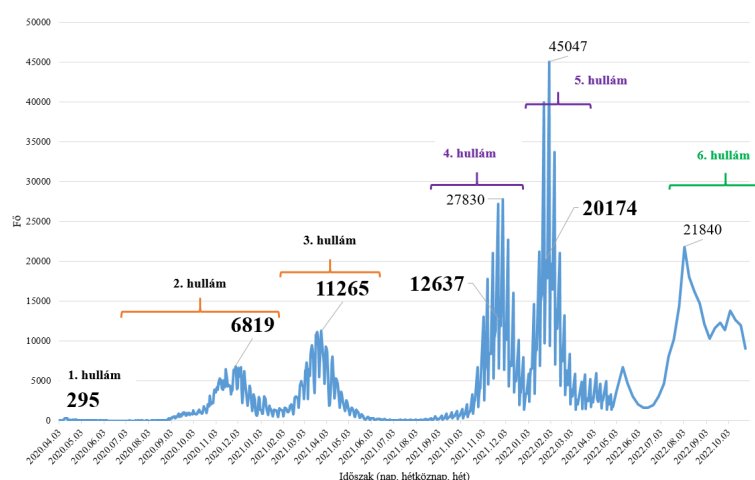
A koronavírus-járvány következtében eddig (a vizsgált időszak végéig) 47 961 fő vesztette életét hazánkban. A NNK által nyilvánosságra hozott adatok alapján 2020. április 1-én 20 fő volt az elhunytak száma. Az első hullám végére 570 fő, a második hullám végén 11 968 fő, a harmadik hullámot követően már 29 883 fő, a negyedik hullám után 39 104 fő, az ötödik hullám lezajlása után pedig 44 286 fő áldozata volt hazánkban a világjárványnak. A halálesetek napi számát tekintve az első hullámban 17 fő, a második hullámban 207 fő, a harmadik hullámban 311 fő, a negyedik hullámban 224 fő, az ötödik hullámban 132 fő volt az elhunytak legmagasabb napi száma. Mivel a hatodik hullámban csak heti adatközlés történt, ezért itt a napi halálesetek számát átlagolva tudtam meghatározni, melynek eredményeként a vizsgált időszak

7. ábra. Igazolt új koronavírus-fertőzöttek száma Magyarországon 2020. április 1–2022. október 31. között (1–6. járványhullám) (forrás: NNK 2020a, NNK 2020c, NNK 2021a, NNK 2022a alapján saját számítás és szerkesztés)

8. ábra. Koronavírusban elhunytak száma Magyarországon 2020. április 1–2022. október 31. között (1–6. járványhullám) (forrás: NNK 2020b, NNK 2020d, NNK 2021b, NNK 2022b alapján saját számítás és szerkesztés)

9. ábra. Igazolt új koronavírus-fertőzöttek száma naponta Magyarországon 2020. április 1–2022. október 31. között (1–6. járványhullám) (forrás: NNK 2020a, NNK 2020c, NNK 2021a, NNK 2022a alapján saját számítás és szerkesztés)

végéig átlagosan 17 főben állapítottam meg az elhunytak legmagasabb napi számát. A fenti adatok és a 8. ábra értelmezésénél fontos figyelembe venni, hogy 2020. április 1-től napi, 2021. június 12-től csak hétköznaponkénti (öt nap), 2022. május 5-től pedig heti (hét nap) fertőzöttszám szolgáltatja a szekunder kutatási mintát [8. ábra]. Az ingadozó adatok miatt az elhunytak számának trendmeghatározását is a polinomiális trendszámítás módszerével végeztem. A kapott determináltsági együttható értéke ($R^2=0,3191$) alapján a trendvonal nem tekinthető megbízhatónak, ezért azt itt sem elemeztem tovább.

4.3. Igazolt új COVID-19 fertőzöttek száma naponta Magyarországon 2020. 04. 01–2022. 10. 31. között

A COVID-19 járványnak eddig öt hulláma zárult le hazánkban, a hatodik hullám pedig még nem ért véget. Ezekről a hullámokról megállapítható, hogy a lezárult hullámok közül a második volt a leghosszabb (217 nap), majd a negyedik hullám következik, mely 205 napig tartott, ezt követi a harmadik hullám 135 nappal, majd az első hullám, mely 82 napot foglal magába, végül pedig a legrövidebb az ötödik hullám volt, mely 64 napig tartott. A hatodik hullám 112 napja tart a vizsgált időszak végét tekintve [9. ábra].

A fertőzöttek napi számának vizsgálata során kiemelttem a járványhullámok csúcsát a betegszámok tekintetében. Ez alapján megállapítható, hogy az első hullámban 295 fő volt a legmagasabb napi fertőzöttszám, a második hullám esetében ez a szám 6 819 fő volt, míg a harmadik hullám során már elérte a 11 265 főt. A negyedik hullám adatainál figyelembe kell venni, hogy 2021. június 12-től (a 4. hullámot már érinti) az adatok közzétele csak hétköznapokon történt. A számításokat ennek megfelelően végeztem el és így a legmagasabb napi fertőzöttszám 12 637 fő volt a negyedik hullám során, az ötödik hullám alatt pedig ez a szám 20 174 főben állapítható meg, mely a legmagasabb a vizsgált időszakban. Mivel 2022. május 2-től csak heti egyszeri adatközlés történik, így a napi fertőzöttszám kiszámítása az eddigi adatoknak megfelelően nem valósítható meg. Ezért a 9. ábrán a hatodik hullám esetében a legmagasabb fertőzöttszámot feltüntettem ugyan, de ebben az időszakban ez nem napi, hanem heti új fertőzöttszámot jelöl.

5. Megbeszélés

A COVID-19 járvány az elmúlt években okozott jelentős – főként személyi veszteségek tekintetében tragikus – hatása megváltoztatta az életet társadalmi és gazdasági vonatkozásban egyaránt a világon és hazánkban is. A hazánkban 2020-ban megjelent pandémia eddig hat hullámon keresztül húzódik.

Tanulmányomban megvizsgáltam a NNK által nyilvánosan közzétett adatokat, melyek alapján megállapítottam, hogy a vizsgált időszak végére a COVID-19 betegségben megfertőződötték száma hazánkban elérte a 2 141 513 főt, a halálesetek száma pedig a 47 961 főt. Az öt lezáródott járványhullám közül a második volt a leghosszabb (217 nap). A fertőzöttek napi száma az ötödik hullámban volt a legmagasabb, amikor elérte a 20 174 főt. A járvány okozta halálesetek legmagasabb napi száma pedig 311 fő volt, mely a harmadik hullámban volt mérhető. A kapott eredmények alapján összességében megállapítom, hogy sikerült megvalósítanom a kitűzött kutatási célokat a tanulmányhoz végzett elemzésekkel.

Irodalomjegyzék

1. Babbie E. A társadalmi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó; 2017. p. 744.
2. Guan, W.-j., Z.-y. Ni, Y. Hu, W.-h. Liang, C.-q. Ou, J.-x. He, et al. Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China. *New England Journal of Medicine*, 2020.
3. Hojcska ÁE: COVID-19 számokban. Házi Hírmondó, a Békés Megyei Központi Kórház elektronikus folyóirata 2020;4:5–9.
4. Hojcska ÁE: A COVID-19 járvány számokban 2020. második félévben Magyarországon. Házi Hírmondó, a Békés Megyei Központi Kórház elektronikus folyóirata 2021;1:12–16.
5. Hojcska ÁE: A COVID-19 járvány magyarországi alakulása 2021-ben. *Orvosi Könyvtárak* 2022;19(1):54–61.
6. Hojcska ÁE, Szabó Z: Investigating natural treatment factors and inequalities of medicinal water institutions in the aspect of tourism in Hungary. *Geojournal of Tourism and Geosites* 2021;36(2spl):555–562. DOI: <https://doi.org/10.30892/gtg.362spl01-683>
7. Hojcska ÁE, Szabó Z, Bujdosó Z: Multi-aspect overview of mineral-water-based therapies of musculoskeletal disorders in Hungary. *Ecocycles* 2022;8(2):23–36. DOI: <https://doi.org/10.19040/ecocycles.v8i2.235>
8. Jakab F: Gyógytornászok szerepe a COVID-19 elleni védőoltás társadalmi elfogadásának elősegítésében. MGYFT FizioPéntek online előadás, 2021. augusztus 27.
9. Karikó K, Bhuyan P, Capodici J, Weissman D: Small Interfering RNAs Mediate Sequence-Independent Gene Suppression and Induce Immune Activation by Signaling through Toll-Like Receptor 3. *J Immunol* 2004;11:6545–6549. DOI: <https://doi.org/10.4049/jimmunol.172.11.6545>
10. Laczkó D, Hogan MJ et al.: A Single Immunization with Nucleoside-Modified mRNA Vaccines Elicits Strong Cellular and Humoral Immune Responses against SARS-CoV-2 in Mice. *REPORT* 2020;4:724–732.E7. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.immuni.2020.07.019>
11. Ndwanwe D, Wiysonge CS: COVID-19 vaccines. *Current Opinion in Immunology* 2021;71:111–116. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.coi.2021.07.003>
12. NNK (2020a): Igazolt COVID-19 fertőzöttek száma megyénként. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/terkepek/fertozottek> Letöltés: 2020.04.01–2020.07.01.
13. NNK (2020b): Elhunytak. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/elhunytak> Letöltés: 2020.04.01.–2020.07.01.

14. NNK (2020c): Igazolt COVID-19 fertőzöttek száma megyénként. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/terkepek/fertozottek> Letöltés: 2020.07.01.–2020.12.31.
15. NNK (2020d): Elhunytak. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/elhunytak> Letöltés: 2020.07.01.–2020.12.31.
16. NNK (2021a): Igazolt COVID-19 fertőzöttek száma megyénként. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/terkepek/fertozottek> Letöltés: 2021.01.01.–2021.12.31.
17. NNK (2021b): Elhunytak. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/elhunytak> Letöltés: 2021.01.01.–2021.12.31.
18. NNK (2021c): Beoltottak. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/> Letöltés: 2021.03.03.–2021.12.31.
19. NNK (2022a): Igazolt COVID-19 fertőzöttek száma megyénként. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/terkepek/fertozottek> Letöltés: 2022.01.01.–2022.10.31.
20. NNK (2022b): Elhunytak. Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/elhunytak> Letöltés: 2022.01.01.–2022.10.31.
21. NNK (2022c): Koronavírus tájékoztató oldal. Forrás: <https://www.facebook.com/koronavirus.gov.hu> Letöltés: 2022.05.11.–2022.10.31.
22. Oroszi B, Horváth JK, Túri G, Krisztalovics K, Röst G: Az epidemiológiai surveillance és járványmatematikai előrejelzések szerepe a pandémiás hullámok megelőzésében, mérséklésében – hol tartunk most, és hová kellene eljutni. *Scientia et Securitas* 2021;2(1):38-53. DOI: <https://doi.org/10.1556/112.2021.00007>
23. Szabó Z: Investigation correlation study of the touristic use of medical spa services in a Hungarian spa town. *Selye e-studies* 2020;2:59–72.
24. Szabó Z: A magyar gyógyfürdőturizmus és a piac. In: Lőrincz I. (szerk.) XV. Apáczai-napok Nemzetközi Tudományos Konferencia, 2011. A gazdasági és társadalmi átalakulás perspektívái Magyarországon. Tanulmánykötet Győr, Magyarország: Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar 2012. p. 54–62.
25. Tóth M: (2020): Koronavírus-járvány az idősoththonokban. Kihívások és a megelőzés lehetőségei. *Orvosképzés* 2020;3:433–584.
26. Uzzoli A: Egészségügy In: Czirfusz, M.(szerk.) Területi kihívások és területi politikák Magyarországon, 2010-2020. Budapest, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete; 2020. p. 33–39.
27. WHO1: Novel Coronavirus (2019-nCoV) SITUATION REPORT - 3 23 JANUARY 2020. 7 p. Forrás: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200123-sitrep-3-2019-ncov.pdf?sfvrsn=d6d23643_8
28. WHO2: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1
29. WHO3: Coronavirus disease (COVID-19) Situation Report – 157. 17 p. Forrás: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200625-covid-19-sitrep-157.pdf?sfvrsn=423f4a82_2
30. WHO4: <https://www.who.int/activities/tracking-SARS-CoV-2-variants>
31. WHO5: COVID-19 Weekly Epidemiological Update. 10 p. Forrás: <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update-on-covid-19---2-november-2022>

Orvosi-egészségi vonatkozású táblanyomatok és dúckönyvek a XV. században

POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PHD)

könyvtárvezető, Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár, Budapest
a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja

prg1971.05.29@gmail.com

Összefoglaló

Dúckönyvek leginkább a XV. század második felében készültek, tehát a kéziratosságból a nyomtatásba, a középkori olvasáskultúrából a reneszánszba való átmenet korában. A kiadványok széles tartalmi spektrumban jelentek meg, jelen dolgozat az orvosi/anatómiai/orvosi asztrológiai vonatkozásúakról, illetve szerzőikről (Johannes Regiomontanus, Ricardus Hela, Johann Hartlieb) ad rövid ismertetést.

Kulcsszavak: könyvtörténet, orvostörténet, XV. század második fele

Abstract

Xylographies and Blockbooks related to Medicine/Health

Blockbooks were produced in the second half of the 15. century, i.e. during the transition from manuscripts to printing, from medieval reading culture to the Renaissance one. These books were published in a wide spectrum of content, this thesis gives a brief description of the ones related to medicine/anatomy/medical astrology and about their authors (Johannes Regiomontanus, Ricardus Hela, Johann Hartlieb).

Keywords: history of book, medical history, second half of the 15. century

A mai ember számára természetes, hogy könyvek, újságok, folyóiratok veszik körül még akkor is, ha a „kultúrpresszimisták” a könyvnyomtatás, a Gutenberg-galaxis végével riogatóznak az olvasni szeretőket vagy akár könyvtárhasználókat, és még akkor is, ha számos internetes információforrást használunk mindennapijainkban számítógépünk, tabletünk vagy okosmobilunk közvetítésével.

Tehát a nyomtatott könyvek életünk integráns részei, de terminológiailag ez az emberiség törtétiájának csak egy viszonylag rövid korszakára, úgy a XV. század közepétől igaz, hiszen az ókor híres nagy könyvtáraiban még agyagtáblákat, papirusz vagy pergamentekercseket őriztek. És ezek a dokumentumtípusok nem is az egyedüli információhordozói az ókornak; érdekes az eblai könyvtár példája, amely mezopotámiai kulturális központ volt a Krisztus előtti XXVI–XXIII. században, és az 1960–1970-es években folytatott ásatások során kerültek elő a bibliotékát elpusztító tűzben kiégett agyagtáblák. Mindezzel együtt, az emberek majdnem mindenkor KÖNYVEket olvasnak és olvastak az anyag féleségétől és az előállítás módjától függetlenül. A „könyv” jelentésű „liber” latin szót az ókori auktorok akkor is használták már

műveik megnevezésére, amikor ezeket még tekercsre írták, ugyanígy a βιβλίον („biblion”) görög vagy a volumen latin kifejezés úgyszintén eleinte a papirusz- vagy pergamentekercs megnevezésére szolgált. Jelentésváltozással került tárgykörébe a kopt keresztények által „kitalált” és II–IV. században a Római Birodalomban a kereszténység elterjedésével idővel csaknem egyeduralkodóvá váló kódex-forma. Természetes azonban, hogy a tekercs sem veszett ki nyomtalanul a dokumentumtípológiából, mindmáig használatos például a tóratekercsekben, de a katolikus liturgia a nagyszombat esti *Exultet* hálaének – „Vigadjon immár az ég angyalainak kórusa...” – esetében őrizte meg az archaikus formát legtöbbször Dél-Itáliában, itt egészen a XII. századig.

A vonatkozó szempontú mai terminológia és definíció szerint a nyomtatvány olyan kiadvány, amely minimum egy sor szedés-nyomásos, vagyis a JOHANNES GUTENBERG által kikísérletezett technikával nyomtatott szöveget tartalmaz. Mindannyian tudjuk, hogy a legkorábbi, még 1500. december 31-e előtt készült nyomtatványok az *ősnyomtatványok*, a XVI. század könyveinek összefoglaló terminus technicus pedig az antikva. De nem szabad megfeledkeznünk arról,

hogy Gutenberg kortársai, illetve a XVI. század könyves emberei nem csak nyomtatott forrásokat olvastak és nem csupán szedés-nyomással létrejött nyomtatványokat használhattak, gyűjthettek, hanem volt ennek a korszaknak egy alternatív többszörözési módszere, amely nem is a könyvnyomtatás előzménye, hanem több évtizeden keresztül vele párhuzamosan élő eljárás: a táblanyomatok és a dúckönyvek készítése. A két többszörözési technika – bár végső céljuk természetesen azonos – számos jellemzőjük tekintetében eltér egymástól.

A kulturális, eszmei erővonalak átrendeződése, hosszabb időszakon keresztül, bizonyos vonatkozásaiban akár a XV. század előtti egymásra hatása – a szellemi folyamatok, erők minden egyes rezdülésének, az egyedi jelenségek, történelmi események összes aspektusának részletezése nélkül – a könyv iránti érdeklődés megnövekedését, kiszélesedését és az olvasmányanyag tematikájának egyre színesebbé válását eredményezte. A „könyves” réteg a középkorra jellemző egyházi olvasótábor mellett az egyetemet végzett világi értelmiségiekkel is bővült, ezzel egyidejűleg pedig laicizálódott. Ezt a változást leginkább Európa déli felében a reneszánsz, az új tudományosság és az új vallásosság, vagyis a *devotio moderna* fogalmaival jellemezhetjük, ennek megnyilvánulásai pedig a társadalomban a városiasodás, az urbánus kultúra elterjedése, az értelmiségi réteg kiszélesedése, ami magától értetődően az olvasóközönség növekedését hozta magával. A legkülönbözőbb módszerű és célú olvasás, és idővel a könyvgyűjtés pedig a kevésbé tehetős és művelt, de mindenképpen már írni-olvasni tudó szegmenseiben szintén megjelent, illetve elterjedően volt. Kulturális háttérük, családi, szakmai tradíciójuk, személyes érdeklődési körük különbözősége természetesen igényeikben és olvasmányaik megválasztásában úgyszintén nyomon követhető. A meglévő könyvtári intézményrendszer kiszélesedése és újabb kisebb-nagyobb magántékek létesülése, valamint a „köz”, a város, vagy a „barátok” közössége számára való felajánlásukból nyilvános könyvtárak kialakulása a könyvpiac olyan mérvű növekedését eredményezte, amely jócskán túllépett a korabeli kolostori scriptórium, illetve a leginkább az egyetemekhez kötődő és a tudományos irodalom terjesztésében jelentős szerepet vállaló stationáriusi rendszer, vagy akár a híres, a luxuselvárásoknak is megfelelő könyvmásoló műhelyek kapacitásán. Tehát a kézírásos technikánál gyorsabb és nagyobb példányszám készítésére alkalmas eljárás kimunkálása a XV. század derekára már égetően szükségessé vált. Ez pedig a bibliometriában „az érett alma könnyen lehull” törvénye [1] értelmében – a könyvnyomtatás feltalálásához (és elterjedéséhez) vezetett.

Mindazonáltal „az érett alma lehullása” nem egyetlen pillanat alatt ment végbe; a könyvnyomtatás feltalálásához számos előzmény és kísérlet vezetett el, kezdve az ókori mezopotámiai pecsét- és szövetnyomástól a Kréta szigetén talált és Kr. e. 1600 körüli időből származó phaistosi korongon át a VII. századtól megjelenő keleti táblanyomatokig, vagy a XI. században Kínában és a XIV–XV. század fordulóján Koreában készített egyedi agyag, illetve réz lelekből kiszedett és sokszorosított szövegekig.[2] A civilizáció fejlődésében ezek a módszerek mindenképpen logikai előzményei az európai szedés-nyomás megjelenésének, azonban az mindmáig nem igazolt, hogy az öreg kontinensen ezek általánosan, vagy Gutenberg személye számára ismertek lettek volna.[3]

A könyvnyomtatás feltalálója a „halhatatlan emlékeztető JOHANN GENSFLEISCH [vagyis JOHANNES (Gensfleisch zur Laden zum) GUTENBERG (1400 körül – 1468)], aki minden nemzet és minden nyelv előtt rendkívüli érdemeket szerzett”[4], mainzi patrícius, aki a fennmaradt peres iratok tanúsága szerint 1438-ban már bizonyosan nyomtatási kísérleteivel volt elfoglalva[5]; a találmányegyüttes megszületésének eszmei évszáma-ként a könyvtörténeti szakirodalom 1440-et nevezi meg.

A könyvnyomtatás művészete több technikai újítás együttes alkalmazásának köszönhetően jött létre, Gutenberg a korábbi többszörözési eljárások minden területén újításokat vezetett be, zsenialitása tehát abban állt, hogy ezeket egységes „technológiá”-ban rögzítette. A találmány kétségtelenül legfontosabb eleme a betűsokszorosítás. Mivel azonban a szedés fémből készült, a kódexírásra korábban használt tinta nem eredményezett elég szép és tartós lenyomatot, ennek a problémának megoldására kísérletezte ki Gutenberg az olajtartalmú nyomdafestéket, a nyomtatásra alkalmas szerkezetet pedig szőlőpréssből alakította ki.

Gutenberg kiadványain nem nevezte meg magát, nem is datálta őket, nyomtatványai tehát tudatosan hasonlítottak a kódexekre. Az általa jegyzett bölcsőnyomatok tematikáját tekintve elmondható, hogy maga a szedés-nyomtasos nyomdatechnika atyja inkább „középkori olvasmányanyagot”, egyházi vonatkozású (*42 soros Biblia*, *Utolsó ítélet* töredék, az ún. *Törökbul*, két bűnbocsátó levél és egy egyleveles imádság), vagy praktikus tartalmakat (donatusokat, egy jóslatokat tartalmazó népkönyvet és négy kalendáriumot) tett közzé találmánya segítségével. A nyomdászat terjedésével azonban a vallási és profán kiadványok aránya viszonylag gyorsan utóbbiak javára mozdult el, és ebben nagy szerepe volt a már említett reneszánsznak is, még akkor is, ha maguk a reneszánsz szellemében alkotó vagy olvasó személyek egyáltalán nem voltak ateisták, istentelenek és egy-

házellenesek. Ez a tematika volt jellemző a Budán működő officinára is: 1473-ból datálódik HESS ANDRÁS első kiadványa, a *Budai krónika* (*Chronica Hungarorum*), az első budai ősnymda másik könyve BASILIUS MAGNUS-tól a *De legendis poetist*, illetve XENOFONTÓL a *Sokrates védőbeszédét* tartalmazta. Ezek pedig tipikus reneszánsz olvasmányok.

Az egyre több országban és egyre szélesebb körben elterjedő gutenbergi technikával párhuzamosan azonban élt egy másik, alternatív módszer: nem a szedés-nyomás eljárását alkalmazva, hanem a teljes oldalt egyetlen fa dúcra többszörörözve készültek az úgynevezett *táblanyomatok*. Európában a táblametszésben a fametszők és játékkártyakészítők játszották a legjelentősebb szerepet, a fémről készült nyomdabetűket azonban a pénzverők és aranyművesek, tehát a „fém specialistái” hozták létre, hiszen az ő mesterségükben a márka- és értékjelző pecsétek használata nélkülözhetetlen volt. A legtöbb dúckönyv az 1450-es 1470-es években készült, így „a nyomtatott könyv nem tekinthető a táblanyomat továbbfejlesztésének”, sokkal inkább alternatív könyvkészítési módszerek voltak méghozzá tendenciaszerűen eltérő tartalmak közzétételére. És maguk a nyomdászok is máshogyan viszonyultak nyomtatványaikhoz: a kifaragott fatáblák/dúcok megmaradtak és később újabb (nem túlzottan sok, és egyre romló minőségű) lenyomat készítésére voltak alkalmasak, a sokkal eszközigenyesebb és drágább szedés-nyomatos eljárás során a szedéseket szétszedték, így cél volt a nagyobb példányszám mielőbbi kiadását az investíció megtérülése érdekében. [6]

A fametszetes, más néven xilografikus nyomtatványok a XIV. század végétől készültek, eleinte leginkább német területen, illetve a Németalföldön; a legkeletibb nyomdahely Bécs, itt azonban csak a XVI. századból ismert műhely. [7] A legrégebbi ismert fametszetek csak a XV. század első évtizedeiből maradtak meg: a ma ismert legrégebbi példány az 1418-ból származó híres Brüsszeli Madonna; a fatáblanyomatos, de szöveget is tartalmazó nyomtatványok a XV. század derekától jelentek meg és készültek az 1520-as évek végéig nagyobb számban, utána már csak elszórtan. A táblanyomatok (fa- és – bizonyos források szerint a korábban közreadott – fém-, leginkább rézmetszetes) kiadványok eleinte nem könyvek, hanem egy lapos képi ábrázolások, ezek sokszor a játékkártyakészítők, a fémetszetek a féművesek, ötvösök művei voltak. [8]

A táblanyomatok általában, de nem kizárólagosan, főként a technika alkalmazásának kezdetén, egyoldalas nyomtatásúak voltak, hiszen a befestékezett dúcra, klisére lószőrrel tömött labdával nyomták-dörzsölték rá a papírt, így a festék sokszor átnyomódott a lap másik oldalára is, illetve a második oldal dörzs-nyomta-

tása során a már elkészült nyomat szükségszerűen elkenődött volna. A pergament egyáltalán nem használták, részben talán éppen azért, mert a kevésbé vagyonos réteg használati, ebből következően sok esetben efemer jellegű dokumentumai/olvasmányai voltak. Ezért az úgynevezett dörzsnyomatokból úgy lettek könyvek, hogy az üresen hagyott hátlapjuknál a lapokat kettesével összeragasztották. Az ilyen tomusokat dúc- vagy fatáblanyomatos könyvnek (Blockbuch/blockbook) nevezzük, ez a szakkifejezés azonban nem korabeli, hanem utólag, a XIX. században keletkezett e könyvfajta megnevezésére. [9] Mindazonáltal a ma ismert dúckönyvek mégsem képeznek teljesen homogén dokumentumtipológiai kategóriát, a táblanyomat, illetve dörzsnyomat technika felhasználásának több variációját dolgozták ki és alkalmazták a XV–XVI. századi európai nyomdászok.

A fatáblanyomatok és dúckönyvek természetesen csak egyetlen színnel (általában barnás árnyalatú tintával) készültek, színezésük csak utólag és kézzel történt, illetve volt példa arra is, hogy a szöveg egészét utólag kézzel írták a nyomtatott képek mellé/közé. [10]

A xilográfia technikájával leginkább kisebb terjedelmű, füzetes kiadványok készíthetők, így többségük 40 lapnál rövidebb, csak néhány olyan kiadvány van, amely 60–80 oldalas. A legtöbb kiadványra jellemző volt, hogy arányaiban inkább képi, mint szöveges információt hordoztak. A táblanyomatokban és később a dúckönyvekben a képi ábrázolások – Barbier felosztását idézve – négy gyakorlati célt szolgálhattak: „segíthetik a prédikációs munkát, szolgálhatják az egyéni vallásosságot és elmélkedést, működhetnek pedagógiai segédeszközként [...] s hasznosulhatnak a gyakorlati életben (a kalendáriumok és más emlékeztető jellegű kiadványok esetében)”. A fametszetes kötetek olvasóközönsége eleinte még mindig elsősorban a klérus, a szerzetesek és a világi papok, illetve iskoláik diákjai, de idővel mellettük a nemesi udvarok írni-olvasni tudó lakóit, a polgárságot, hangsúlyosan a kereskedőreteget és a városi „kisembereket” egy kisebb szegmensét szintén magában foglalta. [11]

A fennmaradt táblanyomatok és dúckönyvek között voltak iskolai latinkönyvek, amelyeket a teljes elronyolódásig használtak, ennek megfelelően a becsült 10–14 kiadásból is csak nagyon kevés példányuk került be (köz)gyűjteménybe, de akadnak egyházi vonatkozásúak, amelyeket könyvtárak, templomok, kolostori tékák nagyobb tisztelettel őveztek és relatív jelentős számban őriztek meg az utókor számára. A könyvtörténeti kutatás szerint mintegy 6000 darab készült, ennek 90%-a pusztult el, a ma ismert mintegy 600 Blockbuchban 44 mű 100 kiadásváltozatban vált többszörözött példányban olvashatóvá. A fennmaradt – és feltehetően az egykor elkészült – xylografikus

1. ábra. Az orvos és a patikárius ábrázolása a heidelbergi haláltánc dúckönyvben 1455–1458 körül (forrás: <http://www.dodedans.com/Eheid.htm>, <https://doi.org/10.11588/diglit.236#0285>, <https://doi.org/10.11588/diglit.236#0281>)

kiadványok nagyobb része teológiai és kegyességi irodalom volt, a világi olvasmányanyag a kínálatban csak kisebb részben képviseltette magát.

A kortárs olvasótábor után már a XVII. században a bibliofil könyvgyűjtők érdeklődéssel fordultak ezen kiadványtípus felé, a későbbiekben pedig kifejezetten értékes darabjai lettek a táblanyomatok a köz- és magángyűjteményeknek nem csupán már nem használatos technikájuk, hanem tartalmuk, művelődés- és kiemelten fontos művészettörténeti jelentőségük okán. Ma München, Bécs, Párizs, Berlin és London nagykönyvtáraiban találhatunk jelentősebb számban példányokat, Magyarország egyetlen táblanyomatós *Biblia pauperum*mal büszkélkedhet. [12]

A fametszetek és dúckönyvek forgalmazásának színterei a zárandoklatok és vásárok voltak, sokszor a templomok kapujában is árusították őket [13], papírra nyomtatott, ismereteket közlő és megfizethető árú használati könyvek voltak latin és német nyelven, BIERNGIEBEL egy francia nyelvű kalendáriumról és holland nyelvű kiadványokról is tud. [14] Szépirodalmi alkotások vagy akár rövidebb széphistóriák megjelenítéséről egyáltalán nincsenek bizonyítékok.

A Blockbuchokban közölt tartalmak szintén változatosak, tükrözik a korszak teljes szellemi-eszmei világát. A XV. század szellemi életére a középkori világkép és a reneszánsz együttes jelenléte jellemző, a vallásosság és a laicizálódás, illetve a világiasodás egymással ellentétes, mégis szorosan egymáshoz is kapcsolódó hatásai uralják Európát. A háborúk, járványok fenyegetése és a törökök előrenyomulása, vagyis a bűnök következményeinek átérzése, másrésről pedig a bűnbánat, a megtisztulás iránti vágy, az Istennel való bensőséges kapcsolatra törekvés jellemző, de éppígy jelen vannak a szellemi életben a modern tudományosság elemei és a gyakorlati ismeretek, de a kollektív tudatot meghatározó babonás hiedelemvilág is. [15]

A fatáblanyomatok és dúckönyvek az élet, a halál és a hit kérdéseit igyekeztek megválaszolni, tematikus megoszlásukat az alábbi nagyvonalú áttekintés öszszegzi:

- **Vallási tartalmak** (Bibliai könyvek, részletek, teológiai kiadványok, kegyességi irodalom);
- **Világi, didaktikai tartalmak** (ábécéskönyvek, donatusok, Cato mondásai, fabulák,

szorzótáblák, mértékegységtáblázatok, Ringerbuchok – birkózás tankönyvei);

- Az „idő”-re vonatkozó kiadványok (természettudományi – részben anatómiai és orvosi – művek, kalendáriumok, asztronómia, csillagjósítás, tenyérjósítás, játékkártyák.) [16]

A dúkönyvekben ránk hagyományozott gazdag tematikából a továbbiakban csak a legutolsó tartalmi csoportról, az „idő”-re vonatkozó kiadványokról lesz szó. Előtte azonban érdemes röviden a haláltáncokra is kitérni; a „danse macabre” műfaja tulajdonképpen a későközépkori kegyességi irodalom egyik műfaja, hiszen az emberi élet múlandóságára, ennek megfelelően pedig a megtérés szükségességére hívja fel a figyelmet. Azáltal kötődik jelen tanulmány témájához, hogy a korabeli társadalom összes rétegére vonatkozó verses szöveget és képi ábrázolást tartalmaz. A morális tartalom mellett azonban a kézművességek, foglalkozások ábrázolása némi szakmai információval is bír. Így a fiatalok és öregek, nők és férfiak, hatalmasságok és pórok, a különféle mesterségek gyakorlói mellől nem hiányozhat az orvos és a patikus utolsó tánca sem. [1. ábra]

Az „idő” a tipológia értelmezésében számos aspektusban jelenik meg a tudományos vizsgálat tárgyától kezdődően egészen az okkult elméletek megalkotásának alapjáig, hiszen a „jövő” tárgykörébe tartozik a csillagásztól – mai szóval élve – az egészségprognózisra keresztül az anatómia és a gyógyítás kérdésköre, de éppígy jelentheti az eljövendő személyes sorsfordulóinak kifürkészését is az asztrológia vagy chiromantia (tenyérjósítás) módszereivel. Így ide sorolhatók a természettudományi, jelen szempontból kifejezetten a csillagászati (asztronómiai) és anatómiai kiadványok, és ezek között találhatunk valóban igényes, magas tudományos színvonalú, még ma is jelentős tudománytörténeti értékkel bíró műveket, de akadnak inkább népszerű(sítő), néhol okkult írások is.

BENEDEK ISTVÁN gondolatát idézve: „Tudománnyá akkor kezdett válni az orvoslás mestersége, amikor szemléletet alakított ki. A szemlélet – legalábbis ebben az összefüggésben – annyit jelent, hogy „a” betegség valamiféle általános magyarázatot nyer. Hippokratész korából származik az első kórtani szemlélet, a humorálpatológia, amely a szervezet folyadékainak káros keveredésével magyarázza a betegségeket. Sűrűsödik vagy hígul a beteg vére, vizelete, a láztól izzadság veri ki, puffadt ízületeiben és a bőre alatt folyadék gyűlik fel, gylladt szeméből könny csorog, tüdőbajában köpetet ürít, kiütései nedvedzenek, máskor viszont teste megszárad, bőre szikkad, fonnyad, izmaiból elfogy a nedvesség, ízületei lötyögnek, zsigerei zsugorodnak, a sorvadás kiűzi a folyadékot a szervezetből. Nem csoda, ha

e tünetek megfigyeléséből az ókori orvos azt a szemléletet szűrte le, hogy a vér, nyál és epe hibás keveredéséből származnak a betegségek – annál nagyobb csoda, hogy a badar elképzelés oly sokáig tarthatta magát. Mert ha jól belegondolunk, éppenséggel semmi értelme nincs. A folyadékok persze nagyon is mutatványos szerepet játszanak a betegségben, a népi gyógyászat ma is ezek alapján ítéli meg a bajokat („vízibetegség”, „száraz betegség”), de kórtani és kóroktani szempontból az ősi elképzelés csak zavart okozott, rendet nem teremtett. Legfeljebb annyit lehet javára írni, hogy tudományosabb törekvés vérről és epéről magyarázni a betegséget, mint démonnal, szemmelveréssel, isten átkával.” [17] Tehát mindenképpen valami alapjának kell lennie annak, hogy a szervezet nem normálisan működik, és ki kell tudni választani a megfelelő szervet/testrészt, valamint az alkalmas időpontot arra, hogy az egyensúly, a harmónia, összességében az egészség helyreállítását meg lehessen kísérelni.

Ebből adódnak a csillagászat és az orvoslás összefüggései egyrészt a klasszikus ókori görög-latin bölcséletben, másrészt az antik (pogány) tudomány és a keresztény Európa közötti közvetítőként is tekinthető középkori arab medicinában. HIPPOKRATÉSzig és GALENOSzig nyúlnak vissza a gyökerei az iménti idézetben említett humorálpatológiai felfogásnak, melyben a testnedvek, a vér (székhelye a szív), a nyálka (székhelye az agy), a sárga epe (székhelye a máj) és a fekete epe (székhelye a lép, illetve az emésztőrendszer) az alapelemekhez és az alapvető jellemzőkhöz társulnak: nedvesség, szárazság, meleg és hideg. Az orvosi beavatkozás lehetőségei tehát a nedv-egyensúly helyreállítását célozzák, a fölöslegesek gyógynövényekkel való kiűzésével vagy egyszerűen lecsapolásával. Mindazonáltal a csillagok állása és járása folyamatosan jó vagy rossz hatással van az emberi test működésére, tehát ebből adódik a korai medicina másik fontos iránya, az úgynevezett iatromatematikai (orvosi asztrológiai) nézet, amely – erősen leegyszerűsítve – a testrészeket és azok betegségeit az égitestekkel és a csillagjegyekkel hozza összefüggésbe. [18]

Az elmélet két komponensének, a gyógyításnak és a csillagászatnak az „erőviszonyait” jól illusztrálja a középkori arab gyógyászat történetéből származó momentum MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS vonatkozó dolgozatában: „A mágikus hatású amulettekkel, ráolvasásokkal, a drágakövek gyógyhatásával vagy a szám- és betamisztikával kapcsolatos gyógymódok mellett úgynevezett varázskönyveket is alkalmaztak a gyógyításban. Az irracionális medicina legfejlettebb ága azonban mégis a külön specialitássá fejlődött iatroasztrológia vagy iatromatematika volt, amely a csillagoknak és a bolygóknak az emberi testre és egészségre gyakorolt hatásával foglalkozott. Némelyik neves orvos, például

2. ábra. Saturnus. In: Die sieben Planeten.

[Blockbuch]. [Basel, ca. 1465/1470]. Poss.:

Schweinfurt, Bibliothek Otto Schäfer.

URL: [https://daten.digital-sammlungen.de/~db/](https://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00039824/images/index.html)

0003/bsb00039824/images/index.html

(letöltés dátuma: 2022. október 15.)

IBN RIDVÁN (m. 1068) vagy AL-KINDI, mondhatni főál-lásban, asztrológusként kereste kenyerét – utóbbi írta azt a csak latin fordításban fennmaradt orvosi-asztrológiai munkát ('De signis astronomiae'), amely az európai iatroasztrológia alapvető forrása lett. [...] Az asztrológia és az orvostudomány kapcsolatán belül a medicina meglehetősen alárendelt szerepének bizonyítéka AL-BALHÍ következő megállapítása: 'Az orvosnak akkor kell kezelnie a beteget, ha az asztrológus asztrológiai tények alapján arra a következtetésre jut, hogy az illető élete még nem ért véget, a kezelést elviseli és betegségéből gyógyítható. Ha azonban az asztrológus biztos abban, hogy a betegnek nincs sok hátra, s betegségéből nem gyógyítható ki többé, az orvosi kezelés értelmetlen.' A csillagok állását – AVICENNA és mások racionális kritikája ellenére – prognosztikai, embriológiai, szemészeti, érvágástani szakmunkákban is figyelembe vették, sőt al-'Ainzarbi (m. 1153) szerint az asztrológiai ismeretek az orvosi képzésből sem hiányozhattak. Az arab asztrológiai elképzelések elsősorban Ptolemaiosz 'Tetrabüblös' című munkáján alapultak, vagyis ez esetben sem valami csúf keleti babonáságról, hanem a hellénisztikus görög hagyomány továbbtéréről beszélhetünk." [19]

Így kerülnek tehát a planétáskönyvek az orvostudományba, ezt a kapcsolatot fejezi ki a latin „homo signorum”, az angol szakirodalomban „zodiac man”, vagyis a testrészek és a zodiákus jegyek összefüggéseinek ábrázolásai, vagy – a dúckönyvek tárgy- és kultúrköréből választva – a német „Planetenkind” szó, amely a személy teljes életét, sorsát, egészségét, boldogulását azon csillagzat fennhatósága és hatalma alá rendeli, amely alatt a gyermek megszületett.

A korabeli hét ismert bolygó (a sorrendben nem a Földtől szemlélve, attól távolodva szerepelnek, hanem visszafelé, vagyis az első, „a látható világ végső határa”, az egyébként „leggonoszabb” planéta) a Szaturnusz, majd a Jupiter, a Mars, a Nap, a Vénusz, a Merkuriusz és végül a Hold. A bolygók bizonyos tulajdonságok, jellegek, jellemvonások, betegségekre és életutakra való predestinációk hordozói, ebből következően pedig hatással voltak az egész személyes életre, sorsra. [2. ábra]

A „7 bolygó” leírásai és ábrázolásai Blockbuchként, majd nyomtatott változatban is elterjedve, jelentős hatással voltak az asztrológia popularizálódáshoz. [20] Ez pedig – kicsit előretételezve – azt eredményezte, hogy „az ókori tudás e két egymással összefüggő rendszere töredékesen, durva leegyszerűsítéssel, sőt tévesen jelenik meg e középkori népi kalendáriumokban. A vulgarizálás következményeképpen a kalendárium által sugallt sziderikus meghatározottságú világkép ellenére használójának felesleges volt előzetes asztrológiai ismeretekkel rendelkeznie. Ha mindezt a magyar és európai kalendáriumtermés prototípusaként számontartott Regiomontanus-féle naptárral vetjük össze, azt tapasztaljuk, hogy az egyes napok mellett ezen naptár minden égitest helyzetét pontosan feltüntető asztrológiai táblát közöl, s feltételezi, hogy a kalendáriumot forgató személy azt használni is tudja. Tizenhatodik századi kalendáriumaink ezzel szemben közvetlen felhasználásra szánt kész jövődöléseket közölnek.” [21]

Visszatérve a fő témához, illetve néhány kiemelkedő jelentőségű „orvosi” vonatkozású dúckönyvhöz, és táblanyomathoz: JOHANNES REGIOMONTANUS (1436–1476), „a 15. század utolsó harmadának legnagyobb

hatású matematikusa és csillagásza”, a humanista tudós kortársai és az utókor tudománytörténészei számára kiváló felkészültségéről ismert. Nem elhanyagolható szerepet játszott ebben az, hogy Regiomontanus a görög nyelvet is elsajátította, így Ptolemaiosz műveit a nem kellően pontos latin fordítások helyett eredetiben olvashatta, illetve korrigálhatta eleinte mesterével, GEORG PEUERBACH-hal együttműködve. A XV. században Európa-szerte közismert görög tudása volt élete magyar vonatkozásának, „hungarus” voltának oka is: MÁTYÁS KIRÁLY a *Bibliotheca Corviniana* görög kódexeinek rendezésére invitálta őt 1468-ban Budára, utóbb pedig a pozsonyi egyetem, az Academia Istropolitana tanárává nevezte ki. Regiomontanus két művét, a *Regula Ptolemaei*t és a *Tabula primi mobilis*t is Mátyásnak ajánlotta. A tudós humanista 1471-ben hagyta el a budai udvart és Nürnbergbe költözött, ahol saját nyomdát alapított és csillagászati eszközöket előállító „vállalkozásba” fogott, utóbb pedig IV. SIXTUS PÁPA bízta meg a naptárreform kidolgozásában való részvétellel. Természettudományos tevékenysége mellett latin és görög epigrammákat is írt. [22]

Nem tartozik a témához, de Regiomontanus életével kapcsolatosan érdekes adalék, hogy Magyarországon talán neki köszönhető a „pápaszem” meghonosodása. [23]

Regiomontanus kalendáriumainak több táblanyomatos (és nyomtatott) változata, kiadása és példánya is ismert, ezek a szűkebb értelemben vett naptárreszt mellett tartalmazták a bolygók állását, az ünnepeket, az adott időszak fontos, különleges égi eseményeit, valamint az általa használt és ajánlott csillagászati eszközök képét, szöveges leírását is.

Azonban azt a híres illusztrációt már nem találhatjuk meg az összes fennmaradt Blockbuch-kalendáriumában, amely az érvágásnak (köpölyözésnek) az első nyomtatott ábrázolása, amelyben Regiomontanus a 12 megfelelő helyet jelöl be a testen, ezekhez pedig a csillagjegyeket rendeli hozzá. [24]

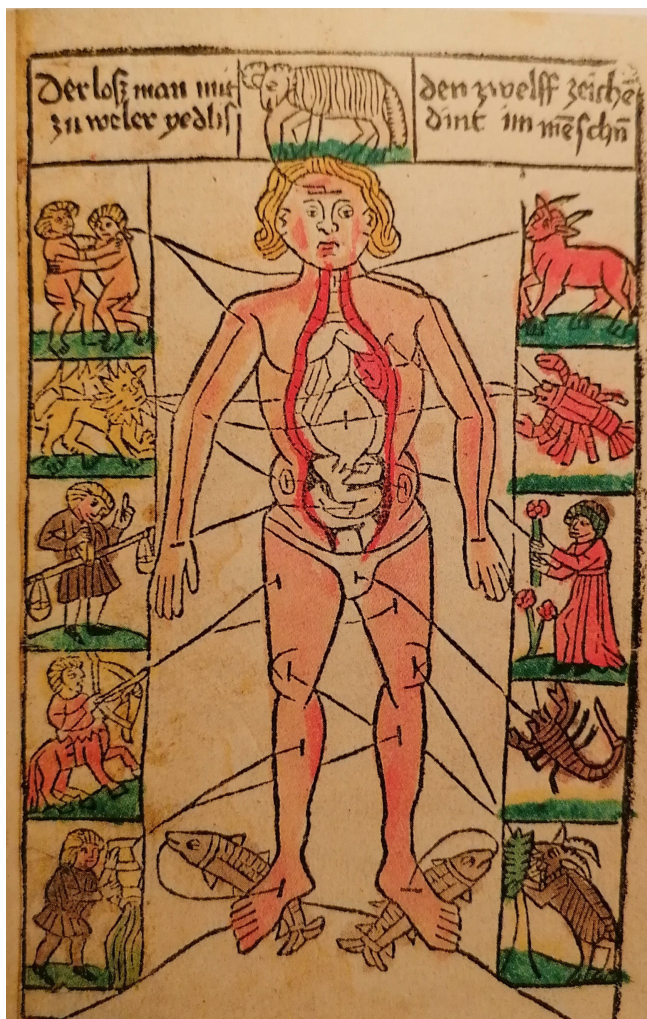
Természetes, hogy a korszakban számos más kalendárium, asztronómiai és asztrológiai munka is készült, ezek azonban nem rendelkeztek ilyen képileg is ábrázolt anatómiai vagy orvosi vonatkozással. Meg kell azonban említeni RICARDUS HELA (Richard Helain, ? – 1516?) párizsi orvos csontváz-táblanyomatát, az *Anatomia ossiū corporis humani*-t, amely egy nürnbergi műhelyben készült 1493-ban. Magáról a szerzőről annyi tudható, hogy a párizsi egyetemen először bölcséletet hallgatott 1464-től, az orvosi fakultás diákjai között 1468 februárjában szerepel első alkalommal, orvosi végzettségét 1470-ben szerezte meg. Ekkor elhagyta Párizst és az universitást, ahol a dokumentumok tanúsága szerint újra csak 1475-ben bukkan fel az orvosi fakultás oktatójaként, 1485 és 1488 között pedig ugyanitt dékán volt. 1491 és 1496 között VIII. KÁROLY udvari orvosaként szolgált. 1516-ban halt meg. [25]

Hela műve az emberi csontok latin megnevezését adja, illetve néhány „statisztikai” adatot közöl a számokról, méretükről. Az ábrázolás jellege, illetve a szövegrészek gótikus betűje középkori példára utal, KARL SUDHOFF kutatásai szerint egy, jelenleg a francia nemzeti könyvtárban őrzött és az 1454-ből származó illuminált kódex (Ms. Français 19994) alapján készült, amelyet egy feltehetően Tousouse-i borbélysebész számára állított össze ETIENNE BELUDET kalligráfus. Hela táblanyomata azonban csak a lényeg közzétételére törekszik, mindenféle magyarázat vagy járulékos

Januar		Summe	Monde
Sonnenstand		5	6
1	Neu Jar	20	17
2	Der achte S. Steffans	21	18
3	Der achte S. Johannis	22	19
4	Der achte der kindern	23	20
5	Der achte	24	21
6	Der achte	25	22
7	Der achte	26	23
8	Der achte	27	24
9	Der achte	28	25
10	Der achte	29	26
11	Der achte	30	27
12	Der achte	31	28

3. ábra. Részletek Johannes Regiomontanus táblanyomatos kalendáriumából. Nürnberg: 1474/1479 körül. /Poss. Bayerische Staatsbibliothek, München, Xylogr. 45./ <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00038685?page=8,9>

4. ábra. Az „Aderlassmann”, az érvágás ábrázolása Johannes Regiomontanus táblanyomatos kalendáriumából. Nürnberg : 1474/1479 körül. /Poss. Bayerische Staatsbibliothek, München, Xylogr. 45./ A kép forrása: Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern : Quaternio; 2012. p. 85.

szöveg nélkül informál az anatómia tudományában használatos „szakkifejezések”-ről, így aligha tekinthető „irodalom”-nak. Mindazonáltal az Anatomia ossiū corporis humani az oktatásban használatos demonstrációs eszközök, efemer használatú oktatási segédletek legkorábbi példája, előfutára a XIX–XX. század fordulójától gyakori, a belső szerveket kihajtható részekkel eltakaró/felfedő anatómiai atlaszoknak. A XV–XVII. században számos hasonló anatómiai kiadvány jelent meg, ekkor már természetesen a Gutenberg-i technikával, és a műfaj népszerűsége azt bizonyítja, hogy az emberi test rejtelmei iránt nem csak az orvosok vagy medikus-hallgatók, a (leendő) tudósok érdeklődtek, hanem e téma – hasonlóan a teológia laicizálódásához – általánosan kedvelté vált a szakmai körökön kívül, sőt akár a bibliofil könyvgyűjtők körében is.[26] A dokumentum egyik korai ismertetője, LUDWIG CHOULANT 1858-ban írta le részletesebben ezt a táblanyomtatott, és könyvből az is megtudható, hogy a Bajor Nemzeti Könyvtárban fennmaradt pél-

dány egy kolligátum része, amely eredetileg a híres nürnbergi orvos, HARTMANN SCHEDEL tulajdonát képezte.[27] Ő volt a híres német és latin változatban is megjelent Schedel-féle világkrónika szerzője. Hela „csontváz”-ának egy másik kutatója, Wickersheimer felteszi a kérdést, hogy miért Nürnbergben készítette el anatómiai táblanyomtatát, és felveti azt is, hogy az a kiadvány szerzője tudta nélkül készülhetett. Érvelése szerint dékáni időszaka alatt borbély-sebészeknek is tartott kurzusokat, amelyeken az egyetemisták is részt vehettek, és elképzelhető, hogy egyik német tanítványán keresztül jutott el egy eredeti, vagy esetleg másolati példány Nürnbergbe. Mindazonáltal az ábrázolás egyáltalán nem értéktelen, láthatóan közvetlen megfigyelésen alapult.[28]

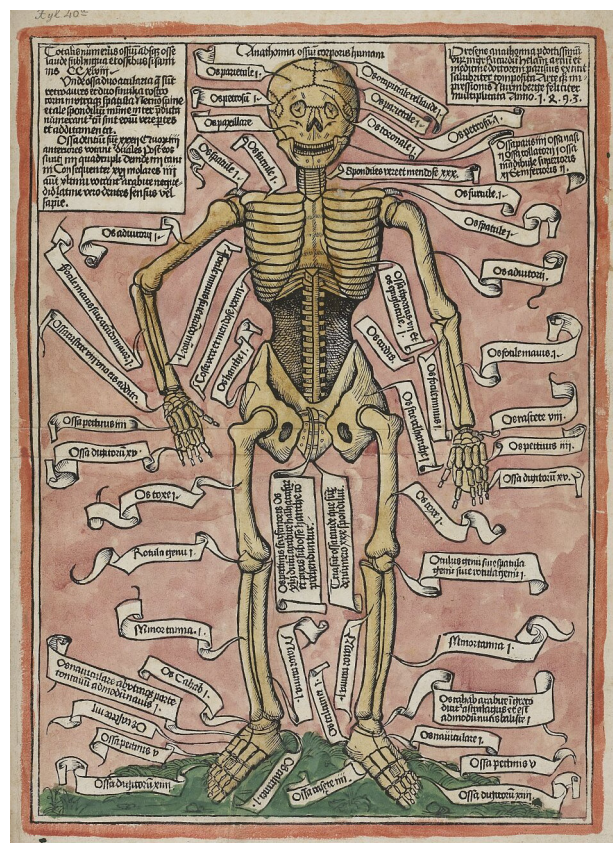
A táblanyomatként megjelentetett „populáris természettudomány” jeles szerzője volt JOHANNES HARTLIEB (1400?–1468) müncheni orvos, író, akinek apja a neuburgi bajor hercegi udvarban szolgált, és aki VII. (SZAKÁLLAS) LAJOS kegyéből kezdhette meg egyetemi, orvosi tanulmányait Bécsben. A róla szóló életrajzi források bizonytalanok abban a kérdésben, hogy valóban megszerezte-e orvosi képzettségét, van azonban olyan biográfiája is, amelyben pecsétjének felirata: „Hertlipp Doctor 1439” is szerepel, mely névváltozatot művei szerzőjeként is használt. Mecénása Ingolstadt-ban plébánosi stallumot szánt neki, erőteljes tiltakozása következtében azonban 1437-ben megszakadt urával a kapcsolata, és 1440-ben már III. ALBRECHT müncheni udvarának orvosa, tanácsosa, diplomatája, 1465-ben pedig fia, WITTELSBACH ZSIGMOND herceg doktora. Szerteágazó megbízatásai is mutatják sokféle tehetségét, széles érdeklődési és tevékenységi körét; teljes munkásságában a középkor – és főként bölcseleti tanulmányai és számos itáliai követjárása következtében – a reneszánsz jellegzetességei, tematikája, műfajai is felismerhetők. Művei legnagyobb részben kéziratos formában hagyományozódtak ránk, nyomtatásban csak halála után váltak olvashatóvá.

Hartlieb – a teljesség igénye nélkül – írt az udvari szerelemről OVIDIUS, illetve ANDREAS CAPELLANUS után. (Capellanusnak a XII. század végére datálható opuszáról érdemes megjegyezni, hogy a mű 1. könyve 143. részében utalás történik „a magyarországi jólét”-re, így egy korai tartalmi hungaricumról van szó.) III. Albrechtnek és hitvesének, BRAUNSCHWEIGI ANNÁNAK dedikált királytükört NAGY SÁNDOR életrajza apropóján; a *Dialogus miraculorum* teológiai kérdések feldolgozása, az Osztrák Nemzeti Könyvtár őrzi „Über die Kriegskunst” című hadtudományi munkáját. Számos latin nyelvű orvosi művet fordított le németre, ezek legtöbbje halála után nyomtatásban szélesebb körben is ismertté vált. Az utókor tudósai több szempontból is nagyra értékelik Hartlieb hatását, az orvostörtén-

szekeken túl a germanisták úgyszintén számontartják kiterjedt korai humanista szak- és szépirói, alkotói és fordítói tevékenységét.

Az orvosláshoz többé-kevésbé kötődő művei közül ki kell még emelni a heidelbergi egyetemi könyvtárban őrzött *Cod. Pal. germ. 6* jelzetű, immáron a nyomtatás korában, 1540 körül készült kódexet, amelyben Hartlieb asztrológiai vonatkozású német nyelvű művei (*De mansionibus, Über Strenbilderkinder, Temperamentenlehre, Über Tierkreiszeichenkinder, Planeten*) olvashatók. De – igaz itt is ókori és középkori eredetű művek fordítójaként és kiegészítőjeként – szűkebb értelemben vett orvosi könyvet is írt; 1456-ban vagy 1457-ben fejezte be braunschweigi Annának ajánlott kompendiumát, a *Secreta mulierumot*, amely számos korábbi szerző nőorvosi dolgozatait tartalmazza, többek között TROTULA [29] a salerno egyetem XI/XII. századi professzorasszonyának *De curis mulierum* című szakkönyvét. Szintén az ő átültetésében örökített át FELIX HEMMERLIN *De balneis naturalibus* [30] című írása, amelyet Wittelsbach Zsigmond számára készített. Nevéhez fűződik továbbá a könyvnyomtatás előtti egyetlen német nyelvű illuminált herbárium-kódex, és még Neuburgban kezdett hozzá mnemotechnikai (emlékezettechnikai) műve megírásának, de éppígy határozott érdeklődést mutatott az alkimia és egyéb okkult ismeretek iránt. Mára népszerű munkája az 1456-ból származó *Das Buch aller verbotenen Künste*, amely tulajdonképpen intelem, egy másik mecénása, BRANDENBURG-KULMBACHI JÁNOS örgróf számára arra vonatkozóan, hogy a tiltott praktikák gyakorlása helyett az igaz keresztényi úton megmaradjon. [31]

Dúckönyvként a korabeli viszonyokhoz képest széles olvasótáborra volt Johannes Hartlieb tenyérjós-lással foglalkozó művének. A chiromantiát az Egyház mint mágiát elutasította, mindezzel együtt a XII. századtól számos ilyen tartalmú kézirat készült, és feltételezés csupán, hogy ezek görög vagy arab eredetűek, hiszen az ókorból chiromantiai opuszok nem maradtak fenn. De maguk a művek ókori szerzőkre hivatkoznak, például magára ARISZTOTELÉSZre, minden bizonnyal ez azonban csak azt célozta, hogy a szájhagyományban öröklül hagyott ismeretek igaz voltát ezzel hangsúlyozzák, bizonyítsák. Mindazonáltal az orvostudomány-történeti szakirodalom vélekedése szerint a tenyérjós-lásnak az orvosi diagnózisok és az élet-prognózisok megalkotásában szintén szerepe volt. Hartlieb *Chiromatiája* szintén braunschweigi Anna hercegnő számára készült 1488-ban, egyetlen dúckönyv változata 1488/1490 körülről származik, és ez az első német nyelven közzétett tenyérjós-lási munka. Több teljes vagy töredékpéldánya is ismert, például a bajor nemzeti könyvtár kettő (Xylogr. 35 és 36), az

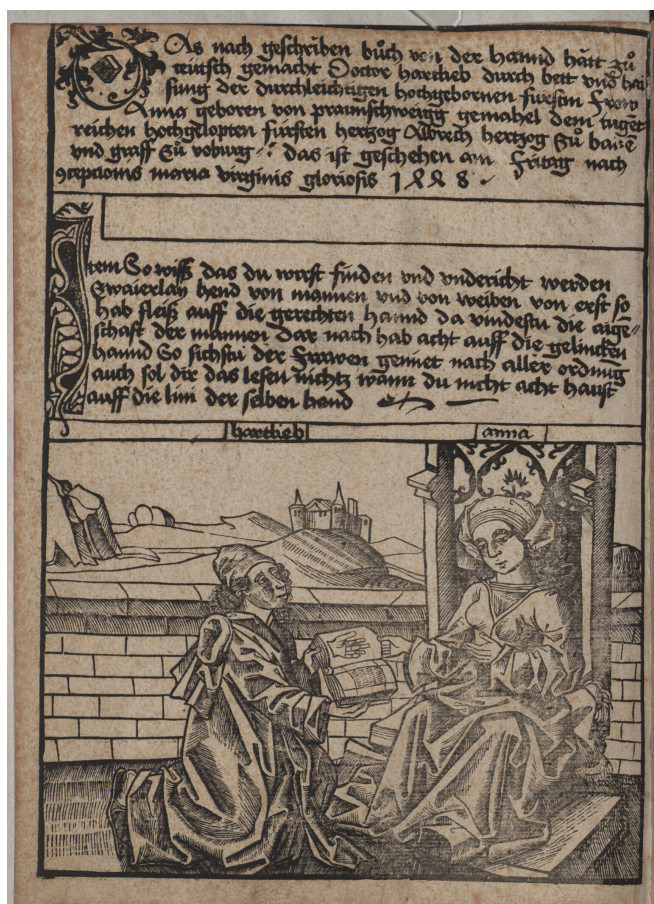
5. ábra. Hela, Ricardus: *Anatomia ossiū corporis humani*. Nürnberg, 1493. /Poss.: Bayerische Staatsbibliothek, München. Xylogr. 40 a/ URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00101190?page=1> (letöltés dátuma: 2022. október 14.)

augsburgi Staats- und Stadtbibliothek egy példánnyal (Cim. 62) büszkékedhet. [32]

A bevezető szöveg utáni illusztrációs anyag párban hozza a női bal és a férfi jobb kezét, a magyarázatok az egyes vonalak, jellegzetességek jelentést adják meg, a megfelelő tulajdonságokat, az eljövendő sors fordulóit, eseményeit (kaland, szerencse, szerencsétlenség, varázslat, szerelmi boldogság és boldogtalanság stb.) világítják meg. (Az egyik képen pedig éppen az a vonal látható, amelyik az illető hölgy makacsságára és önfejűségére utal.) [33] [6. ábra]

A táblanyomatos kiadványok, dúckönyvek a XV. század derekától a XVI. század első évtizedeiben jelentek meg [34], ezután már csak elvétve használták olvasmányok többszörözésére ezt a technikát; a xylográfia később csak speciális célú, néhánylapos efemer jellegű kiadványok, illetve játékkártyák előállítására korlátozódott, ám a dörzsnymat módszerét hamar a prés alkalmazása váltotta fel. [35]

Mindazonáltal a XVI. században a dúckönyvek nem tűntek el végleg, az utókor művészei számára újra teremtető ihletet nyújtottak, érdekes példa erre WILLIAM BLAKE, aki verseit saját fametszetekkel illusztrálta, illetve poémait fatáblanyomatos kiadásban tette közzé.

6. ábra. Az ajánlás és egy női kéz ábrázolása Johannes Hartlieb Chiromantie c. művéből. /Poss. Bayerische Staatsbibliothek, München. Xylogr. 35./ URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/details/bsb00037310> (letöltés dátuma: 2022. október 14.)

A XV. század második felében lezajlott médiaváltásban átmenetileg prosperáló technika a szépirodalmon kívül a korabeli olvasmányanyag minden műfajánál jelen van, így voltak népszerűek a természettudományos, orvosi/anatómiai és a iatromatematikai/orvosi asztronómiai dúckönyvek a szakmabelieken túl a laikus közönség számára is – értelemszerűen utóbbiak a népszerűsítő, valamint a „jövő” megismerésére, inkább kifürkészésére szolgáló kiadványfajtákat, feldolgozásokat részesítették előnyben. Ezek a kiadványok azonban könyvtörténeti jelentőségük mellett határozott orvostörténeti értékkel is bírnak, a leginkább német és németalföldi területen működő nyomtatóműhelyek relikviái ezenfelül nem csupán a médiaváltás történetét illusztrálják, hanem adalékokkal szolgálnak a középkor és a reneszánsz közötti átmenet olvasmánytörténetéhez, az antik műveltség átörökítéséhez is.

Jegyzetek

- [1] De Solla Price, D. Kis tudomány, nagy tudomány. Budapest: Akadémiai K.;1979. p. 85.

- [2] Részletesebben vö. Kéki B. Az írás története. A kezdetektől a nyomdabetűig. Budapest: Vince; 2000.
- [3] Kapr A. Johannes Gutenberg. Persönlichkeit und Leistung. Leipzig ; Jena ; Berlin: Urania-Verlag; 1988. p. 107.
- [4] Gutenberg sírfeliratát idézi: Várkonyi N. Az írás és a könyv története. Budapest: Széphalom Könyvműhely; 2001. p. 320.
- [5] Gutenberg életével kapcsolatban részletesen vö. Kapr A. Johannes Gutenberg. Persönlichkeit und Leistung. Leipzig ; Jena ; Berlin: Urania-Verlag; 1988., a perekről ld. p. 66–79.
- [6] Febvre L., Martin H-J. A könyv születése. Budapest: Osiris; 2005. p. 52.; vö. még: Schottenloher K. Das alte Buch. Berlin: Schmidt; 1921. p. 26–27.; Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 11., 20–21.
- [7] Merk A. Blockbücher des 15. Jahrhunderts. Berlin: De Gruyter; 2018. p. 1–22.; Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 20.
- [8] Schottenloher K. Das alte Buch. Berlin: Schmidt; 1921. p. 26–27.
- [9] Merk A. Blockbücher des 15. Jahrhunderts. Berlin: De Gruyter; 2018. p. 1–22.

- [10] Vö. Faulmann K. Illustrierte Geschichte der Buchdruckerkunst. Wien ; Pest ; Leipzig: Hartleben; 1882. p. 27.; Funke F. Könyvismeret. Budapest: Osiris; 2004. p. 117.; Kapr A. Johannes Gutenberg. Persönlichkeit und Leistung. Leipzig ; Jena ; Berlin: Urania-Verlag; 1988. p. 101.; Várkonyi N. Az írás és a könyv története. Budapest: Széphalom Könyvműhely; 2001. p. 269.; Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 11–12.
- [11] Vö. Barbier F. A modern Európa születése. Budapest: Kossuth: OSZK; 2010. p. 110.
- [12] Merk A. Blockbücher des 15. Jahrhunderts. Berlin: De Gruyter; 2018. p. 1–22.; Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 7.
- [13] Vö. Barbier F. A modern Európa születése. Budapest: Kossuth: OSZK; 2010. p. 110.
- [14] Birngiebel E. Kurze geschichtliche Darstellung der Xylographie und Chalkographie München: Schurich; 1859. p. 13., 21.
- [15] Vö. Wagner B. Idealtyp und Individuum. Blockbücher im Medienwandel des 15. Jahrhunderts. In: Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 11–19.
- [16] Birngiebel E. Kurze geschichtliche Darstellung der Xylographie und Chalkographie München: Schurich; 1859.; Merk A. Blockbücher des 15. Jahrhunderts. Berlin: De Gruyter; 2018. p. 1–22.
- [17] Benedek I. Az orvosi szemléletről. Valóság. 1965; (6) 7: p. 50.
- [18] Medical Astrology. Science, Art, and Influence in early-modern Europe. Yale Library. URL: <https://onlineexhibits.library.yale.edu/s/medicalastrology/page/introduction> (letöltés dátuma: 2022. október 15.); Krász L. „A mesterség szolgálatában”. Felvilágosodás és „orvosi tudományok” a 18. századi Magyarországon. Századok. 2005 5; (139): p. 1073.; Krzysztofik M. The Image of Disease in Religious, Medical-Astrological and Social Discourses. Old Polish Literature as an Example of Early Modern European Mentality. Journal of Religion and Health. 2022 August; (61): p. 3344–3345.; Rothschild KE. Zur Terminologie in der Medizingeschichtsschreibung, insbesondere bei den Latrowissenschaften. Sudhoffs Archiv. 1977; (61) 1: p. 1–18.
- [19] Magyar LA. Az arab orvostudomány. Iskolakultúra. 2000; (10) 6–7: p. 77.
- [20] Klingner A. Die Macht der Sterne. Planetenbilder: ein astrologisches Bildmotiv in Spätmittelalter und Renaissance. Dissertation. Berlin: Humboldt Universität zu Berlin; 2017. p. 17.; Várkonyi N. Az írás és a könyv története. Budapest: Széphalom Könyvműhely; 2001. p. 269.
- [21] Jobst Á. Tizenhatodik századi kalendáriumaink egészségügyi előírásai. Orvostörténeti Közlemények. 2000; (170-173): p. 46–47.
- [22] Farkas GF. A Budai krónika. Iskolakultúra. 2012; (22) 2: p. 105.; Regiomontanus, Johannes. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 9. Budapest: Balassi; 2009. p. 464.
- [23] Regiomontanus. In: Világirodalmi lexikon. 11. Budapest: Akadémiai Kiadó; 1989. p. 530–531.; Szinnyei J. Magyar írók élete és munkái. 11. Budapest: Hornyánszky; 1906. col. 671.
- [24] Vö. Gács A. Adatok a szemüveg és a magyar látszerészet történetéhez. Orvostörténeti Közlemények. 1972; (64–65): p. 199.
- [25] Vö. Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 80–85.
- [26] Wickersheimer E. Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age. 2. Genève: Librairie Droz; 1979. p. 701.
- [27] Carlino A. „Know thyself”. Anatomical figures in the early modern Europe. RES. Anthropology and Aesthetics. 1995 Spring; (27): p. 60.; Sudhoff K. Beitrag zur Geschichte der Anatomie im Mittelalter speziell der anatomischen Graphik nach Handschriften des 9. bis 15. Jahrhunderts. Leipzig: Barth; 1908. p. 44–49.
- [28] Choulant L. Graphische Incunabeln für Naturgeschichte und Medizin enthaltend Geschichte und Bibliographie der ersten naturhistorischen und medicinischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts, welche mit illustrierenden Abbildungen versehen sind. Leipzig: Weigel; 1858. p. 137.
- [29] Wickersheimer E. Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age. 2. Genève: Librairie Droz; 1979. p. 701.
- [30] Benke J. Az orvostudomány története. 2. kiad. Budapest: Medicina; 2009. p. 106–107.
- [31] Hemmerli, Felix. In: Neue Deutsche Biographie. 8. Leipzig: Duncker & Humblot; 1969. p. 511–512.
- [32] Hartlieb, Johann. In: Allgemeine Deutsche Biographie. 10. Leipzig: Duncker & Humblot; 1879. p. 670–672.; Hartlieb, Johann. In: Neue Deutsche Biographie. 10. Leipzig: Duncker & Humblot; 1966. p. 722–723.; Johannes Hartlieb. In: Heimatverein Möglingen. URL: http://www.heimatverein-moeglingen.de/ziele-proj/_hartlieb/_hartlieb.html (letöltés dátuma: 2022. október 21.)
- [33] Bayerische Staatsbibliothek. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/c/590099db-ca97-4d24-9a13-dcc4d5e0ed01/items> (letöltés dátuma: 2022. október 14.)

- [34] Vö. Hartlieb, Johannes: Chiromantie. Augsburg: Schapff; [ca. 1488-1490.] katalógusadatai. Bayerische Staatsbibliothek. URL: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV035444718> (letöltés dátuma: 2022. október 14.); Vom ABC bis zur Apokalypse. Luzern: Quaternio; 2012. p. 75–79.
- [35] Bíbor MJ. A kéziratos és nyomtatott könyv. In: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 13. Budapest: Egyetemi Könyvtár, 2007. p. 242.
- [36] Vö. Steinberg SH. Five hundred years of printing. Harmondsworth: Penguin; 1961. p. 154., 156.

A könyv Indiában

RENNER ZSUZSANNA PhD

történész, indológus, főmuzeológus, MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

rennerzsuzsanna@semmelweis.museum.hu

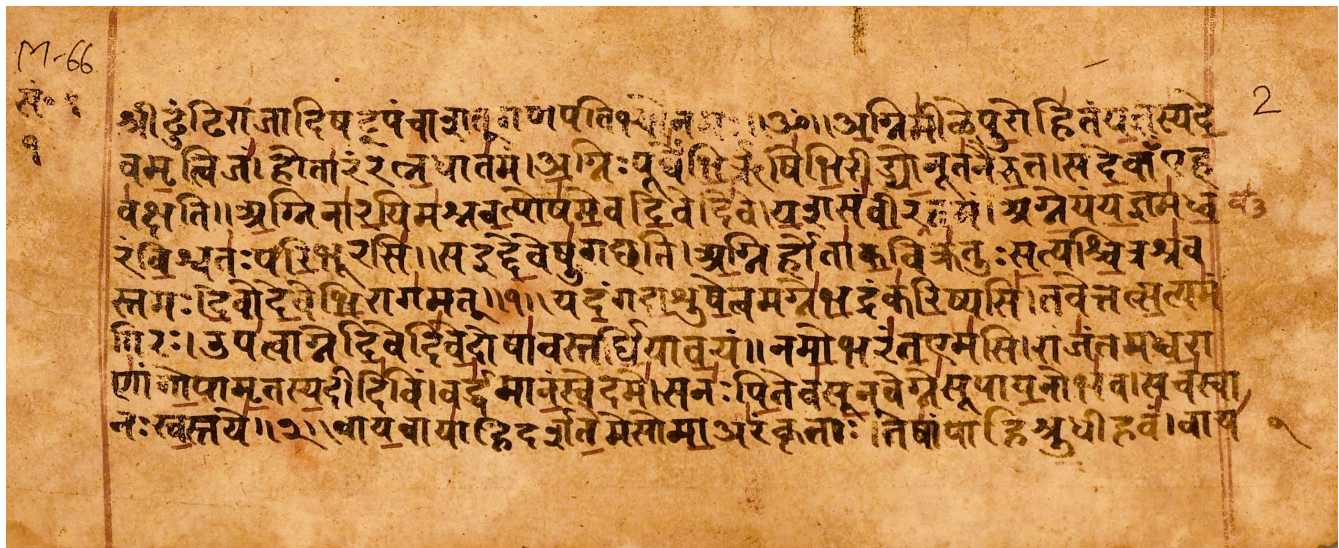
Indiában, mint másutt, a könyv kézzelfogható formájához három dolog biztosan szükséges: tartalom (információ), írás és hordozó. Az indiai könyv kialakulásáról, történetéről, mibenlétéről elmélkedve azonban nem tekinthetünk el attól a figyelemre méltó körülménytől, hogy Indiában a könyv nem csak fizikai formában létezik. Érdeemesnek látszik ezért a szellemi produktumokból kiindulnunk, s azt vizsgálnunk, hogy a különböző tudástartalmakat milyen eszközökkel kommunikálták, s mindez hogyan kapcsolódott össze az írás mint közvetítőeszköz és a fizikai hordozók saját utat bejáró fejlődésével. Az alábbiakban erre teszek – ha vázlatosan és csak egyes, a felvetés szempontjából lényegesnek tekintett csomópontokat kiragadva is – kísérletet, bízva abban, hogy néhány érdekességre sikerül felhívnom a figyelmet.

A hagyományos indiai kultúrában a tudás mindig is kivételes szerepet töltött be és nagy tiszteletben állt. A korai társadalom *par excellence* tudása, a vallási tudás, a szent hagyomány a mai napig nem veszítette el a jelentőségét. A vallási tudáson belül különbséget tettek isteni kinyilatkoztatás és emberi hagyomány között. A kinyilatkoztatott tudás átörökítése előszóban történt, ami nem egyedi jelenség, de Indiában a szájhagyomány szerepe az írásbeliség bevezetése után is fennmaradt. Az írásbeliség megjelenése vita tárgya, de az nagy valószínűséggel megállapítható, hogy sokáig csak kereskedelemi és adminisztratív cé-

lokra használták, ettől eltérő alkalmazása viszonylag késői.

A szóbeliség és az írásbeliség relatív szerepe ugyanakkor India egyes vallási hagyományaiban eltérő. A szóbeliség túlsúlya elsősorban a hindu vallásbölcselet átörökítésére jellemző. Az ókori Indiában vallási specialisták széles rétege jött létre (papi osztály), akiknek kizárólagos feladata és kiváltsága volt az évszázadok során hatalmasra növekvő vallási, vallásfilozófiai tudás létrehozása, megőrzése, értelmezése és hagyományozása. Az írásokban jártas tudós tanítók mellett a hinduizmusnak mindig voltak, sőt máig vannak meg-

1. kép. A Rígvéda kéziratának egy lapja (1. könyv, 1. himnusz, 1–9. sor). Nyelv: szanszkrit, írás: dévanágari. Észak-indiai recenzió, 1890 előtt. Chandigarh, Lalchand Research Library (Fotó: CC 4.0 Ms Sarah Welch)

2. kép. A hét védikus bölcs (risi). Balra fent Visvámitra látható, a hindu hagyomány szerint ő írta a Rigvéda 3. könyvének legtöbb himnuszát. Pahári miniatúra, 1700 körül. Chandigarh, Government Museum and Art Gallery (Fotó: Public domain)

világosodott mesterei, szentjei, akik a szent iratokban megőrzött tudást követőik széles tábora számára magyarázzák, s ezzel élő tudásként való fenntartását biztosítják.

India más vallásaiban – a buddhizmusban, dzsainizmusban, szikhizmusban – az írásbeliség jutott nagyobb szerephez. Szoros az írásbeliséghez való viszonya az Indiába kívülről érkezett iszlám vallásnak is, ahol többek között a díszítőművészetként széles körben alkalmazott kalligráfia kiemelkedő szerepe jelzi az írás fontosságát. Mindezekből teljesen eltér a gyarmatosítás révén Indiában megjelent modern tudástartalmak (nyugati típusú tudományok, politika stb.) közvetítése, amely szükség-szerűen együtt járt a nyomtatott könyv mint információhordozó használatával. A modernizáció és a globalizáció folytán Indiában is érvényesülnek az információ-előállítás és közvetítés világméretű tendenciái, ám a hinduizmus ősi bölcséletének fenntartásában egy szűk, de fontos szegmens ma is őrzi a szóbeliséget.

A legrégebbi hagyomány

Az indiai vallások közül legrégebbi a hinduizmus, amely egyidős az indiai civilizációval, és azzal kölcsönhatásban alakult, változott, mígnem elérte ma ismert formáját. Alapítója nincs, következésképp konkrét alapítási időpontja sem; eredete minden bizonnyal India bronzkorára, az Indus-völgyi civilizációra (Kr. e. 3300–1300) nyúlik vissza. Szövegekben is megragadható korai fázisát *védikus korszak*nak nevezik, amely nevét a hinduizmus legrégebbi és legszentebb vallási iratairól, a Védákról kapta. A védikus korszak mintegy ezer évet ölel fel a Kr. e. második évezred közepétől az első évezred közepéig; lezárulása hozzávetőleg egybeesik a buddhizmus kialakulásával. A védikus korszakban keletkezett roppant terjedelmű vallási irodalom jelentősége a hagyományos (szakrális) indiai kultúra szempontjából nehezen becsülhető túl, hiszen annak mindenkori kiindulópontját, mércéjét és hivatkozási alapját jelentette.

A kinyilatkoztatott hagyományt a Védák alkotják, amelyek himnuszok, imák és liturgikus formulák kanonikus gyűjteményei. A Veda jelentése „tudás”, „szent irat”, tkp. a „tudás könyvei”. Négy Veda létezik: a *Rigvéda* a versek (himnuszok) védája, a *Számavéda* a dallamoké, a *Jadzsurvéda* az áldozati imáké, az *Atharvavéda* a varázsmondásoké. Az ezekhez fűzött kommentárirodalmat szintén a Védák részének tekintik. A kommentárok legfőbb célja az áldozati rítusok szabályainak és jelképrendszerének kifejtése és értelmezése, de filozófiai szövegek is tartoznak ide. Kinyilatkoztatott mivoltukból következően e művek tartalmához kétség nem férhetett, vitatni vagy változtatni rajta nem lehetett, csak feltétel nélkül elfogadni. [1. kép]

Az ember alkotta hagyomány a tudás másodlagos dimenziója: olyan mértékben fogadták el igaznak, amilyen mértékben megfelelt a kinyilatkoztatott tudásnak, de reflexiót megengedett, az idő és a hely változó körülményei szerint módosítható volt. Emiatt az egyes szövegek sokféle helyi változatban éltek. Az emberi hagyomány legkorábbi szövegei azzal a céllal jöttek létre, hogy elősegítsék a védikus szövegek helyes áldozati recitálását és az áldozatok előírászerű bemutatását. Figyelmük kiterjedt a szanszkrit kifejezések ritmusára, eredetére, jelentésére, helyes artikulációjára, a rituálé végrehajtásának kedvező időpont-

jaira stb. Valójában a Kr. e. első évezred közepe táján a védikus segédtudományok: az indiai fonetika, prosódia, nyelvtan, etimológia, asztronómia születésének vagyunk tanúi, amelyek körében magasfokú tudásról árulkodó, komplex művek születtek.

A szóbeliség kizárólagossága

A kinyilatkoztatott tudás birtokába India legendás bölcsei, a *risik* hallás útján jutottak (ezért a kinyilatkoztatás neve szanszkritul *sruti*, „amit hallottak”). A hagyomány szerint a Védák szentírása nem a risiktől ered, hanem az maga az időben végtelenül rezonáló örökkévaló bölcsesség, [1] amelyet a risik mély meditációban, az istenség és a világ közvetlen spirituális megtapasztalása során hallottak. A hallás útján történt felismerés és a szövegek szentségi jellege a hagyományozásban megkövetelte a teljes szöveghűséget és az élőszóban történő átadást. Jóllehet a középkortól írott változatok is fennmaradtak, a változatlan megőrzés legmegbízhatóbb eszközének mégis a szóbeliséget tartották. Bár az ennek folytonosságát biztosító védikus iskolák száma ma már csupán töredéke az egykorinak, a mai napig a Veda szájhagyományban megőrzött változatát fogadják el autentikusnak. [2.kép]

A Védák ismerete mesterről tanítványra (vagy apáról fiúra) öröklődött, hosszú hagyományvonalakat alkotva. A hatalmas szövegmennyiség betűhív szóbeli megőrzése több évezreden át bámulatos szellemi teljesítmény. A tanulás gyermekkorban kezdődött és élethosszig tartott. A szövegek elsajátítására egyedi, különböző komplexitású mnemotechnikai rendszerek jöttek létre, amelyek nemcsak a szövegek szó szerinti memorizálását, hanem a hangok pontos kiejtésének, hangmagasságának, a hangsúly és a hanglejtés finomságainak megőrzését is lehetővé tették. A tanulók a legegyszerűbb modellel kezdték tanulmányait [2], majd sorban elsajátították a mind bonyolultabb rendszereket is. A szövegek hangos recitálását jellegzetes kézmozdulatokkal kísérik, amelyek az egyes hangokat vizuálisan megjelenítve segítik a memorizálást. Ezt a világon egyedülálló rendszert az UNESCO 2008-ban felvette az Emberiség szóbeli és szellemi örökségének listájára (először 2003-ban hirdették ki).

Írásbeliség

A szóbeli hagyományozás kizárólagossága miatt a Védákban nem történik említés az írásról, ám az írásbeliség meglétére utaló első emlékek ennél korábbiak, az Indus-völgyi civilizációból maradtak fenn. Az indiai szubkontinens bronzkori folyamvölgyi kultúrájának jellegzetes tárgyai, az ún. pecsételők – amelyek-

nek kereskedelmi és/vagy tulajdonjelző funkciót tulajdonítanak a kutatók – rövid feliratokkal vannak ellátva. Összesen mintegy négyszáz, képirásra emlékeztető Indus-völgyi jel ismeretes, azonban megfejtésük mind a mai napig nem járt sikerrel, sőt az írás jellegének megítélésében is jelentős különbségek mutatkoznak. Az egyik feltételezés szerint kép- és szótagírás lehetett, míg az ellenkező álláspont szerint nem is írás jellegű szimbólumrendszer. A kutatók egy része úgy véli, hogy a mintegy 1,3 millió négyzetkilométer kiterjedésű, magasan szervezett civilizáció irányítása nem lehetett meg írásbeliség nélkül, ezért feltételezi, hogy a későbbi gyakorlathoz hasonlóan nem tartós anyagokat (pl. fakérget) használhattak írás céljára, s az ilyen anyagokból készült kéziratok India trópusi éghajlata alatt nyomtalanul elpusztultak. Ezzel szemben mások lehetségesnek tartják, hogy az információcsere élőszóban, küldöttek útján történt. [3. kép]

Az Indus-völgyi előzményeket nem tekintve az első írott dokumentumok a Maurja-dinasztiabeli Asóka által a Kr. e. 3. században vésetett szikla- és oszlopfeliratok, amelyeken az uralkodó a buddhista erkölcsi törvényt hirdeti. Az indiai szubkontinens ma ismert legrégebbi kéziratai, amelyek szintén buddhista eredetűek, a szubkontinens északnyugati részén, Gandhárában készültek Kr. e. 1. században. Ez arra utal, hogy a védikus hagyományhoz hasonlóan eleinte a Buddha tanításainak átadása is szóban történt. [3] A théraváda hagyomány – Srí Lanka és Délkelet-Ázsia buddhizmusa – szerint a Buddha halála után a tiszteletreméltó szerzetesek összegyűltek, hogy a Buddha addig kü-

3. kép. Indus-völgyi pecsételő jógapózban ülő férfialak ábrázolásával, felül felirattal. Mohenjo-Daro, ma Pakisztán, Kr. e. 2600–1900. Újdelhi, Nemzeti Múzeum

lönálló beszédekben őrzött tanításait elrecitálják, majd három „kosárba” (könyvbe) rendezték azokat. Az így létrejött kánont (*Tipitaka*, „Három Kosár”) egészen az első lejegyzésig – amelyre a szingaléz krónikák szerint Srí Lankán került sor a Kr. e. 1. században – szóban hagyományozták. [4] Jóllehet ezt a képet az újabb kutatások árnyalták, a Védák átörökítéséhez hasonló, strukturált formában történő szóbeli hagyományozást nem cáfolták meg. A cél tekintetében mégis különbségek mutatkoztak a védikus kultúrához képest: míg a védikus szövegek szóbeli hagyományozásának célja az eredeti szöveg pontos megőrzése volt, a buddhisták inkább eszméket és tartalmakat igyekeztek megőrizni, és mind a megfogalmazások, mind a dogmák szintjén teret engedtek a változtatásoknak, javításoknak. [5]

Ha a fennmaradt dokumentumokat vesszük alapul, arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy India az utolsó civilizációk között volt az írás bevezetése tekintetében. A kutatók legfőbb ellenérve az írás kései megjelenésével szemben a Kr. e. 3. század előtt keletkezett irodalom hatalmas mennyisége, annál is inkább, mivel ennek az irodalomnak egy jelentős része tudományos-technikai jellegű (lásd fentebb a Védák segédtudományait). [6] William Cenkner indiai szájhagyománnyal foglalkozó tanulmányában az írás általánossá válását Kr. e. 800-ra teszi, azzal a megszorítással, hogy eleinte csak a kereskedelemben, áruforgalomban használták, de elvi akadálya nem volt ettől eltérő alkalmazásának, kivéve a kinyilatkoztatott szövegeket; a szanszkrit ábécé és a nyelvtani alapelvek gyakorlatban való alkalmazása pedig a Kr. e. első évezred közepére vált teljes körűvé, amint azt a grammatikus Pánini híres nyelvtani műve ékesen bizonyítja. A klasszikus Indiában kialakult, terjedelmes csillagászati, nyelvtani, etimológiai és vallási témákat is magában foglaló irodalom írásban hagyományozódhatott, csak a szent iratokat tartották fenn szóbeli közvetítésre. A nem védikus (buddhista) hagyomány időszámításunk korai éveiben kezdte alkalmazni az írást. [7]

A korai buddhista könyvek lejegyzésére kétféle írást használtak: a *bráhmí* és a *karósthí*. A *bráhmí* hosszú fejlődési utat járt be, hiszen az összes indiai nyelv lejegyzésére szolgáló írás belőle fejlődött ki, köztük a szanszkrit és

a hindi leírására használt *dévanágari* is, sőt Srí Lanka, Burma, Thaiföld, Laosz és Kambodzsa, valamint a Selyemút mentén több népcsoport írása is bráhmí eredetű. Ennek az a magyarázata, hogy a hindu és a buddhista vallás mellett az írás is része volt az indiai kultúra Közép- és Délkelet-Ázsia felé irányuló exportjának, amely a Kr. u. korai századoktól mintegy ezer éven keresztül meghatározó volt ezeknek a térségeknek a fejlődésében. A *karósthí* használata időben és térben jóval korlátozottabbnak bizonyult: az indiai szubkontinens északnyugati részén és Közép-Ázsiában használták, ott is csupán a 4–5. századig. [8]

A népies szájhagyománytól a szerzőhöz kötött írásba foglalásig

A Krisztus utáni századoktól az ember alkotta vallási hagyomány (szanszkrit *szmriti*, „amire emlékeznek”) új műfajokkal bővült. Többek között a nagy szanszkrit eposzok, a *Mahábhárata* és *Rámájana*, valamint az ún. *puránák* („régii történetek”) tartoztak ide. Közös sajátosságuk, hogy történeteket mesélnek: istenek, királyok, hősök, uralkodói dinasztiák, híres bölcssek nagy tettei és viselt dolgai elevenednek meg a világ keletkezésének mítoszai és a legendákkal átszőtt történelem eseményei közepette. Történeteiket szinte az anyatej-jel szívják magukba a hindu gyerekek, így ezek a művek – amelyek a hinduk számára ismertebbek, mint a kinyilatkoztatott szent iratok – a mai napig alapvető-

4. kép. A Bhágavata Purána dévanágari írással írott, illusztrált kéziratának lapja (vágva). Állítólag Pratáp Szimha, Dzsaipur maharádzsája (1779–1803) számára készült. A képen a hindu istenháromság tagjai, Siva, Brahmá és Visnu látogatást tesznek Atri védikus bölcsnél és feleségénél. Bhaktivedanta Research Centre, Kolkata (fotó: Public domain)

5. kép. Majmok és medvék a démonok ellen: Csatajelenet a Rámájánából. Kéziratlap. India, Uttar Pradés, Váránaszi, 1600–1625 körül. Papír alapon gouache [15] és tinta, 15,2 × 27,3 cm. Los Angeles County Museum of Art (fotó: Public domain)

en meghatározzák a hindu vallásosságot, világ- és történelemszemléletet. Az eposzok és a puránák a kocsihajtó bárdok szájhagyományában keletkeztek és terjedtek évszázadokon keresztül, még mielőtt a ma ismert művekké álltak volna össze, s szerzőségüket valamely legendás bölcsnek tulajdonították. Írásba foglalásuk után is – ami az általuk leírt eseményekhez képest évszázadokkal később történt – különféle kéziratokban, regionális változatokban, recenziókban őrződtek meg. [4. kép]

A Mahábhárata és Rámájana történetei a védikus korban játszódnak: az előbbi történeti keretét két rokon dinasztia trónért való küzdelme, az utóbbiét pedig az indiai szubkontinens árják általi birtokba vétele adja. Az eposzok igazi jelentősége azonban az, hogy a hívők széles rétegei számára közvetítették a hindu életmód értékeit és az elfogadott társadalmi mintákat. Karaktereik a hindu kultúra által nagyra becsült szerepeket és erényeket testesítenek meg (pl. igazságos uralkodó, erényes feleség, bátor harcos stb.), akik a vallási előírások szerinti példamutató életvitelükkel és feddhetetlen erkölcsiségükkel garantálják a jó felülkerekedését a démoni erőkkkel szemben. Értékközvetítés szempontjából hasonló jelentőséggel bírnak a puránák is, amelyekből az óind törvénykódexek (a hindu társadalomra vonatkozó előírásgyűjtemények) irodalma táplálkozik. Az eposzok nemcsak Indiában, hanem az indiai kultúra délkelet-ázsiai elterjedési te-

rületén is óriási népszerűsége tettek szert, történeteik a festészet, a tánc, a bábjáték kimeríthetetlen forrását jelentik. Az India számtalan városában évente megrendezett, hatalmas tömegeket vonzó Rámlíla („Ráma játék”) fesztivált 2008-ban az UNESCO szellemi világörökség részévé nyilvánította. [5. kép]

A Mahábhárata tartalmazza, mintegy önálló műként a műben, a hinduizmus egyik legnagyobb hatású szent iratát, a *Bhagavad Gítát* („A Magasztos éneke”). Ebben kulminál az eposz két rokon uralkodócsalád trónviszálya köré szövődő története. A döntő csata előtt a „jó” oldalon küzdő Pándavák seregének fővezére, Ardzsuna hirtelen megtorpan és morális kételyeinek ad hangot: hogyan harcoljon rokonai, a tisztelt öregek, nagyatyák, bölcsek, tanítók és unokatestvérek ellen, hogyan ontsa azok vérért, akiket tisztelnie kellene, és miféle győzelem s általa szerzett hatalom az, amely a testvérgyilkosságot igazolhatja? Aggodalmát kocsihajtója, Krisna oszlatja el, aki nem más, mint a hatalmas Visnu isten földi megtestesülése. Krisna Ardzsuna kérdéseire válaszolva valójában a hindu vallási eszmék kvintesszenciáját fogalmazza meg 18 fejezetbe szedve. Ennek lényeges eleme a születés szerinti kötelességnek való megfelelés, amelyre Krisna Ardzsunát is emlékezteti: harcosként az a kötelessége, hogy harcoljon, ha kell, öljön is. Ám ne gyűlöletből tegye ezt, sem pedig a megszerezhető haszon reményében, hanem távolságot tartva, pusztán a kötelessé-

6. kép. Ardzsuna és kocsihajtója, Krisna (balra) az ellenséges sereggel szemben. Himácsal Pradés vagy Dzsammu és Kásmír, 1820 körül. Textil alapon vízfestés. A nagyméretű festmény (152,4 x 304,8 cm) talán háttérül szolgálhatott a vándorénekes elbeszéléséhez. Philadelphia Museum of Art (fotó: Public domain)

7. kép. Pálmalevélre írt dél-indiai könyv, amely temetésre, hamvasztásra és a kapcsolódó vallási szertartásokra vonatkozó előírásokat tartalmaz. Dél-India, Tamil Nadu, 1947 előtt. Göteborg, Statens museer för världskultur – Världskulturmuseet (fotó: CC4.0 Ferenc Schwetz)

9. kép. Pálmalevél kéziratok olvasása egy indiai iskolában. 1880-as évek körül (Fotó: Public domain)

8. kép. Brahmá, a teremő isten jobb felső kezében a Védát tartja. Pahári miniatúra. Valószínűleg Nurpur, Észak-India, Punjab Hills, 1700 körül. Papír alapon gouache, 13,4 x 8,8 cm. Boston, Museum of Fine Arts (fotó: Public domain)

gének engedelmeskedve, és abban a biztos tudatban, hogy amit megöl, az csak a test; a benne lakó lélek, mely újra és újra földi testet ölt, isteni és halhatatlan. [6. kép]

Kéziratok

Az indiai kéziratok jellegzetes anyagai a pálmalevél, ritkábban a nyírfaháncs, a fa, az agyagtábla és a rézlemez, később a papír. A pálmalevelet India-szerte használták, míg a nyírfaháncs elsősorban a szubkontinens északnyugati vidékeire volt jellemző. Írásra való előkészítése során a pálmalevél középső részét kivágták, a levéleret eltávolították, így egy levélből két lap készült. A hosszú és keskeny pálmalevélből készült lapok sajátos könyvformát hívtak életre. A leveleket préselték, szárították, füstöléssel tartósították; ma füstölés helyett inkább páclében áztatják őket. A karcolótollal bekarcolt írás fekete tinta felhordásával, majd visszatörlesztével válik láthatóvá. A lapok mindkét oldalára írnak. A különálló lapokat kilyukasztják és cérnával vagy zsinórral összefűzik. A hátoldal elolvasásához a felső szél mentén fordítják át a lapokat. A pálmalevél írásra történő használatára Kr. e. 200-ban történik utalás, a legkorábbi fennmaradt levelek pedig Kr. u. 600-ból származnak. [9] Pálmalevél kéziratok ma is készülnek Indiában és Délkelet-Ázsiában egyaránt. [7–9. kép]

A nyírfaháncs írás céljára történő használatát több indiai szerző, így a klasszikus kor híres költője, Kálidásza (Kr. u. 4–5. század körül) is említi. A fakéreg, amelynek belső rétegét használták írásra, változatosabb formákra adott lehetőséget, mint a pálmalevél. Kedvelt volt a több darab összeragasztásával vagy összevarrásával előállított tekercs, amelynek hossza akár a több métert is elérhette. A tekercset azonban

kizárólag Gandhárában használták, ottani visszaszorulásával a pálmalevél kézirat formátuma maradt az elsődleges könyvmodell. [10] [10. kép]

A papír indiai használatáról elsőként buddhista zarándokok tesznek említést a 7. században. A papírra írott kéziratok átlagos élettartama Indiában általában mindössze 200–300 év, ezért az ilyen iratokat tartalmazó könyvtárakat (pl. a papi közösségek leszármazási iratait) folyamatosan másolták. A legkorábbi fennmaradt papír alapú kéziratok középkoriak. A *Rigvéda* legrégebbi, papír alapú kézírata 1362-ből származik, és a Bengáli Ázsiai Társaság könyvtárának gyűjteményében őrzik. Nem a hagyományos indiai kultúra körébe tartoznak ugyan, de kulturális-művészeti jelentőségük miatt feltétlenül említést érdemelnek az indiai iszlám udvarokban, különösen a Mogul-dinasztia uralkodói műhelyeiben készült, kalligráfiával, aranyozással és miniatúrákkal pazarul díszített papír alapú kéziratok, amelyek ma India és a világ nagy múzeumainak ritka becsű kincsei közé tartoznak. [11.a és 11.b kép]

A pálmalevél kéziratokat sokáig nem díszítették, ami némiképp meglepő, hiszen a szubkontinentstől északra elterjedt az illuminált kéziratok készítése, és közép-ázsiai illusztrált kéziratok Indiába is eljutottak. Elsőként az északkelet-indiai Bengál és Bihár Pála-dinasztiabeli uralkodói vezették be a buddhista kéziratok festményekkel történő díszítését a 7–8. század környékén, s a következő mintegy ötszáz évben jellegzetes stílust alakítottak ki. Az illusztrációkat legtöbb esetben szögletes mezőbe foglalták, melyek mérete a keskeny pálmalevél lapokon nem haladta meg a 6×8 centimétert, mégis változatos, részletgazdag apró remekművek jöttek létre. A kéziratokat díszítő képnek legfőbb célja az volt, hogy védelmezzék a kéziratot és segítsék a meditációt (az adott istenség vizuali-

10. kép. Nyírfaháncstekercs töredéke karósthí írással írt buddhista szöveg részleteivel. Gandhára (ma Kelet-Afganisztán/Északnyugat-Pakisztán), Kr. u. 1. század első fele. British Library (fotó: CC1.0)

zálását), az ábrázolások ezért híven követik a korabeli szobrászat ikonográfiáját. A kéziratlapokat fatáblák közé szorították, s a fedelet is gazdagon díszítették. [12. kép]

Virágzó kéziratkultúra alakult ki a dzsaina vallási közösségekben is, ahol a könyv jóval nagyobb jelentőséggel bírt, mint a hinduk számára. Míg ugyanis a hinduknak, ahogy fentebb láttuk, mindig is voltak élő szentjeik, megvilágosodott tanítóik, akik szentírások tanítását ébren tartották, addig a dzsaina hit szerint a jelenlegi világkorszakban a vallásalapító Mahávira 2500 évvel ezelőtt bekövetkezett megvilágosodása és halála után a megvilágosodás elérése többé nem volt lehetséges a hívek számára. Megvilágosodott szentek híján a dzsaina hívek csak a Mahávira tanításait tartalmazó szövegekhez fordulhattak iránymutatásért. [11] A 11. századtól kezdődően a nyugat-indiai Gudzsarátban és Rádzsaszhánban a dzsaina uralkodók, valamint a tehetős kereskedők támogatása tette lehetővé a nagyszámú, pazarul díszített kézirat elkészítését. Az alakokat határozott körvonalak és élénk gesztusok elevenítik meg. Maníros, de bájos stílusjelző a profilban ábrázolt fejtartásnál mindkét szem szembenézeti ábrázolása. A koloritot a háttér telt vöröse uralja, miközben a lápisz lazuliból készített mély kék, valamint a 15. századtól bőségesen alkalmazott aranyozás a perzsa miniatúrafestészet hatására utal. [12] [13.a és 13.b kép]

Kiemelt jelentőséget kapott a könyv a szikhizmusban, ahol a fő kultusz tárgy maga a *Guru Granth Száhib*, a szikhek szentírása. A szikhek egymást követő tíz élő guruja (spirituális vezetője) után a Guru Granth Száhib vette át a legfőbb vallási tanító szerepét, ezért a templomokban élő személyként, leborulva tisztelik. A Guru Granth Száhib a szikh vallási vezetők által szerzett himnuszokat, valamint muszlim és hindu szentek vallási énekeit tartalmazza. Tartalmát az ötödik Guru állította össze a 17. század elején, s 1604-ben elhelyeztette a szikhizmus központi szentélyében, az amritszári Aranytemplomban. A szikh

11.a és 11.b kép. „Nagy szarvascsőrűmadár”: Fólió a Sáh Dzsahán albumból (recto, verso). Festő: Ustad Mansur, kalligráfus: Mir 'Ali Haravi. Dzsahángír mogul sah udvari műhelye, recto: 1540 körül; verso: 1615–20 körül. Papír alapon gouache, tinta, aranyozás, 38,7 × 26,7 cm. New York, Metropolitan Museum of Art (fotó: CC1.0)

vallás a 15. század végén keletkezett az északnyugat-indiai Pandzsábben, így természetes, hogy szent könyvét már keletkezésekor írásba foglalták. Nyelve maráthi, perzsa és arab szavakat is használó pandzsábi és hindi, írása a gurmukhí, amelyet a szikhek szentírásuk lejegyzésére fejlesztettek ki. [14. kép]

Könyvtárak, kézirtárak

Indiában az első könyvtárak monasztikus intézményekhez tartoztak. A Kr. e. 700 és 300 között működő, messze földön híres védikus egyetem és kolostori központ, Taksasílá (ma Taxila, Pakisztán) régészeti á-

satásai során mégsem tártak fel könyvtárat. Ennek az lehet az oka, hogy a védikus tudást, mint láttuk, szóban, könyvek nélkül adták át. A buddhizmus elterjedésével az írott szó lett a tanítás átadásának fő eszköze, ami könyvtárak alapítását is maga után vonta. Az észak-indiai Nándá, Udáttapurí, Vallabhí és Vikramasíla kolostorai a tudomány és a felsőfokú oktatás fontos központjai voltak, ahová az egész akkori buddhista világból érkeztek a tudásra szomjazó zarándokok, nem utolsósorban azért, hogy az egyetemek könyvtáraiban őrzött ritka kéziratokat tanulmányozzák. Ázsia legnagyobb könyvtárával a nálandái egyetem (Kr. u. 300–850) büszkélkedhetett. A könyvtárakat nemegyszer tűzvész pusztította, majd a 12. században a hódító iszlám Gangesz-völgyön végigsöprő hullámai rombolták le őket véglegesen a nagyhírű kolostorokkal együtt.

12. kép. A Panycsaraksza („Öt Védelmező”) című buddhista szöveg kéziratának három illusztrált lapja. Kelet-India vagy Nepál, 11–12. század. Pálmalevél alapon gouache és tinta, 6,4 × 32,4 cm. Brooklyn Museum (fotó: felhasználása nincs korlátozva)

13.a és 13.b kép. Dévánanda tizennégy szerencsés álma, amely megjövendöli a dzsainizmust alapító Mahávira születését: fólió egy Kalpaszútra kéziratból (recto és verso). Gudzsarát, Dzsaunpur, 1465 körül. Festője a dzsaunpuri Kalpaszútra („Rituálék könyve”) mestere. Papír alapon gouache, 11,8 × 29,2 cm. New York, Metropolitan Museum of Art (fotó: Public domain)

A több százezernyi dzsaina illusztrált kéziratot a sokatmondó „tudástár” vagy „tudásraktár” nevet viselő könyvtárakban gyűjtötték össze, amelyek létesítésének anyagi alapját a kereskedőközösség patrónusi tevékenysége biztosította. Az egyes kéziratgyűjtemények magánszemélyek, szerzetesek vagy a világi hívek vezetőinek tulajdonában voltak. Amint a kéziratokat felváltották a nyomtatott könyvek, a kéziratgyűjtemények a dzsaina közösségek számára elvesztették jelentőségüket. Nem úgy a nemzetközi kutatói közösség tagjai számára, akik a dzsaina vallás, társadalom és művészet valóságos kincsesbányájaként tanulmányozzák ezt a gazdag kéziratkorpuszt. [13]

India kézirat örökségét ma különféle kéziratárak őrzik, mint amilyen a pune-i Bhandarkar Oriental Research Institute, a vadodarai Gayakwad Oriental Library, a májshúri Oriental Research Institute, a thandzsávi Saraswathi Mahal Library, a Cambridge-i Rare Manuscript Library, a londoni The British Library és még sok más nemzeti és nemzetközi könyvtár. 2003-ban a magán- és közgyűjteményekben őrzött, mintegy tízmilliós nagyságrendűre becsült régi kéziratok megőrzése és digitalizálás útján történő hozzáférhetővé tétele. A munka ma is folyamatban van, a kéziratárral rendelkező intézmények száma megközelíti a négyezret. A nagy indiai múzeumok is számos kéziratot őriznek; a legnagyobb gyűjteménnyel – mintegy 14 ezer kézirattal – a delhi Nemzeti Múzeum rendelkezik.

Az indiai kéziratok egy jelentős része – a művészeti emlékekhez hasonlóan – a gyarmatosítás következtében került külföldre, különösen az Egyesült Királyság nagy múzeumaiba és könyvtáraiba. Ugyanakkor

14. kép. Szikh felolvasó a Guru Granth Száhibból olvas az amritsári Aranytemplomban. Kromolitográfia (25. tábla) William Simpson India: *Ancient and Modern* (London Day&Son, 1867) című könyvéből (fotó: Public domain)

azonban el kell ismerni, hogy a kolonizáció nem csak az indiai tárgyi kulturális örökség egy rendkívül értékes részének külföldre kerüléséért felelős. Pozitív hozadékaként tarthatjuk számon az akkorra nagyrészt feledésbe merült régi indiai kultúrkincs újrafelfedezését, valamint e kulturális örökség számba vételére, begyűjtésére és kutatására irányuló jelentős – ha nem is teljesen önzetlen – erőfeszítéseket. Ez a folyamat magában foglalta a kulturális örökségi intézményrendszer és a nyugati oktatási intézményrendszer alapjainak lerakását is. Fontos mérföldkő volt 1784-ben a kalkuttai Ázsiai Társaság megalakulása, melynek gyűjteményébe özönlni kezdtek az India-szerte fellelt régészeti és művészeti emlékek, feliratok, kéziratok. Ezt követte a nagyvárosi gyűjteményekre és a fontos régészeti lelőhelyek közelében létrehozott helyi régészeti múzeumokra épülő indiai múzeumi rendszer alapjainak lerakása.

Az oktatási rendszer modernizálása nyugati típusú egyetemek alapítását vonta maga után, amelyekhez természetszerűleg könyvtár is tartozott. Ily módon a mai oktatási-kulturális intézményrendszernek az a sajátossága, hogy könyvtárak elsősorban az egyetemekhez kapcsolódóan léteznek Indiában, a gyarmatosítás korára megy vissza. Ezt a struktúrát a független Indiában alapított egyetemek is átvették. Városi közkönyvtár inkább csak kivételképpen létezik Indiában, a könyvtárak oktatástól független intézményrendszerre nem honosodott meg. A függetlenség elnyerése után az egyetemek száma rohamosan nőtt, és az indiai kormány részéről több szakaszban (1948–49, 1956, 1964–66) komoly erőfeszítések történtek az egyetemi könyvtárak könyv- és folyóiratgyűjteményeinek fejlesztésére. [15. kép]

15. kép. : Az 1916-ban alapított Banaras Hindu University központi könyvtára (fotó: a szerző felvétele)

Könyvnyomtatás, könyvkiadás

A könyvnyomtatás a portugál jezsuiták révén érkezett meg Indiába a 16. század közepén egy hajón odaszállított nyomdagép formájában, amelyet elsősorban a misszionáriusok által használt katekizmus nyomtatására használtak. Később a britek a gyarmatosító hatalomhoz hű fehérgalléros városi réteg létrehozása miatt érdekeltek voltak az oktatás bizonyos fokú fejlesztésében, ami lendületet adott a könyvnyomtatásnak és könyvkiadásnak is. Kiadók jöttek létre a nagyvárosokban, és 1800-tól Kalkuttában tankönyvek is készültek nyomdai eljárással. Az indiaiak a 19. század közepén, a nálunk szípolylázadás néven ismert brit ellenes felkelés után ismerték fel a nyomtatás jelentőségét, amely a szerveződő függetlenségi mozgalom számára elősegíthette a különféle nyelvi közösségek közötti kommunikációt. Ettől fogva tankönyvek, vállalási, irodalmi és a nemzeti érzést kifejezésre juttató művek egyre nagyobb számban jelentek meg nyomtatásban a különféle regionális nyelveken.

Az egyetemek és a könyvhasználat szoros összefüggése meghatározó a mai indiai könyvkiadásban is, amelynek a kormány oktatáspolitikai célkitűzései, a nagyobb felvételi létszámok és általában az oktatásra fordított magasabb összegek jelentik a legnagyobb fejlődési potenciálját. A megjelenő könyvek túlnyomó része ismeretterjesztő vagy oktatási jellegű, egy kis része pedig szakkönyv. Indiában a digitális korszak a lapkiadóknál hozott eddig jelentős változást, a nyomtatott könyvek nehézség nélkül túléltek ezt a korszakhatárt, és a könyvkiadó ipar egészében jelentős növekedést prognosztizálnak. Úgy tekintik, hogy a könyvkiadás a tanulás és az oktatás támogatásával jelentősen hozzájárul India gazdasági fejlődéséhez, amellet, hogy az indiai kultúra és értékek előmozdítja. [14]

Jegyzetek

- [1] Cenkner, W.: The Pandit: The Embodiment of Oral Tradition. *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* 1982; (34)2: 120.
- [2] Ebben a változatban a szöveg recitálása a következőképpen történik: két egymás utáni szót először előre haladva, majd visszafelé, majd ismét előre ismételnék el. Ezt követően egy szóval továbblépve haladnak ugyanezen a módon (1 2 2 1 1 2; 2 3 3 2 2 3; 3 4 4 3 3 4; 4 5 5 4 4 5 stb., ahol a számok a szavak szövegben elfoglalt helyét jelölik). Ezzel a módszerrel minden szót hatszor ismételnék el.
- [3] Gautama Sziddhártha, a Buddha Kr. e. 563 vagy 480 és Kr. e. 483 vagy 400 között élt.
- [4] Hartmann, J-U: From words to books. Indian Buddhist Manuscripts in the first millennium CE. In: *Buddhist Manuscript Cultures. Knowledge, ritual, and art*. Edited by Stephen C. Berkwitz, Juliane Schober and Claudia Brown. London: Routledge; 2009. 95.
- [5] Hartmann, 96.
- [6] Hartmann, 96.
- [7] Cenkner, 118–119.
- [8] Hartmann, 97.
- [9] Cenkner, 118.
- [10] Hartmann, 98.
- [11] Cort, J. E.: The Jain Knowledge Warehouses: Traditional Libraries in India. *Journal of the American Oriental Society*. 1995; 115 (1): 77.
- [12] Guy, J.: Jain Manuscript Painting. In: Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art; 2000. URL: http://www.metmuseum.org/toah/hd/jaim/hd_jaim.htm (January 2012)
- [13] Cort, 77.
- [14] The now, next and beyond of the Indian publishing industry. By EY India Multidisciplinary professional services organization, 25 Aug 2021. URL: https://www.ey.com/en_in/strategy-transactions/the-now-next-and-beyond-of-the-indian-publishing-industry
- [15] Átlátszatlan pigmenteket alkalmazó vízfestés

Kórházi könyvtárak: múlt, jelen és jövő

VIZVÁRI DÓRA

könyvtárvezető, Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár

vizvari.dora@okfo.gov.hu

Rhue DJ. Hospital Libraries: Past, Present and Future. Medical Reference Services Quarterly. 2022. Jul–Sep;41(3):296–303.

A kórházi könyvtárak legalább annyi idők, mint maga az ország. Ezzel kezdi a szerző a bevezetőjét, amelyben az amerikai kórházi könyvtárak múltját, jelenét és jövőjét kívánja röviden összefoglalni. Valóban rövid, hiszen csak 7 oldalnyi közleményről van szó, ugyanakkor a múlt és a jelen bemutatása is több kötetet tudna kitenni, egyenként is.

Jelenleg kb. 5000 könyvtár található az USA kórházaiban, klinikáiban, legalábbis az orvosi könyvtárak nemzeti hálózata (National Network of Libraries of Medicine) szerint. Történetük pedig tényleg a kolonialis időkre nyúlik vissza, az első ilyen könyvtárat 1762-ben, Benjamin Franklin munkatársai alapították (Pennsylvania Hospital Library).

1898-ra már 24 kórházi könyvtár létezett, az MLA is ekkor jött létre. Mindenképpen meg kell említeni a polgárháborús időkben alapított U.S. Army Surgeon General's Medical Library-t, amely 1836-ben kezdte meg működését, a mai napig közismert. Arról a Bethesda-ban található könyvtárról van szó, amelynek a Medline-t is köszönhetjük.

Végeztem egy kis háziszámítást. Felkerestem a WHO statisztikai kiadványait, ahol megtudható az az információ, hogy hány kórházi ágy, mennyi orvos dolgozik az USA-ban, azaz kb. mekkora infrastruktúrát, lakosságot és szakmai személyzetet lát el ez az 5000 könyvtár.

Jelen

A közlemény a standardok bevezetését emeli ki. 2002ben kezdte kodifikálni az MLA azokat a standardokat, amelyek alapját képezhetik a kórházi könyvtárosok munkájának. A legfrissebb verzió 2007-es.

Egy 2017-es felmérésből kiolvasható az a trend, amit a legtöbb kórházi könyvtárban dolgozó ember

Az USA egészségügyi infrastruktúrája a WHO adatai alapján

Kórházak száma	(2015)	5564
Akut kórházi ágyak száma	(2016)	2,8 (100 000 lakosra vetítve)
Orvosok száma	(2017)	205,0 (100 000 lakosra vetítve)
Ápolók száma	(2017)	894,1 (100 000 lakosra vetítve)
Lakosság száma	(2017)	325,8 millió lakos

maga is tud, hogy a kórházi vezetők gyakran „rezsinek” gondolják a kórházi könyvtárakat, ezért mindig nyomás nehezedik a kórházi könyvtárosa, azt várják tőle, hogy bizonyítsa az értékét.

Az intézményi összevonások eredményeként létrejövő kórházi könyvtáraknak egyesíteniük kell a szolgáltatásaikat és erőforrásaikat, gyakran több kórházat kell kiszolgálniuk egymástól akár távoli helyszíneken is. Az ilyen könyvtáraknál a munkaterhelés és a velük szembeni elvárás növekedni fog, de a személyzet és a finanszírozás általában nem változik. Sőt.

Ugyanebből a felmérésből a könyvtárosok feladataira is nagyobb rálátást lehetett nyerni. A válaszadók a következő arányokban jelölték meg feladataikat:

Irodalomkeresés 100%-ban, azaz mindenki végzi ezt a tevékenységet. Azt hiszem, e téren nem is vártunk mást.

Könyvtárközi kölcsönzést 98,8% jelölte rendszeres feladatnak. 87,4%-uk vállal képzést és oktatást, 85%-ukban katalogizálnak (nem minden könyvtárban végeznek katalogizálást?), a könyvtárak 72%-a készít valamilyen weboldalt, 60,5% más tevékenységekre is helyet biztosít (meeting spaces). Minden második

könyvtár végez betegtájékoztatót, vállalja betegek oktatását is. Segítenek a publikációk elkészítésében, összefoglaló közlemények készítésében vesznek részt, végeznek adatmenedzsmentet, részt vesznek szakmai továbbképzések szervezésében (CME).

A 19. és 20. század első felében még képzett orvosok vállalták a könyvtári feladatokat, mára azonban képzett könyvtárosokat alkalmaznak a kórházak. Az elmúlt években ezek az irányok is romlani kezdenek, a 2019-es felmérés már azt mutatta, hogy a könyvtárak felében a szakemberlétszám (FTE) már csak 1 fő szak-képzett könyvtárost jelentett. Az amerikai könyvtárakban jellemző volt, hogy a szakképzett könyvtárosok mellett kisegítő, önkéntes, illetve asszisztens kollégák is segítettek a munkát, ebben a felmérésben erre is kitértek. Ahogy a szakemberek, úgy a segítő munkakörök száma is csökkent, a könyvtárak kicsivel több, mint felében nincs kisegítő személyzet.

Jövő

A kórházi könyvtárak küzdenek azért, hogy az ellátó csapat tagjaként ismerjék el őket. Ugyanakkor a kórházak állandóan pénzügyi gondokkal küzdenek, meg kell szorítani, le kell faragni, a könyvtárak pedig könnyű célpontok.

Az MLA véleménye szerint dokumentálni kell tudni értéket. Ebben hasznos lehet az NLM 2017–2027 közötti időszakra összeállított stratégiai terve, amely három fő pillérre épül:

1. Innoválni, kialakítani és kezelni kell egy fenntartható digitális ökoszisztémát, amely lépést tud tartani a növekvő adat-igényekkel.
2. Széleskörű közönséget kell elérni, amelyek számára jó időben a megfelelő információkat kell tudni szolgáltatni.

3. Inspirálni és erősíteni kell a jövő adatvezérelt munkaerejét.

Konklúzió

A kórházi könyvtáraknak meg kell tartaniuk magas minőségű szolgáltatásaikat, be kell fogadniuk az új technológiákat, képviselniük kell saját fontosságukat és hasznosságukat az egészségügyi rendszeren belül, mindezt helyi és az országos szervezeteken keresztül.

Rövidítések

MLA = Medical Library Association

NLM = National Library of Medicine

FTE = Full-time equivalent (Teljes munkaidő egyenérték)

WHO = World Health Organization

CME = continuing medical education

A közlemény elolvasása után ez a kérdés merült fel bennem: valami hiba lehet, ha bizonygatni kell egy olyan „szolgáltatás” megtartásának fontosságát, amelyet pl. egy könyvtár jelenthet. A könyvtár szerintem egy szolgáltatás a kórházban dolgozó szakemberek számára, szolgáltatás a kórház menedzsmentje számára is. Ha nem egyértelmű, akkor miért nem az? Lehetőséges, hogy tényleg nincs rá szükség? Vagy csak ott a gond, hogy a könyvtárak tényleg nem tudják kommunikálni, hogy mit tudnak, mit tudnának nyújtani, mit tudnának hozzátenni a betegek ellátásához?

Hogyan lehet egyáltalán mérni egy könyvtár hatását? Több cikk is született erről, többségük meg is található a PubMed-ben. A következőkben ezen cikkeket szeretném összefoglalni.

A MATARKA első évei

(visszaemlékezés)

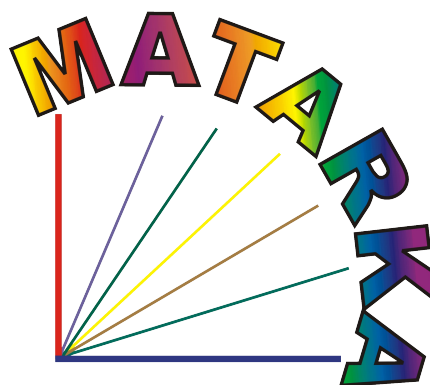
BURMEISTER ERZSÉBET

nyugalmazott könyvtárvezető, Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum

nev@domen.hu

Főszerkesztő asszony megkért arra, hogy a 20-éves, felnőtt korba lépett MATARKA szolgáltatással kapcsolatos emlékeimet osszam meg az Orvosi Könyvtárak olvasóival. A MATARKA létrejötté ugyanis leginkább hozzám kötődik. Ez – remélem – a következőkben ki is fog derülni. Jómagam időközben, 2018-ban nyugdíjba mentem, s most már mások vették át a MATARKÁ-s stafétabotot. De mielőtt ebbe belefognék, engedtessek meg, hogy egy kicsit korábbról induljak el, attól az időtől kezdve, amikor 1987-ben a Miskolci Egyetem könyvtárába (annak idején Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtár) kerültem. Ez az időszak ugyanis igen izgalmas, változatos volt, a könyvtári munka szinte minden ága teljesen átalakult. Mi is történt akkoriban?

A könyvtárba 1985-ben került az első „számítógép“, amely valójában egy terminál volt, de kisebb programokat is lehetett már vele készíteni. Távoli, USA-beli és NSZK-ban található bibliográfiai adatbázisok elérésére szolgált ún. *Nedix* protokoll szerint működő vonalkapcsolt telefonhálózati megoldás révén. Számítógépes irodalomkutatásnak nevezték ezt az új könyvtári szolgáltatást. A könyvtárban 1985-ben indult ez a munka, 1987-ben ehhez a tevékenységhez vett fel a könyvtárba néhai DR. ZSIDAI JÓZSEF főigazgató. Nem volt könnyű feladat, az összes dokumentáció angol nyelven íródott, senki sem segített, mert elődöm az év nyarán eltávozott az élők sorából, kellett egy új ember, aki átvegye a munkát. Azt azért megmutatták, hogy hol kell bekapcsolni a gépet, és egy oktató is akadt, aki előtte már sokszor igénybe vette a szolgáltatást és kicsit könnyített a dologhoz. Pár hét múlva aztán újra jöhettek az ügyfelek – főleg a műszaki karokról –, és a legújabb szakirodalmat keresték! Így kezdődött a könyvtári pályafutásom. Aztán gyorsan pergettek az események, a 90-es évek voltak a legérdekesebbek, hiszen a fejlődés folyamatos volt. Közben negyedik gyermekem születése miatt 1990-től két évet otthon töltöttem, a munkámat DRÓTOS LÁSZLÓ vette

át. Amikor visszatértem, pár hétig bizony csak kapkodtam a fejem, mert rengeteg mindent meg kellett ismerni, tanulni. Kicsit meg is ijedtem, hogy fog ez menni. Fájlfelkezelés *Norton Commander*rel (ki emlékszik ma már rá?), a távoli külföldi számítógépek elérése már nemcsak a közben X25 csomagkapcsolt hálózaton (Nedixből X25 lett) keresztül zajlott, megjelentek a tájékoztatásban a CD-ROM-ok, a *Gopher*, *telnet*, stb. 1993-ban FEFA pályázati támogatással integrált rendszert vásárolt a könyvtár az akkori nevén *Marquis* amerikai cégtől, annak rendszergazdája lettem. A rendszert *Horizon*nak nevezték, magyarosítani kellett, jó pár évig eltartott, amíg minden modulját bevezettük. A *Marquis* nevet azért említem, mert kiejtve a *Marquis* magyarul marki és ez volt a legelső UNIX operációs rendszert futtató szerverünk neve, amely azután a MATARKA adatbázis első otthona is lett (lásd később a jelen írásban). A könyvtárosoknak pár év leforgása alatt sok mindent meg kellett tanulniuk: előbb a PC-ken az *OS/2* operációs rendszert, majd a *Windowst*, a *WORD* szövegszerkesztőt és egyéb, különböző célokra készült kisegítő szoftvereket, pl. *EXCEL*, és persze magát a könyvtári munkafolyamatokat automatizáló új integrált rendszert. A CD-ROM-

ok is egyre terjedtek, NOVELL szerveren CD-ROM hálózatot kezdtünk üzemeltetni, a szakirodalmi adatbázisok használata könnyebb lett, nem volt annyira időhöz kötve, mint az „online” időkben, amikor a keresések alatt ketyegett az óra, sietni kellett a költségek miatt. Beléptető rendszer is készült. Nagyon változott a könyvtári világ, a takarító, portás, rendész dolgozók kivül már minden munkatárs számítógép előtt ült. Az írógépek teljesen eltűntek. A 90-es évek vége, aztán a 2000-es évek újabb nagy változásokat hoztak, röviden úgy lehetne ezt összefoglalni, hogy minden szolgáltatás, adatbázis átkerült a webre: nálunk az integrált rendszer, a CD-ROM-ok helyett jöttek az EISZ-en (bár bizonyára minden olvasó tudja, az Elektronikus Információs szolgáltatásról van szó) keresztül elérhető külföldi és magyar adatbázisok, e-könyvek, e-folyóiratok. És el is érkeztünk a MATARKA-hoz: a MATARKA maga is webes szolgáltatásként született meg, mind az adatbevitel, mind a használat vagy más néven a *lekérdezés* terén.

Annyit még erről a 15 éves időszakról (1987–2002) megemlítek, hogy ezt átélni valóban nem volt unalmas, konferenciákra, rendezvényekre járni, állandóan új megoldásokkal találkozni: kihívásokról szólt az élet. És közben informatikai osztályvezető is lettem tájékoztató könyvtárosból.

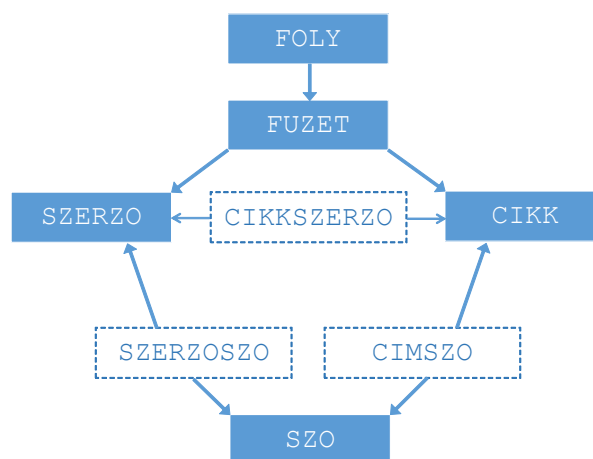
Nos, akkor fogjunk bele a MATARKA történetébe. Az interneten már elérhető volt ebben az időben jó néhány folyóirat tartalomjegyzéke. Eleinte azonban ezek csak statikus oldalak voltak, és ugyanúgy végig kellett böngészni őket az információkért, mint a nyomtatott kiadványokat. Csak később kezdtek megjelenni olyan oldalak, ahol valamilyen keresési lehetőséget is biztosítottak, de természetesen csak az adott folyóiratra vonatkozóan. Ilyen volt a *SwetScan* tartalomjegyzék-szolgáltatás, mely több magyar könyvtár együttműködésének köszönhetően a Budapesti Műszaki Egyetem Integrált Könyvtári Információs rendszerének (ILI) keretében vált elérhetővé. A *Swets & Zeitlinger* holland folyóirat-terjesztő cég adatbázisa már ezelőtt is hozzáférhető volt online: előbb a telnet programmal, majd pedig a weben is, de ezek használatát jelszóhoz kötötték és a hollandiai gépet a hazai Internetről elég nehézkesen lehetett elérni. A BME Könyvtárában 2001-ben egy saját fejlesztésű Web-felületet készítettek el ehhez az adatbázishoz, összeköttették az Országos Széchényi Könyvtár NPA nevű folyóiratnyilvántartásával, és hetente FTP-vel áttöltötték a Swets-től a legfrissebb adatokat. Ehhez a rendszerhez 1995 szeptembere és 1996 márciusa között a Miskolci Egyetem hálózatáról is ingyenes volt a hozzáférés, ezután pedig – az érdeklődés és az igények függvényében (kedvezményesen) – elő lehetett fizetni.

Emlékszem, a könyvtár emeleti tájékoztató szobájában Drótos Lacival beszélgettem arról, hogy létre kellene hozni egy, a *SwetScan*hez hasonló, magyar folyóiratok tartalomjegyzékeit kereshető módon használható szolgáltatást. Az ötlet a Lacié volt, hogy ilyesmire pályázzunk. DRÓTOS LÁSZLÓRÓL annyit szeretnék itt leírni, hogy geológus létre rengeteget tett a magyar könyvtárügyért, még napjainkban is üzemelteti a KATALIST könyvtáros levelező listát, két másik kollégával (MOLDOVÁN ISTVÁN, KOKAS KÁROLY) létrehozta a Magyar Elektronikus Könyvtárat, az EPA keletkezésében is komoly része volt és még sorolhatnám. Jó ideje az OSZK munkatársa és jelenleg webarchiválással foglalkozik. Amúgy szerény személyem sem könyvtáros, alkalmazott matematikusi végzettségem van, 1996-ban szereztem informatikus-könyvtárosi diplomát.

Ott tartottam, hogy eldöntöttük, pályázzunk. Szerencsémre egész könyvtári pályafutásom során elég szabadon dönthettem, akkor is, amikor még nem voltam vezető, mert a mindenkori vezetők nem igazán értettek az informatikához, megbíztak bennem és Laciban. Így aztán részt vettünk a NKÖM (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) 2001. évre kiírt ún. tematikai pályázatán. A Lacival történt megbeszélés után már mindent én csináltam, megírtam és intéztem a pályázatot. Nyertünk másfél millió forintot.

2002 első félévében létrehoztuk a tartalomjegyzék-szolgáltatást. Célunk az volt, hogy 15 magyar nyelvű és kiadású tudományos (műszaki és természettudományi) folyóirat tartalomjegyzékét dolgozzuk fel havi frissítéssel és 10 évre visszamenően is.

Legfontosabb feladat bármilyen alkalmazás létrehozásánál az alapos, átgondolt tervezés. A cél ismeretében legelőször az adatbázist kellett megtervezni. Az ún. *táblák* felvétele nem tartott sokáig, de a táblák szerkezetének, egymással való kapcsolatának kialakí-

tása komoly megfontolást vett igénybe. Ezzel sok későbbi bosszúság és felesleges munka takarítható meg.

Azt gondolom, ehhez az ábrához nem kell túl sok magyarázat. A FOLY tábla a folyóiratok, a FUZET tábla a folyóiratszámok, a SZERZO, a CIKK tábla természetesen a szerzők és cikkek adatait tartalmazza mind a mai napig, a SZO a szerzők és cikkcímekben levő különálló szavak táblája, a szaggatott vonallal jelölt táblák pedig ezeket az adatokat kapcsolják össze. Például a 13. számú szerzőhöz, ha öt cikke van feldolgozva az adatbázisban, őhöz tartozna a 23., 115., 23412., 102401, 678234. számú cikk, akkor ezek a számok a CIKKSZERZO táblában szerepelnek. Az adatokat most hasra ütéssel a példa kedvéért írtam. Az évek folyamán még számos tábla társult az első nyolchoz.

Először a beviteli felületet programoztuk KISS ANDREA kolléganőmmel, hogy a könyvtárosok elkezdhesék az adatbevitelt, amihez három szabad felhasználású szoftvert vettünk igénybe: az *Apache + PHP + MySQL* együttese közkedvelt megoldásnak számított, igen sok honlap készült ezzel a technikával. Az Apache és a PHP biztosítja a stabil HTTP szerveret és a programozási nyelvet, mellyel dinamikus weboldalakat készíthetünk, míg a MySQL adatbázis-kezelő rendszer az adatok tárolását teszi lehetővé. Őszintén szólva nem tudom, hogy 2022-ben is ezeket a szoftvereket választanák-e a programozók, mert nem követem az informatika fejlődését. De a MATARKA alatt a mai napig ezek futnak.

Az adatbázis ezek után folyamatosan növekedett. A szolgáltatást a Könyvtár honlapján tettük hozzáférhetővé a <http://marki.lib.uni-miskolc.hu/kezd.php> oldalon, ahol mind a tartalomjegyzékekben való böngészést, mind a szerző, illetve cím kulcsszavakra történő keresést biztosítottuk. (Lám, megjelenik ismét a marki! A saját e-mail címem is nagyon sokáig erzsi@marki.lib.uni-miskolc.hu volt, a UNIX szerver „pine” levelezőjét használtam.

Úgy emlékszem, 2002 tavaszán kellett a pályázati támogatással elszámolni és sikerült eredményekről beszámolni. Az adatbázist 2002 augusztusában mutattuk be először mi ketten Andreával az „*Informatika a felsőoktatásban*” konferencián a Debreceni Egyetemen. Abban az időpontban az adatbázis tartalma, a legfontosabb adatok számszerűleg a következőképp alakultak: 10 950 cím, 5 644 szerző, 10 982 cikkszerző kapcsolat, 21 886 szó. Az adatbázis még nem MATARKA néven szerepelt.

Pár gondolat a folyóiratok feldolgozásáról (elvek, tapasztalatok, problémák), ezt még akkor a konferenciakiadványban foglalta össze így Kiss Andrea kolléganőm, szó szerint idézem. Megjegyzendő, hogy kettőnk közül ő az igazi könyvtáros, én az informati-

kai részt (adatbázis-kezelés, programok) és a munkaszervezést, menedzselést csináltam.

Elvek: A feldolgozás során ragaszkodtunk a tartalomjegyzék sorrendiségéhez, akkor is, ha az nem követte a cikkek oldalszám szerinti sorrendjét az adott folyóiraton belül. A tartalomjegyzékben szereplő rovatcímeket általában elhagytuk, kivéve, ha azon belül cikkcím nem volt feltüntetve, a rovat kezdő oldalszáma azonban igen. Az oldalszámokat viszont sosem a tartalomjegyzék szerint vettük fel, hanem a folyóirat átvizsgálása során állapítottuk meg a tényleges oldal számot. A szerzők nevét nem egységesítettük.

Tapasztalatok

Pozitívumok:

- A felhasznált szoftverek ingyenesen elérhetők. A kereséshez és adatbevitelhez egyaránt elegendő az internetkapcsolat és egy böngésző-program. Ezáltal az adatbázis bővítésébe könnyen bevonhatók más intézmények is, a szolgáltatás akár országos jellegűvé is tehető.
- Az adatok bevitele a felhasznált módszerekkel rendkívül gyors, a bevétel módja egyszerű, könnyen elsajátítható, nagyobb szakképzettséget nem igényel.
- A kulcsszó szerinti keresés biztosítja, hogy egy adott témában kereső felhasználó nagy mennyiségű folyóirat átvizsgálása nélkül is megtalálja a témába vágó cikkek halmazát.

Negatívumok:

- A szolgáltatás csupán kiindulópontot nyújt egy adott témában való kereséshez, de a találati halmaz leszűkítése a valóban hasznos információkra további helyben történő kutatást igényel.
- A webes bevétel miatt a vegyjelek hű tükrözése nem megoldott. Az idegen neveken esetlegesen használt speciális karakterek ugyan Unicode-os formában tükrözhetők, viszont az ilyen nevek nem kereshetők.
- A gyors adatbevétel nem jelent feltétlen pontos és egységes bevitelt. Hibaforrások pl.:
 - elírások,
 - helyesírási hibák,
 - adatkihagyások,
 - problémás esetek nem egységes kezelése,
 - alcímek és párhuzamos címek nem szabályszerű felvétele (amennyiben nem képzett könyvtáros a feldolgozó).

Problémák

A feldolgozás során az alapvető gondot az okozza, hogy a tartalomjegyzékek messzemenően nem tükrözik az adott folyóirat tartalmát.

El kell dönteni, hogy a tartalomjegyzékhez szigorúan ragaszkodva felvállaljuk-e az előforduló (nem kevés!) pontatlanság átvételét, avagy teljes egészében a folyóirat tartalmához igazodva történjen az adatfelvétel. Utóbbi esetben azonban lényegesen több cikk (köztük számos, információforrásként lényegében használhatatlan kisebb hír) kerülne feldolgozásra, ami nagyságrendekkel meghosszabbítaná a feldolgozás folyamatát, és irreleváns információkkal telítve az adatbázist, megnehezítené a keresést.

A harmadik lehetőség, amelyhez végül mi folyamodtunk, szintén rejt magában számos buktatót. E módszer lényege, hogy a tartalomjegyzékhez ragaszkodtunk annyiban, hogy csak azokat a cikkeket dolgoztuk fel, amelyek ott feltüntetésre kerültek, és abban a sorrendben, ahogy ott szerepeltek. De az ezekben az adatokban szereplő hibákat igyekeztünk kijavítani. Gyakran azonban nehéz eldönteni, hogy mennyiben szükséges tükrözni a tartalomjegyzéket, és mennyiben célszerű az adatok pontosítására időt és energiát fordítani. Külön kérdés, hogy az esetleges pontosításkor fel kell-e tüntetnünk (és ha igen, hogyan), hogy a tartalomjegyzékhez képest hol és milyen változtatás történt?

Alapvetően 3 csoportba oszthatók a felbukkanó problémák:

1. A tartalomjegyzék *kevesebb*, mint a tényleges tartalom:
 - pl. kimarad egy szacikk a tartalomjegyzékből,
 - adott rovathoz tartozó cikkek közül csak egyet, vagy nem mindegyiket tünteti fel,
 - egy rovat több helyen is megjelenik a lapon belül, de csak egy oldalszám van hozzá feltüntetve,
 - csak rovatcím van feltüntetve, a hozzátartozó, releváns információt tartalmazó cíkcímek pedig nem,
 - különszám (akár belekötve is egy rendszeres számba): a különszám címét a tartalomjegyzék csak egyszer tünteti fel, holott valamilyen módon jelezni kellene, hogy a megfelelő cikkek ehhez tartoznak,
 - a szerző neve csak rövidített alakban van feltüntetve,

- csak a rovatcímhez van rendelve oldalszám, az ahhoz tartozó címekhez (noha fel vannak tüntetve) nincs.

2. A tartalomjegyzék *több*, mint a tényleges tartalom:

- olyan cíkcím is szerepel a tartalomjegyzékben, amely nem található meg a folyóiratban,
- „semmitmondó” rovatcímek (Egyesületi hírek, Szemle),
- feltüntetni az idegen nyelvű tartalomjegyzékeket is,
- egy vagy több idegen nyelven is feltüntetni a cikk címét,
- szakirodalmi ismertető cím megtevesztő lehet: a cikk csupán az írást ismerteti, maga a téma, melyre a cím utal, nincs részletesen tárgyalva.

3. A tartalomjegyzék *más*, mint a tényleges tartalom:

- a cíkcímek sorrendje más, mint a tényleges,
- a cikk címe teljesen, vagy csak néhány szóban eltérő,
- a cikk címe csak magyarul, vagy több nyelven is fel van tüntetve, a cikk pedig idegen nyelvű (ez különösen súlyos gond, mert megtevesztő lehet a felhasználó számára, aki esetleg olyan cikk után kutat a szolgáltatás alapján, melynek szövegét végül nem is érti meg),
- a tartalomjegyzékben hibásan (elírás vagy helyesírási hiba) van feltüntetve valamelyik adat.

A konferenciaanyag utolsó megállapításai ezek voltak:

„A szolgáltatás kibővítésén gondolkozunk, hiszen az adatbevitel nagyon gyorsan megy és a felsorolt negatívumok ellenére a szolgáltatás sok mindenre használható:

- gyors irodalomkutatás adott témában és/vagy szerző szerint magyar nyelvű címekben,
- adott szerző cikkeinek összegyűjtése,
- adott folyóirat tartalomjegyzékeinek böngészése.”

2002-ben aztán ismét lehetőség nyílt NKÖM pályázatokat beadni. Nem tétoztunk, a KATALIST-en felhívást tettünk közzé könyvtárak részére, hogy csatlakozzanak. Rákerestem a KATALIST archívumában és

meg is találtam az akkor, március 18-án küldött e-mailt: Végül is 8 könyvtár jelentkezett, és 2002 nyarán beadtuk a következő pályázatot az alábbi résztvevőkkel:

1. Berzsényi Dániel Főiskola
Központi Könyvtára
(Szombathely)
2. Budapest Főváros Levéltára
(Budapest)
3. Márton Áron Szakkollégium
(Budapest)
4. Miskolci Egyetem Könyvtár,
Levéltár, Múzeum (Miskolc)
5. MTA Nyelvtudományi
Intézet (Budapest)
6. Nyíregyházi Főiskola
(Nyíregyháza)
7. SZTE Szegedi Élelmiszeripari
Főiskolai Kar Könyvtára
(Szeged)
8. Váti Magyar Regionális
Fejlesztési és Urbanisztikai
Közhasznú Társaság
könyvtára (Budapest)

20 éve történt mindez, a neveken is lemérhető az idő múlása, mert a könyvtárak még talán mind léteznek, de máshova tartoznak, vagy megváltozott a fenntartó intézmény neve stb. Az akkori résztvevő könyvtárosok közül sokan már nyugdíjba mentek, de még most is végeznek adatfeldolgozást a MATARKÁ-ba egyesületi keretben /lásd később/, mert ezt a munkát nagyon megszerették. Pár nevet felsorolnék: BAJNOK LÁSZLÓNÉ (Nyíregyháza), BÜKI JÓZSEF (Budapest), SÍRÓ JUDIT (Debrecen), TOMASEK LÁSZLÓNÉ (Budaörs), VARRÓ TIBORNÉ (Debrecen).

A pályázatunk nyert, a résztvevőkkel október végén találkoztunk, ahol megismerkedhettünk egymással személyesen is a sok e-mail-váltás után. Megismerteltük az „Informatika a felsőoktatásban” konferencián elhangzott előadásunkat, és megtárgyaltuk az előzetesen e-mailben kiküldött „Feldolgozási szabályok” és „Útmutató” elnevezésű, általunk kidolgozott segédanyagokat. Természetesen élőben bejelentkeztünk az adatbázisba és egy ott helyben kiválasztott folyóirat két-három címén keresztül bemutattuk a feldolgozás menetét a tesztadatbázisunkban. Sok kérdés felmerült egyrészt az adatbevitellel kapcsolatban, másrészt ja-

Közös adatbázis építés - közös pályázat a NKOM-nel

Burmeister Erzsébet erzsi@MARKI.LIB.UNI-MISKOLC.HU
2002. Már. 18., H, 10:26:25 CET

- Előző üzenet: [INFONIA](#)
- Következő üzenet: [INTERNETFIESTA2002](#) meghívó
- Levelek sorrendje: [\[dátum \]](#) [\[téma \]](#) [\[tárgy \]](#) [\[szerző \]](#)

Kedves kollegák!

A NKOM új pályázatát "Országos Elektronikus Tartalomszolgáltatás" jövő hét végéig kell beadni. Együttműködőket keresek.

A tavalyi telematikai pályazattal megvalósítottunk egy tartalomjegyzék szolgáltatást (most 8500 cím van benne, kb. 85 %-ban kész), 15 magyar kiadású muzsaki és természettudományos folyóirat tartalomjegyzéke jeleníthető meg 10 évre visszamenőleg ketfele módon:

- a teljes tartalomjegyzék a folyóiratot, a számot kiválasztva, - szerző, cím kereséssel (egyelőre a kereső kifejezés csak egyetlen szóból állhat).

<http://www.lib.uni-miskolc.hu/PHP/kezdoo.php>

A szolgáltatás alapját egy MySQL adatbázis és hozzáírt PHP oldalak adják (ennek részleteibe nem megyek bele). Mind az adatbevitel, mind a keresés bonyolultsággal történik. A keresési lehetőséget finomítani szeretnénk meg (több kulcsszó AND kapcsolatban, idő szerinti szűkítés, stb.).

Az adatbevitelhez nem kell csak:

- PC-k
- Internetes kapcsolat
- bonyolult (mi a Netscape 4.5 magyar verzióját használjuk, mert az az urlapok bevitelét megkönnyíti a Közép-európai Windows beállítás. Ez az o"-k és u"-k miatt szükséges).

Olyan könyvtárakat keresek, amelyek az egyetemes, országos tartalomjegyzék szolgáltatást fontosnak tartják, legalább 10 folyóirat 10 évre menő bevitelt vállalnak. Az adatbevitelt végző munkabere pályázunk és az adatbázis tovább fejlesztésére.. Akiket érdekel, azoknak megírom a mi kalkulációinkat.

Az együttműködőktől, gondolom elég egy szándéknyilatkozat és a vállalt folyóiratok listája.

Üdvözlettel:

Burmeister Erzsébet
informatikai osztályvezető
Miskolci Egyetem
Könyvtár, Levéltár, Múzeum
3515 Miskolc Egyetemváros
Tel/fax: (36) (46) 565-111 / 16-62
Mobil: (30) 398-08-18
Fax: (36) (46) 563-489

A 2002. március 18-án küldött e-mail képernyőképe

vaslatok hangzottak el a fejlesztésekre vonatkozóan, mit lehetne változtatni stb. A résztvevő könyvtárak mindegyike jelszót kapott a tesztadatbázisba, hogy egy héten keresztül gyakorolhassanak, megismerkedhessenek a bevitellel, és problémás esetekben kérdéseket tehesse fel. Ez hasznosnak bizonyult, mert rögtön kibuktak a találkozón még fel nem merült nehézségek, hiszen munka közben szerez tapasztalatokat igazán az ember. A gyakorló hét eltelté után minden könyvtár megkapta azt az URL-t, amellyel már az éles adatbázisban kezdhette el a munkát. Az első két-három hétben alaposabban figyeltük az adatbevitelt, hogy mindenki betartja-e a feldolgozási szabályokat, és e-maileket váltottunk a még nem világos esetek tisztázására, és felhívtuk a figyelmet az elkövetett hibákra. Talán összesen egy-két telefonbeszélgetésre került sor, a kapcsolattartás e-mailen keresztül zajlott. Az októbertől márciusig tartó együttműködés bebizonyította, hogy komoly munkát lehet végezni az internet eszközeivel, amit legjobban a statisztika adatok bizonyítanak (2003. február 25.: 97 folyóirat, 67783

A szolgáltatás honlapja: www.matarka.hu

cím, 24498 szerző, 3553 ugrópont teljes szövegre). Az e-mail-en való kapcsolattartásnak azonban van egy hátránya. Amikor egy könyvtárból segítséget kértek egy-egy problémás esettel kapcsolatban, vakon, magát a folyóiratot nem látva, csupán a leírás alapján kellett segítséget adni. Ez így nem csak nehéz, hanem sohasem lehettünk benne biztosak, hogy valóban jó tanácsot adtunk-e. Épp ezért rájöttünk, hogy a feldolgozáshoz elkészített és használt útmutatónk talán túl részletes is volt, nagyobb szabadságot kell adni a bevitelt végző kollégáknak, hisz igazából az tudja az adott problémát átlátni, aki kezében tartja a konkrét folyóiratot. Inkább irányelveket kell megadni, rögzítenünk kell, hogy mi a szolgáltatás célja, és az e cél érdekében legmegfelelőbb megoldást kell választani akkor is, ha ez az egységesség rovására megy. Az egységesség megtartása egyébként is lehetetlen, mivel a folyóiratok sem egységesek, másrészt az adatbázis nem csak kézi bevitellel bővül, hanem konvertálással is, amelynek során csupán a kapott anyagból tudunk dolgozni, az pedig gyakran nem teljesen megfelelő (pl. csak a kezdő oldalszámok vannak feltüntetve).

A 8 könyvtárhoz a 20 év alatt igen sok könyvtár csatlakozott, és nemcsak könyvtárak, hanem folyóirat-szerkesztőségek, kiadók, sőt magánszemélyek is. Mindegyikükkel szerződést kötöttünk, melyben leírtuk a két fél által vállaltakat. Nagyon sokan, főleg a szerkesztőségek, a tartalomjegyzékeket ún. konvertáló formátumban küldik el, amit a rendszeradminisztrátor konvertál az adatbázisba és elvégzi az esetleges javításokat, hiszen sok beküldő nem képzett könyvtáros, nem adunk mindenkinek jelszót.

A MATARKA név 2003. februárjától él, a szolgáltatás azóta a www.matarka.hu URL alatt érhető el, mert önálló domain nevet is igényeltünk. MATARKA: **M**agyar folyóiratok **T**artalomjegyzékeinek **K**eres-

hető **A**datbázisa. A szolgáltatást 2018-cal bezárólag sokat fejlesztettük (akkor mentem nyugdíjba). Új funkciókat vezettünk be, az összeset most nem sorolom fel. Rengeteg publikáció született, konferenciákon, találkozókön vettünk részt, sok pályázatot megnyertünk a szolgáltatás fejlesztésére és adatbevitelre, leginkább egyesületi keretek között. Ugyanis 2006-os bejegyzéssel megalakult a napjainkban is működő MATARKA Egyesület, melynek elnöke 14 évig én voltam, két éve pedig ORBÁN ÉVA nyugdíjas könyvtáros.

Az adatbázis nagyságát jellemző statisztikai adatok (2004. július 22-i adatok):

Folyóiratok száma:	233
Füzetek száma:	9 713
Szerzők száma:	41 345
Cikkek száma:	153 181
Nem üres címsorok száma:	49 491
Szerzős cikkek száma:	114 628
Ugrópontok száma teljes szövegekre:	11 053

Befejezésképp felsorolnék még néhány munkatársat, akik nélkül a MATARKA nem lenne az, ami lett, és akikkel a legtöbb munkakapcsolatom volt. Minden személyt, aki részt vett a MATARKA fejlesztésében és az adatfeldolgozásban, természetesen képtelenség megemlíteni.

Informatikusok Miskolcra:

KISS ANDREA informatikus könyvtáros
 DR. KOVÁCSNÉ BIALKÓ KATALIN programozó
 MOLNÁR CSABA Linux rendszergazda
 PERLAKI ATTILA rendszergazda, programozó

Rendszeradminisztrátorok utánam:

ESPÁN EDINA (rövid ideig)

MÁTRAI KRISZTINA (rövid ideig)

DR. RINGERNÉ JÁMBOR ANDREA (jelenleg), aki egyesületi titkár is volt

Feldolgozók Magyarország különböző könyvtáraiból:

BALOGH ILONA (BMGE, Budapest), MATARKA Egyesület vezetőségi tag

DOBOS ESZTER (SZTE, Szeged), MATARKA Egyesület vezetőségi tag

HEGEDŰS IMRE (nyugdíjas, Debrecen)

ORBÁN ÉVA (nyugdíjas, Budapest), a MATARKA Egyesület elnöke

SZABÓ ILDIKÓ (DE, Debrecen), a MATARKA Egyesület vezetőségi tagja is volt

VAJDA HENRIK (könyvtáros, OSZK Budapest)

VIZVÁRI DÓRA (Budapest), orvosi könyvtárak, a MATARKA Egyesület vezetőségi tagja is volt

Összefoglalás

A MATARKA mint szolgáltatás, alulról építkezve jött létre, nem felső utasításra. Sok felülről indított könyvtári projekt weboldala tűnt el a MATARKA fennállása

alatt, úgyhogy a lazán szervezett, elsősorban belső motiváltságon alapuló együttműködés tartósabb tud lenni, mint a pénzforrás elapadása után elsorvadó digitális szolgáltatások. Büszkék vagyunk a MATARKÁ-ra, sok-sok ember járult és járul hozzá az építéséhez és működéséhez. Nagyon kívánom, maradjon meg a lelkesedés továbbra is.

Miskolc, 2022. október

Irodalomjegyzék

(a MATARKÁ-ról megjelent publikációk a 2002–2003-as évek alatt)

[1] Burmeister Erzsébet – Kiss Andrea: Tartalomjegyzék szolgáltatás MySQL és PHP segítségével, Informatika a felsőoktatásban 2002 konferencia

[2] Burmeister Erzsébet – Kiss Andrea: Tartalomjegyzék-szolgáltatás nyolc könyvtár együttműködésével. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003, 50. évf. 2. sz.

[3] Burmeister Erzsébet – Gubán Sándorné – Kiss Andrea: Nyolc könyvtár közös adatbázis építésének tapasztalatai. Networkshop 2003

[4] Burmeister Erzsébet – Kiss Andrea: MATARKA magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2003/12. sz.

85 éve hunyt el Győry Tibor orvostörténész és orvosi bibliográfus

POGÁNY GYÖRGY

ny. könyvtárigazgató

bibliofil52@gmail.com

A már-már szakmai közhellyé koptatott megállapítás szerint szakbibliográfiát, valóban jól használható, a tudományos kutatást segítő szakbibliográfiát az adott diszciplínát magas színvonalon művelő tudós tud összeállítani. Példaként a történész KOSÁRY DOMOKOST vagy a néprajzos SÁNDOR ISTVÁNT szokták felhozni. Melléjük méltán sorolható GYÖRNY TIBOR is, aki nemcsak az első komoly, a kutatást ténylegesen segítő, még ma is nélkülözhetetlen orvosi szakbibliográfiát tette közzé, hanem ha nem is első hazai művelője volt az orvostörténetnek, de mindenképpen a mai értelemben vett szakterület első jelentős személyiségeként tartja számon a tudománytörténet. Halálának 85. évfordulóján tisztelettel emlékezünk életútjára.

A magyar orvostörténeti irodalom és orvosi bibliográfia Győry Tibor előtt

A magyarországi orvostörténet-írás legkorábbi monumentumai még a XVI. századra nyúlnak vissza, amikor ZSÁMBOKY JÁNOS (1531–1584) 1574-ben Antwerpenben megjelentette *Icones veterum aliquot ac recentium medicorum* című munkáját, amelyben számos kiemelkedő orvos életrajzát és munkásságát ismertette. A XVII. és XVIII. században külföldi egyetemeken medikusként végző honfitársaink közül többen is orvostörténeti témájú disszertációt írtak. Ezek a szórványos adatok álltak rendelkezésre WESZPRÉMI ISTVÁN (1723–1799) monumentális, négykötetes *Succinta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia* című munkájáig. (Az első kötet 1774-ben Lipcsében jelent meg, a 2–4. pedig Bécsben, 1778-ban, 1781-ben és 1787-ben. KÖVÁRI ALADÁR és VIDA ISTVÁN fordításában 1960 és 1970 között kétnyelvű, latin és magyar edícióban is, a Medicina kiadásában *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza* címen az érdeklődők kezébe került).

Weszprémi magisztrális munkája egyszerre volt összegző forrásközlés és a magyar orvostörténet feladatait hosszú időre kijelölő alkotás. A *Succinta* szervesen illeszkedett a XVII. és XVIII. század meghatározó tudományterületébe, a *historia litterariaba*, amely több volt, mint puszta irodalomtörténet, egyszerre jelentette a tudománytörténetet, a bibliográfiát és a biográfiát, és számos modern tudományág közös forrása volt. CZVITTINGER DÁVID (1675 körül – 1743) 1711-ben

napvilágot látott *Specimen Hungariae Litteratae*ja és BOD PÉTER (1712–1769) 1766-ban megjelent *Magyar Athenasa*, amely immár magyar nyelven közölte a magyar tudomány képviselőinek életrajzát és adta meg műveik adatait, volt talán legismertebb és legjelentősebb opusa a hazai historia litteraria műfajának. Weszprémi a nagy elődök munkáját felhasználta, Bod Péterrel levelezésben is állt, ugyanakkor túl is lépett mind a Czvittinger, mind a Bod által kijelölt kereteken. Ők ugyanis nem egy diszciplína forrásanyagát gyűjtötték össze, hanem a magyar tudományosság egészét tartották szem előtt. Weszprémi viszont egy konkrét szakterület, az orvostudomány – vagy helyesebb, ha orvoslásról beszélünk – jeles művelőinek biográfiáját és bibliográfiáját tette közzé. Azért helyesebb orvostudomány helyett orvoslást emlegetni, mert munkájába felvette azokat a személyeket is, akik ugyan nem voltak orvosok, de működésük kapcsolódott a gyógyításhoz. Így bekerült például BETHLEN KATA (1711–1759) grófnő, Bod Péter támogatója, aki a kor jeles orvosaitól igyekezett elsajátítani a gyógyítás tudományát és ismereteit felhasználva próbálta kúrálni a rászorulókat. De felvette kötetébe APÁCZAI CSERE JÁNOST (1625–1659), aki szintén nem volt orvos, ám az általa írt *Magyar Encyclopaedia* VII. fejezetében összefoglalta a korabeli szakirodalom alapján az orvostudományt.

Weszprémi szép szavakkal indokolta meg, miért gyűjtötte össze és írta meg az orvosok életrajzát. A korábbi művek, „az igen dicséret életrajzírók mindegyikét hazánk papjait, bölcselőit és jogtudósait vették

föl jegyzetükbe, és csak igen kevés orvost írtak bele, a magunk érdekének tartottam, hogy gondosabban bele-nézzek a magyar irodalomtörténetnek ebbe a részébe is, és a tudománynak ezt a talán igenis meddőnek látszó telkét erőm alapos megfeszítésével kitartó munkával megműveljem. Ha az emberiség pusztítására született s annak vére ontásában telhetetlen hadvezéreket soha egyetlen elmúlt korszak se mulasztotta el szinte végeszadadatlan hőskölteményekben magasztalni, sőt a félistenek, szentek és istenek közé sorolni se habozott őket, úgy-e bizony sokkal több joggal juttatjuk halhatatlansághoz a tőlem kezdeményezett módon Aesculapiusnak hű s oly sok polgártárs megmentéséért örök hálaemlékre legméltóbb követőit, akik az embert életben tartják, és kimentik a bajból!”[1]

Weszprémi tehát összegezte a korabeli tudományosság eredményeit és ezzel szilárd alapokat teremtett a formálódó magyar orvostörténet-írásnak. Műve nagy hatását szemlélteti az a tény, hogy még a XIX. század végén, nagyjából Győry Tibor fellépéséig is általános volt a hazai orvostörténészek között a vélekedés, miszerint a diszciplína feladata az, hogy folytasza, kiegészítse a XVIII. századi előd életművét. PETERKA JÓZSEF (1768–1825) kiskunhalasi orvos egyébként elkezdte a Succinta folytatását, mintegy 100 medikus életrajzát tartalmazó írása kéziratban maradt.

A Succinta kétségtelenül roppant nagy hatással volt a formálódó hazai orvostörténetíráshoz. Azzal is, hogy követői hozzá hasonlóan intézményi háttér nélkül, magánszorgalomból művelték a szakterületet. Ez a tény hosszú időre jellemezte a hazai medicina történetét. Weszprémi idejében az orvostörténet a tőlünk nyugatra lévő országokban már kezdett intézményesülni, az egyetemeken orvostörténeti tantervek létesültek, a tárgyi emlékeket és a kéziratokat, valamint a nyomtatott forrásokat összegyűjtő intézmények alakultak, professzorok oktatták és kutatták a területet. Nálunk erre nem került sor, az 1770-től Nagyszombatban, majd 1777-től Budán, végül 1784-től Pesten működő egyetem orvosi fakultásán a terület múltját nem oktatták, nem kutatták. [2] Kezdeményezések azért voltak. Már 1803-ban az oktatási reformmal foglalkozó bizottság felvetette az orvostörténet oktatásának szükségességét, majd 1827-ben LENHOSÉK MIHÁLY IGNÁC (1773–1840) egyetemi tanár javasolta az orvostörténet tanítását, professzor kinevezését és tanszék szervezését. A javaslatot érdemben nem vitatták meg.

Mégis ebben az időben kezdődött az orvostörténet egyetemi oktatása. Igaz, nem főtárgyként, rendes tanár kinevezésével. 1835 júliusában SCHÖPF-MEREI ÁGOSTON (1804–1858), a magyar gyermekgyógyászat megeremtője azzal a kéréssel fordult az egyetemhez, hogy engedélyezzék számára díjtalanul, rendkívüli

tanári címmel az orvostörténeti kurzus tartását. Fennmaradt tanterve, és ebből megállapítható, hogy az általa „*oknyomozó orvos- és sebészettörténet*”-nek nevezett tárgy keretében az orvosi elveket, a gyógyítás elméleti alapjait kívánta bemutatni és ismertette az orvostörténet forrásait, valamint az orvosi iskolákat. Kitért előadásában a gyakorlatra is, tárgyalta az egyes területek – sebészet, szülészet, szemészet, fogászat, állatorvostan, törvényszéki orvostan – fejlődését. Schöpf-Merei 1843-ban lemondott a tárgy tanításáról, ennek alapvető oka az volt, hogy a nem kötelező tanórát csak néhány hallgató vette fel, nem sikerült elérni, hogy a medikusok általánosan tanulják a tárgyat. Maga Schöpf-Merei írt egy kitűnő orvostörténeti munkát is, az *Orvosi rendszerek-, gyógymódok- és némely rokon tárgyakról* című kötet 1835-ben jelent meg és a XVIII. századi orvostudomány fejlődését mutatta be. A tomoson egyébként neve még Schoepf Augustzt formában látható.

A rendszeres, szisztematikus orvostörténeti kutatásokat nemcsak az intézményi háttér hiánya nehezítette, hanem a források szétszórtsága is. Ezen próbált segíteni LINZBAUER FERENC XAVÉR (1807–1888), aki meglehetősen dicstelen szerepet töltött be az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt, hazaárulásért kötél általi halálra ítélték, letartóztatása előtt azonban Bécsbe menekült és egy katonai kórház főorvosaként működött. Az udvar hűségéért 1849-ben megjutalmazta: a pesti egyetemen az állattan helyettes tanárának nevezték ki. Elítélendő cselekedetei ellenére azt el kell ismerni, hogy nagy szolgálatot tett a magyar orvostörténetnek monumentális, összesen hét tomosban közreadott *Codex sanitario-medicinalis Hungariae* című forrásgyűjteményével, mely 1852 és 1861 között hagyta el a nyomdát. Linzbauer bámulatos szorgalommal 24 éven keresztül gyűjtötte az anyagot. A forráskiadvány a hazai egészségügyre vonatkozó királyi, országgyűlési, helytartótanácsi rendeleteket, jogszabályokat közli, illetve közreadta az egyetemre vonatkozó okiratokat. De megjelentette az egészségügyet befolyásoló természeti katasztrófák: árvizek, földrendések, aszályok adatait is. Linzbauer nem törekedett történeti értékelésre, a hét kötet adatok, tények időrendben történő közlése latin, német és esetenként magyar nyelven. Forrásközlés, és mint ilyen, nélkülözhetetlen a kutatóknak.

A kiegyezés körüli korszakban sokasodtak az orvostörténeti publikációk és a gyarapodó irodalom adatainak összegyűjtésére egyre sürgetőbbé vált orvosi, orvostörténeti bibliográfia közreadása. HAMARY DÁNIEL (1826–1892) katonaeorvos felismerve ezt a hiányt, jutalmat tűzött ki olyan munka írására, amely az orvostörténeti irodalmat ismerteti. FEKETE LAJOS (1834–1874) Kisújszálláson praktizáló orvos és a maga

korában jeles orvostörténész *Magyar orvosi könyvészet 1848–1874-ig* című munkája 1875-ben elnyerte a pályadíjat, sajnos azonban a bibliográfia nem jelent meg nyomtatásban, a kézirat pedig elkallódott.[3] Feketének volt egy másik könyvésze is, egy úgynevezett rejtett bibliográfia. 1874-ben Debrecenben tette közzé *A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme* című munkáját, amelyben közreadta a járványos és ragályos betegségekkel foglalkozó magyar szakirodalom jegyzékét[4]. Ezt a bibliográfiát tekintik az első hazai járványügyi könyvészetnek.

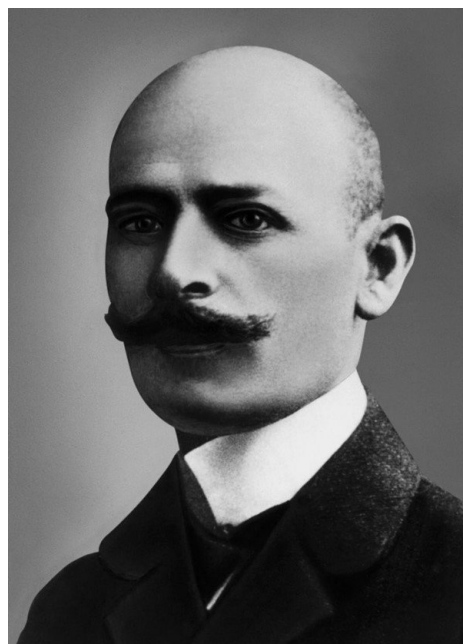
MAIZNER JÁNOS (1828–1902) Semmelweis tanítványa és a kolozsvári egyetem szülészeti professzora volt, aki Kolozsvárott 1885-ben tette közzé *A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig* című összeállítását. A rövid, 32 lapos füzet időrendben mutatja be a hazai orvosi irodalmat. A kiadvány értékét növeli, hogy az egyes művekhez annotáció kapcsolódik.

Győry Tibor élete

Győry fellépéséig, a XIX. század legvégéig tehát a hazai orvostörténet és orvosi bibliográfia, bár sok és jelentős művet produkált, mégsem volt modern diszciplínának tekinthető. Győry működésének éppen ez adja meg a nagy jelentőségét: tőle számítható a szakterület korszerűvé és más diszciplínákkal való egyenjogúvá válása.

Győry Tibor Pesten született 1869. május 9-én. XVII. századi őse, GYŐRY GÁSPÁR 1656-ban nádudvari előnévvel magyar nemességet szerzett, azonban a család nem a megszokott nemesi életet élte, hanem értelmiségi pályán működtek, orvosok, mérnökök, lelkészek voltak. Apja vasúti főmérnök volt, de korán elhunyt, így Bécsben élő orvos nagybátyja lett a gyámja. Győry Tibor gondos nevelést kapott, nemcsak a természettudományos tárgyak iránt érdeklődött, hanem alapos humán műveltségre tett szert. Jól játszott több hangszeren is, olyannyira, hogy – már végzett orvosként – elvégezte a Zeneakadémiát.[5] Egyes források szerint zeneműveket komponált, amelyek nyomtatásban is megjelentek. Feltehetően nagybátyja hatására az orvostudományi egyetemre iratkozott be a pesti evangélikus gimnáziumban megszerzett érettségi után. 1894-ben szerezte meg orvosi diplomáját. A II. számú Belklinikán kezdett gyakorlorként, majd a Rókus Kórházban segédorvosi beosztást kapott. Nemcsak belgyógyászati ismereteit gyarapította ezekben az években, hanem elvégezte az iskolaorvosi tanfolyamot és egészségügyi tanári képesítést is szerzett.

Gyakorló orvosi működése mellett már ezekben az években elkezdte orvostörténeti kutatásait. Széleskörű nyelvtudása, alapos történeti és humán ismeretei

Győry Tibor (1869–1938)

szinte predesztinálták erre a tevékenységre. Korai eredményei elismerését jelentette, hogy 1898-ban az egyetem orvosi kara neki juttatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ösztöndíját a düsseldorfi orvostörténeti kiállításra, egyúttal megbízták egy hasonló jellegű budapesti kiállítás megszervezésére vonatkozó előtanulmány elkészítésével. A grandiózus kiállítás nagy hatással volt Győry Tiborra, egyik tanítványa, közeli munkatársa, DADAY ANDRÁS (1889–1973) visszaemlékezése szerint a düsseldorfi rendezvény döntötte el véglegesen jövőendő tudományos tevékenységét.[6] Addigi tudományos eredményeit ismerte el a budapesti egyetem orvosi kara azzal, hogy 1902-ben magántanárrá habilitálta az orvostörténet tárgyából, az állatorvosi főiskola pedig 1905-ben főiskolai tanárrá nevezte ki és megbízta az állatorvoslás történetének oktatásával. Sajátságos módon az állatorvos hallgatóknak kötelező volt a tantárgy, az emberorvosnak készülőknek viszont csak szabadon választható volt. Az első világháború alatt katonarvosként szolgált törzsorvosi beosztásban, ez őrnagyi rangnak felelt meg. Egy ideig kórházparancsnok is volt. Gyakorló orvosként magas színvonalon művelte hivatását és eredményesen gyógyította a sebesült, beteg katonákat: ezt tanúsítja a császári és királyi 3. sz. Haditartalék Kórház 58 betege által aláírt elismerő és köszönő oklevél.[7]

A tanácsköztársaság alatt mint politikailag megbízhatatlan értelmiségit egy időre letartóztatták, sőt egyes források szerint meg is kínozták. Figyelemre méltó, hogy a proletárdiktatúra egészségügyéről megpróbáltatásai ellenére objektív könyvet publikált.[8] Mindenesetre a diktatúra bukása után 1919-től

a Népjóléti Minisztérium tanácsosa lett, 1927-től pedig helyettes államtitkár volt 1932-ig, a minisztérium megszüntetéséig, illetve beosztása megmaradt a Belügyminisztériumban is, amely akkortól az egészségügy felelőse lett. Hozzá tartozott a közegészségügy, és komoly szerepe volt a társadalombiztosítási törvény megszületésében, az iskolaegészségügy korszerűsítésében, az iskolaorvosi hálózat kiépítésében, az Országos Közegészségügyi Intézet felállításában, a két világháború közötti kórházépítési program megvalósításában és az egészségügyi szakképzés megújításában. 1920-ban megindította az 1944-ig megjelenő *Népegészségügy* című folyóiratot, melynek főszerkesztője, szellemi irányítója lett. A lapban egyébként rendszeresen napvilágot láttak orvostörténeti közlemények is.

Győry hivatali elfoglaltsága mellett művelte az orvostörténetet. Tudományos eredményei elismeréseként 1933-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjául választotta. A hazai szakmai elismerés mellett számos külföldi tudományos grémium is körreibe fogadta, így a hallei Német Orvostudományi Akadémia, a berceionai Spanyol Királyi Akadémia, a bécsi Orvosegyesület, a német, illetve az angol orvostörténelmi társaság. Elnyerte a német orvostörténet-szek legnagyobb kitüntetését, a Sudhoff-émlékérmet.

Az 1930-as évek közepén nyugállományba vonult, bár továbbra is tagja maradt az Országos Közegészségügyi Tanácsnak és véleményére, tanácsaira továbbra is számíthatott az egészségügyi kormányzat. Győry úgy gondolta, hogy megszabadulva a hivatali kötelezettségektől, nagyobb energiával folytathatja orvostörténeti kutatásait. Ebben a szándékában azonban meggátolta korai halála, 1938. január 9-én hunyt el Budapesten. [9]

Győry Tibor orvostörténeti működése

Győry Tibor az orvostörténetet az orvostudomány szerves részének tekintette. Ebből következően véleménye szerint a szakterület művelőjének orvosnak kell lenni, mert csak ő képes a levéltárakban található anyagot helyesen felhasználni, az apró részleteket a nagy egészben megfelelő helyre illeszteni. Mint írta: ez az elvárás okozza nálunk az orvostörténelem meglehetősen mostoha sorsát: orvosok alig-alig fordulnak meg levéltárban. Ennek alapvető oka az, hogy az orvosnak meg kell élni, a levéltári, évekig tartó kutatómunka viszont elvonja az illetőt a kenyérkereső foglalkozástól. [10] Valójában az intézményesülést hiányolta, végső soron ő is mintegy mellékesen, más jellegű hivatása gyakorlása mellett folytatta történeti kutatásait.

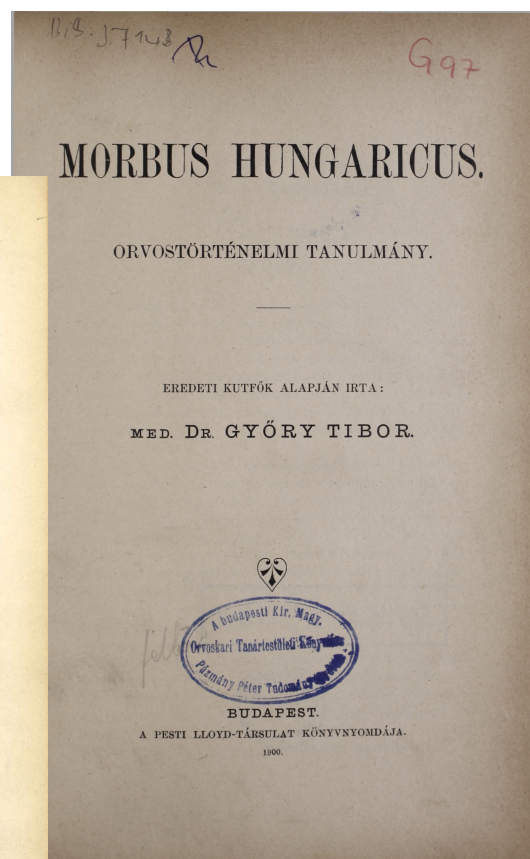
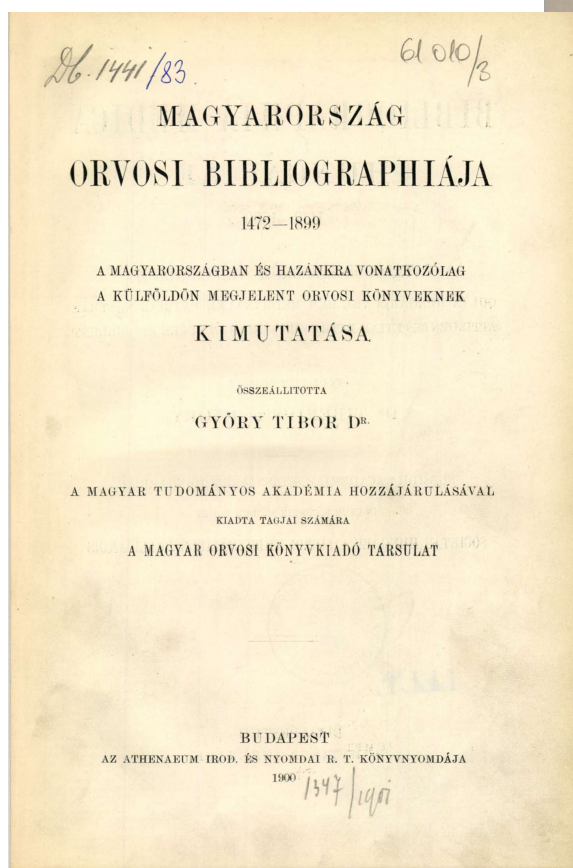
Első nagyobb szabású munkája a *Morbus Hungaricus* kifejezés tisztázása volt. [11] A történeti forrásokban számtalan alkalommal bukkant fel a fogalom, de bizonytalan volt, hogy milyen betegséget fed az elnevezés. Győry „szellemes analitikus dolgozataiban meghatározta e betegség addig erősen vitatott mibenlétét. E ragyogó tanulmányok (Magyar Orvosi Archivum 1900–1901, Századok 1900, 1902) mindennél jobban bizonyítják a követelményt: a jó orvostörténésznek filológiailag képzett, nagy felkészültségű orvosnak kell lenni. Győrynek a *Morbus Hungaricus*-ra vonatkozó patológiai-klinikai fejtegetései arra engednek következtetni, hogy ez a betegség a *typhus exanthematicus*-sal [kiütéses tifusz] azonos.” [12]

Győry fontosnak tartotta az intézményi háttér megteremtését. Elsősorban olyan könyvgyűjtemény, könyvtár felállítását szorgalmazta, amely alkalmas lehet a kutatás támogatására. E könyvtár lett volna elgondolása szerint az egyetemen felállítandó orvostörténeti tanszék egyik alapvető intézménye. A másik egy orvostörténeti múzeum megszervezése. Elgondolása szerint a Budapesti Királyi Orvosegyesületen belül kellene megszervezni mindkét gyűjteményt. Az Egyesületnek egyébként már volt értékes könyvtára, ennek lett felügyelője 1905-től. HÖGYES ENDRE (1847–1906) professzor támogatta elképzelését és 1905-ben megalakult az Orvostörténelmi Múzeum Bizottsága. A gyűjtés nagy erővel indult meg és az Orvosegyesület székházának legfelső emeletén kapott helyet a múzeum, amelynek valóságos lelke Győry lett, ő dolgozta fel, rendszerezte az anyagot.

Még ezen működése előtt készítette el a magyar orvosi irodalom retrospektív bibliográfiáját. [13] A könyvészet megjelentetésének kezdeményezője Högyes Endre volt, aki az orvostudományi tanáregyesület ülésén vetette fel, hogy a magyar orvosi irodalmat cédlapformában össze kellene gyűjteni. A grémium elfogadta a felvetést és Győryt bízta meg a munkával. A vállalkozásról tudomást szerzett a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat és felvetette, hogy kötet formában kiadja. Így keletkezett a mű. Győry hungarica-bibliográfiát állított össze és csak a könyveket vette fel összeállításába. A hungarica fogalmát három pontban határozta meg: 1. Mindazon orvosi könyvek, melyeket magyar születésű vagy illetőségű vagy hazánk földjén működött szerző írt, 2. Mindazon könyvek, melyek hazánk területén nyomattak, 3. azon külföldön megjelent idegen szerzők művei, melyeknek tartalma közelebbi vonatkozással bír hazánkra.

Sokszor persze nehézséget okozott a hungarica fogalom konkrét tartalommal kitöltése, gyakran a szerzők születési helye alapján próbálta meghatározni a bibliográfiába való bekerülését egy-egy szerzőnek, illetve műnek. Forrásai a korábbi retrospektív biblio-

Gy. T.: Morbus Hungaricus címlapja. (Forrás: Hungaricana.
URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_o88/?pg=o&layout=s (letöltés dátuma: 2022. november 8.))

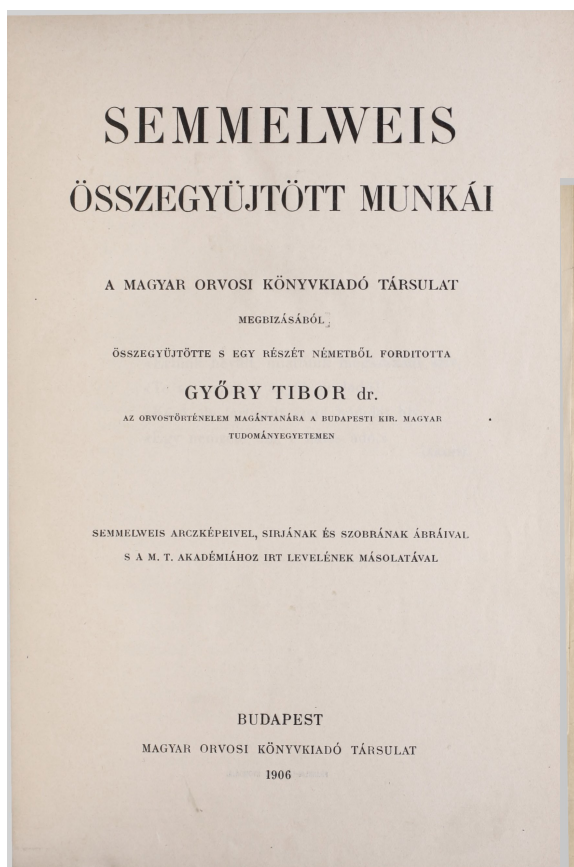
Gy. T.: Magyarország orvosi bibliographiája 1472-1899 címlapja. (Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/MOKT_o83/?pg=2&layout=s (letöltés dátuma: 2022. november 8.))

gráfiák voltak, SZABÓ KÁROLY, PETRIK GÉZA, SZINNYEI JÓZSEF munkái. Természetesen felkutatta a nagy könyvtárak állományát és sok hasznos adathoz jutott külföldi antikváriumok jegyzékeinek átnézése során. Ezenkívül felhívással fordult a nyilvánossághoz, a hazai és külföldi orvosokhoz, hogy adatokkal támogassák munkáját. A bibliográfia tételeit szakrendbe sorolta, 9 főosztályt alakított ki, ezeket római számmal jelölte, míg az egyes osztályokat arab számmal. Az egyes csoportokon belül szerzői betűrendbe helyezte a tételeket, a leírások az alapvető azonosításhoz elegendőek, a kiadót és a kötet terjedelmét nem közölte – ez ma már természetes követelmény egy bibliográfától. A kötet anyagát névmutató tárja fel.

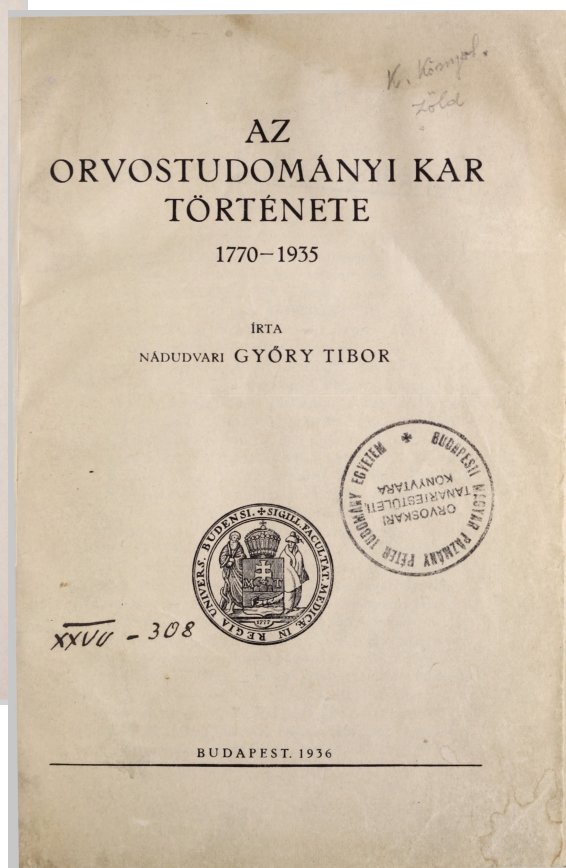
A retrospektív bibliográfia mellett éveken keresztül szerkesztette és tette közzé *A magyar orvosi irodalom* címmel a szakterület kurrens bibliográfiáját 1906 és 1911 között.

Győri szinte orvostörténelmi működése kezdetétől behatóan foglalkozott Semmelweis munkásságával. Szívós küzdelemben sikerült elfogadtatni a külföldi, elsősorban német és osztrák szakkörökkel magyar voltát. Nagyon fontosnak tartotta, hogy a magyar or-

vostörténelmi kutatások eredményeit a külföld is megismerje, ezért cikkeit, írásait német és angol nyelven is publikálta. Rendszeresen részt vett a külföldi orvostörténelmi találkozók, különösen szoros, baráti kapcsolatot ápolt a korszak talán legnevesebb orvostörténészével, a német KARL SUDHOFF professzorral (1853–1938), a lipcsei egyetem tanárával és az ottani Orvostörténelmi Intézet alapítójával. E barátságnak volt köszönhető, hogy Győry 60. születésnapja alkalmából a Német Orvostörténelmi Társaság 1929. évi kongresszusát Budapesten tartotta. Semmelweis kutatásaira visszatérve, ő gyűjtötte egybe és tette közzé az anyák megmentője írásait: *Semmelweis összegyűjtött munkái. Összegyűjtötte és egy részét németből fordította Győry Tibor. Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1906. VI. 727 p., 4 t. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára)*. A kötetet az előző évben németül is megjelentette: *Semmelweis, Ignác: Gesammelte Werke. Herausgegeben und zum Theil aus dem Ungarischen überseht von Tiberius von Győry. Jena, G. Fischer, 1905. VI, 604 p.* Semmelweis munkásságával élete végéig foglalkozott, a nagy, alapos életrajz megírására azonban halála miatt már nem került sor.

Gy. T.: Semmelweis összegyűjtött munkái címlapja. (Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/MOKT_096/?pg=0&layout=s (letöltés dátuma: 2022. november 8.))

Gy. T.: Az Orvostudományi Kar története. (Forrás: Hungaricana. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosikonyvek_092/?pg=0&layout=s (letöltés dátuma: 2022. november 8.))

Győry lelkiismeretes, alapos tanár volt. Előadásairól pontos nyilvántartást vezetett, ebből lehet tudni, hogy összesen 746 előadást tartott, az utolsót nem sokkal halála előtt, 1937. november 19-én. [14] Az egyetemen heti három órában adta elő az orvostörténetet, a tárgy a hallgatók körében egyre népszerűbb lett, kezdetben a kurzusnak 15–20 medikus résztvevője volt, később már 60–70, sőt előfordult, hogy 100 fő kísérté figyelemmel előadásait. Jó előadó volt, szép magyarsággal, választékosan adott elő. A nyelvi pontosságra nagy súlyt fektetett, az általa szerkesztett Népegészségügy című lapban külön nyelvhelyességi rovatot indított. Tanítványai közül többen az orvostörténet jeles művelői lettek: Daday András, ELEKES GYÖRGY (1905–1977), GORTVAY GYÖRGY (1892–1966), HERCZEG ÁRPÁD (1890–1957), BÁLINT NAGY ISTVÁN (1893–1931). Hallgatói felvetették, hogy a kor másik kiemelkedő orvostörténészével, MAGYARY-KOSSA GYULÁVAL (1865–1944) hozzanak létre és működtessenek egy orvostörténeti társaságot. Győry elutasította ezt az elgondolást. Magyary-Kossa Gyulához írt 1937. április 24-én kelt levelében fejtette ki véleményét: „Most pedig megkérlek, légy szíves velem a Magad ál-

lásfoglalását (nem sürgősen) közölni azokkal az időnként felbukkanó kíváncsalmakkal szemben, hogy Te, vagy én vagy mindketten csináljunk egy orvostörténelmi társulatot, lehetőleg folyóirat megindításával kapcsolatban. [...] Nézetem szerint egy megalakítandó társulat túlnyomó zömét teljesen vagy nagyrészt tájékozatlan egyének alkotnák, a kiket nekünk kellene kitanítani és 'már Hippokrates megmondta' kezdetű írásműveiket átnézni és újraírni. Rettenetesen kényelmetlenné tenné az életünket, ha minden igaz, komoly alap nélkül gyűlésező tagtársaink kitanítására vállalkoznánk. Társulatunk legjobb esetben egy gymnasiumi önképző kör szintjére tudná felküzdeni magát. És folyóiratot is akarnának! Hisz oly kevés komoly cikk vagy dolgozat jelenik meg ezen a téren, hogy ezeknek a közlésére mindig akad egy-egy folyóirat az O[rvosi] H[etilap]-tól kezdve.” [15] Magyary-Kossa válaszelevelét nem ismerjük, a levelezést közreadó DÖRNYEI SÁNDOR megjegyzése szerint Győry levelére Magyary-Kossa gyorsírással feljegyzése szerint az egyetemi tanszék, a könyvtár és a múzeum fontosságát említette. [16] Minden jel szerint tehát ő sem tartotta elengedhetetlenül fontosnak a társulat létrehozását. Győry és Magyary-Kossa

az orvostörténeti kutatások meghatározó intézményének az egyetemet, illetve az állatorvosi főiskolát tartották, Győry európai tapasztalatai is azt tanúsították, hogy az univerzitásokon működő orvostörténeti intézetek és gyűjtemények képezik szilárd bázisát a szakterületnek. A két világháború közötti korszakban mind a négy – sőt a második bécsi döntés után Kolozsvár visszakzerülésével öt – orvosegyetemen magántanárok adták elő az orvostörténetet. [17]

Győry egyébként tehetséges tanítványait, így Daday Andrást, Bálint Nagy Istvánt, Herczeg Árpádot és Elekes Györgyöt bevonta magisztrális munkájának, az egyetem orvosi karának történiáját feldolgozó kötet levéltári anyaggyűjtésébe. Az egyetem 1935-ben ünnepelte alapításának 300. évfordulóját. Az univerzitás az évfordulóra készülve elhatározta, hogy elkészítteti az egyetem egésze, az egyetemi karok és az egyetemi könyvtár részletes, levéltári kutatásokon alapuló történetét. A grandiózus terv csak részben valósult meg, nem jelent meg az egyetem központi szerveit bemutató monográfia és nem készült el a bibliotéka múltját feltáró szintézis sem. Ami napvilágot látott, így is monumentális és alapvető munka volt: a négy kar története hagyta el a sajtót 1935 és 1938 között. A bölcsészeti kar történiáját tartalmazó tomos SZENTPÉTERY IMRE (1878–1950), a jogi karé ECKHART FERENC (1885–1957), a hittudományi karé HERMANN EGYED (1895–1970) és ARTNER EDGÁR (1895–1972) munkája volt, az orvosi karét pedig Győry írta.

Már az 1920-as évek végén elkezdte az anyaggyűjtést és több tanulmányt publikált különböző részletekről, így amikor 1930-ban hivatalosan is felkérték a kar történetének megírására, már komoly előmunkákat végzett. A nagy mű 1936-ban jelent meg. [18] Daday András szép sorokban mutatta meg a monográfia értékeit: „Az orvosi kar története a legnagyobb, legértékesebb, de egyben utolsó munkája is. A csaknem 900 oldalas eredeti kéziratok alapján írt életmű magán viseli Győry Tibor egész egyéniségét, felkészültségét. Másfél század temérdek forrását, értékes és fontos eseményét, olyan megkapóan, tömören és nyelvi igényességgel írta meg, hogy a mű orvostörténelmi értékén kívül nyelvészeti szempontból is figyelmet érdemel. Az olvasóban önkéntelenül is felvetődik a gondolat, hogy Győry Tibor érezte közelgő halálát és utolsó megfeszítésével is példát akart mutatni az utókornak arra, hogy milyen kell legyen a tökéletesen megírt magyar orvostörténelmi munka.” [19]

Győry Tibort méltán tekinti a hazai orvostörténet az első nemzetközileg is számon tartott kutatónak, aki a korszerű történettudomány alapvető elveit, a forráskritikát és az összehasonlítást alkalmazva írta műveit. Írásaival nemzetét akarta szolgálni, ezért vívott sok évtizedes, végül eredményes küzdelmet Semmel-

weis magyarsága elismertetéséért. Életművével hosszú időre meghatározta a szakterület fejlődését és kutatási irányát.

Felhasznált irodalom

- [1] Weszprémi I.: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. Szerk. Vértessy Sándor, Rónai András. Ford. Kővári Aladár. Budapest: Medicina; 1960. p. [429–431.]
- [2] A hazai orvostörténet-írás kezdetei elsősorban Kapronczay K. – Kapronczay Katalin: Az orvostörténelem Magyarországon. Budapest: OPKM; 2005 című műve alapján tárgyalom.
- [3] Kozocsa S.: A magyar orvostudományi és egészségügyi bibliográfia kezdettől napjainkig. Magyar Könyvszemle. 1961: 190–196.
- [4] Jantsits G.: Egy száz év előtti szakbibliográfia. Az Orvosi Könyvtáros. 1975: 475–479. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/az-orvosi-konyvtaros-1975-15evf-4sz-4123#page/73/mode/1up>
- [5] Kapronczay K.: Győry Tibor születésének 150. évfordulójára. Orvostörténeti Közlemények, 2019; 65. (246–249): 133–141.
- [6] Idézi Kapronczay K. i.m., p. 34.
- [7] A múlt magyar orvostörténészei. Az előszót írta prof. Schultheisz Emil, a bevezető tanulmányt írta Kapronczay Károly, a kötetet sajtó alá rendezte Gazda István. Piliscsaba: Magyar Tudománytörténeti Intézet; Budapest: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár; 2002. p. 85.
- [8] Győry T.: A proletárdiktatúra a közegészségügy terén. Budapest: Pesti Könyvnyomda; 1920. p. 63.
- [9] Életrajza megírásánál felhasználtam Kapronczay Károly Győry Tibor című kötetét. (Budapest: OPKM; 2001. Tudós tanárok, Tanár tudósok).
- [10] Győry T.: Néhány szó a hazai orvosi történet ügyében. In: Kapronczay Károly: Győry Tibor. Budapest: OPKM; 2001. p. 41–46.
- [11] Győry T.: Morbus Hungaricus. Orvostörténeti tanulmány. Budapest: Pesti Lloyd ny.; 1900. (A kötet a következő évben németül is megjelent Jénában.)
- [12] Schultheisz E.: Győry Tibor 1869–1938. Orvosi Hetilap. 1963; 104 (16): 751–752.
- [13] Győry T.: Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása. Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat; 1900. XII, 252 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, 83. kötet).
- [14] Kapronczay K.: Győry Tibor. i.m. p. 29.
- [15] Győry Tibor és Magyary-Kossa Gyula levelezése. Közreadja Dörnyei S.. Budapest: [ny.n.]; 2008. p. 898–900.
- [16] Uo., 481. sz. jegyzet. p. 114.
- [17] Kapronczay K.: Magyary-Kossa Gyula és Győry Tibor hatása a magyar orvostörténeti iskolára. Budapest: OFI OPKM; 2009. 100 p. (Mesterek és tanítványok)
- [18] Az orvostudományi kar története 1770–1935. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem; 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyeteme története)
- [19] Idézi Kapronczay K.: Győry Tibor. i.m. p. 38–39.

25 éves a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Pszichotikusok Egyesülete

BEDE JÓZSEFNÉ

könyvtárvezető, Szabolcs-Szatmár-Bereg-Megyei Kórházak és Egyetemi Oktatókórház

Dr. Kállay Rudolf Orvostudományi Szakkönyvtár és Közművelődési Gyűjtemény

bede.jozsefne@szszbmk.hu

Van egy „maroknyi” csoport Nyíregyházán, melynek tagjai más problémákkal küzdenek, mint az egészséges emberek, de teljes életet akarnak és némelyek tudnak is élni. Ez a csoport nem más, mint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Pszichotikusok Egyesülete, amely a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kórházak és Egyetemi Oktatókórház Sóstói úti telephelyén működik, immár 25 éve. Kreatívan alkotnak a közösségben, ami húzóerő számukra, hogy eloszlassák a róluk kialakított tévhitet.

1997-ben 18 alapító taggal indult a *Pszichotikus Betegségekben Szenvedők Érdekvédelmi Egyesülete*, melynek szükségességét elsősorban a pszichotikus betegek hozzátartozói ismerték fel. Együtt, egymás tapasztalatait megismerve könnyebb megbirkózni ezzel a nagyon súlyos betegséggel, amely a beteg ember és családja egész életét megváltoztatja. Tudom, hiszen a fiam által én is érintett vagyok... – mondja PELLER IMRÉNÉ ETELKA, az egyesület titkára. Többet akartak tudni ezekről a betegségekről, segítséget, információt remélve egymástól és az egészségügyi szakemberektől. Célcsoportjuk a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyében élő pszichiátriai betegek és hozzátartozóik.

Célul tűzték ki a társadalmi befogadás elősegítését, a stigmatizáció, a megbélyegzés csökkentését, a keresztség érzésének megakadályozását, a segítség/információnyújtást a mindennapokban, a hátrányos megkülönböztetés és előítéletek csökkentését, érdekvédelem/jogsegély-szolgáltatást, a pszichotikus betegek rehabilitációját és a munkahelyteremtést. Létszámunk jelenleg 37 fő, melyből 32 fő megváltozott munkaképességű betegként dolgozik folyamatosan, előbb napi 4, majd napi 5 órában, s kapják a mindenkori minimálbér arányos részét. Ez annak köszönhető, hogy 2011-ben egy közel 32 millió forint összegű uniós pályázatot nyertek, s melyet minden évben újra és újra sikeresen benyújtanak a vezetők. Az egyesület, a pályázaton kívül adományokból, illetve tagdíjból tartja fenn magát. Jelen működő pályázatukkal, védett foglalkoztatás keretein belül hozzájárulnak a Nyír-

egyházán élő megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatási rehabilitációjához.

Szorosan együttműködnek a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kórházak és Egyetemi Oktatókórház Pszichiátriai és Pszichoterápiás Osztályával, ami 1985. december 17-én kezdte meg működését, az akkori Jós András Oktatókórház Sóstói út 62. szám alatti telephelyén, ahol most az egyesület is működik. Így tudják megvalósítani a szociális, rehabilitációs foglalkoztatást a bent fekvő betegek számára is, akiknek így lehetőségük adódik megismerni az egyesület tevékenységét. Ennek fejében a kórház átvállalta az egyesület közműdíj költségét.

Az egyesületet az elmúlt 25 év megtanította arra, hogy nyitni kell a világra. Már nem elég a maguk kis miliójában tevékenykedni, a fenntartáshoz meg kell mutatni magukat, hiszen olyan igényességre, szépségre fejlesztették kreatív tudásukat, hogy el is tudják adni a kész termékeket. Az értékesítéshez a Salva Vita Alapítvány által kiadott „Segítő Vásárlás Védjegy” használatának lehetőségét is megkapták.

2021 nyarán új elnököt választottak az egyesület tagjai RÁDI SIPOS EDIT személyében, aki célul tűzte ki a stigmatizáció csökkentését és nyitni a város lakói felé. Elképzelésének első lépése a Nyílt nap megvalósítása volt.

Megmutatni magukat, nyitni az emberek felé? Igen! Egyrészt a világháló lehetőségeit kiaknázva Facebook oldalukon (<https://www.facebook.com/pszichotikus>) nagyon sok információt osztanak meg az egyesület munkájáról, programjaikról, másrészt meghírdették – a személyes találkozás reményében – az egyesület nyílt napját július hónapra, az újrahasznosítás jegyében. Négy délelőtt mutatták be a szönyegszövés, papírfonás, ékszerkészítés, gyöngyfűzés tudományát az igen lelkes érdeklődőknek.

Záró rendezvényükön lehetőség volt a Nyíregyházi Egészségfejlesztési Iroda munkatársai által végzett állapotfelmérésre, majd kiállítással, bográcsolással és kötetlen beszélgetéssel zárult a Nyílt nap.

De milyen az élet, ha nem ilyen mozgalmasak a napjaik?

A betegek reggel 8–9 között érkeznek az egyesületbe, beírják magukat a jelenlétebe, majd ki miben jobb, azt csinálja. Korábban és jelenleg is kézműves foglalkoztatás keretében tanulhatták/tanulják a szövés, horgolás, agyagozás, csipkeverés, a virágkötés alapjait, de népszerűek az egyszerűbb gyöngyfűzések, üveg- és gipszfestések is. A kezdetekkor segítségükre voltak ebben a Családsegítő Központ munkatársai. Ma már tagjaik sorából többen elsajátították a kézművességet, nekik a Munkaügyi Központ pályázata révén – részmunkaidőben – több esetben, rehabilitációs munkát biztosítanak. Ezek a tevékenységek elősegítik a különböző egészségi állapotú betegek folyamatos rehabilitációját, és egy megértő, egymást segítő közösség kialakítását.

Használt ruhákból szövőszéken rongyszőnyeget, lábtörlőket szőnek: *„Nyolc pólóból lesz egy gombolyag a felvágott szálakat összevarrva. Egy gombolyagból 8–10 cm szőnyeg jön ki. Egy gombolyag összevarrása pedig egy napos munka.”*

Különböző méretű, formájú, anyagú táskákat, neszesszereket, mobiltelefon-tartókat varrnak és díszítenek. De praktikus konyhai tárgyakat is készítenek: fogókesztyűket, kötényeket, apróbb edényfogókat.

A szabászatban is folyamatosan intenzív a munka. Fűznek ékszereket, kulcstartókat gyöngyből, de a ruhákban található cipzárokat is felhasználják karkötők, fülbevalók, hajpántok elkészítésére. A gombokat és hímzéseket díszítésre használják. A virágkötő kis kuckójában készülnek a csokrok. Papír újrafelhasználásával kosarakat fonnak, amelyek festés után tartósak és erősek, tehát nemcsak díszként szépek, hanem apró tárgyak tárolására is alkalmasak. Ez a munkafolyamat a legnépszerűbb a betegek körében. Az a ta-

pasztalat, hogy ha lekötik a beteg figyelmét, csökken hallucinációjuk, kevesebb alkalommal kerülnek ismét kórházi kezelésre, állapotuk javul.

Épületükben bolt működik, ahol a dolgozók által készített kézműves tárgyakat árúsítják, illetve a kórházban fekvő betegekre gondolva korrekt áron kínálnak ásványvizet, tisztálkodási eszközöket, édességeket. A bolti árúsítás mellett törekszenek a különböző vásárokon, kézműves piacon, Facebook-on is jelen lenni, így népszerűsítve szép kézműves tárgyaikat. De számos kiállítást is szerveztek már betegtársaik munkáiból, többek között könyvtárakban is.

A Facebook oldalon a kész és megvásárolható termékekről további képek között lehet mazsolázni. <https://facebook.com/pszichotikus>.

Ugyanakkor volt/van más jellegű foglalkozásuk is, például pszicho-edukáció, sorstársi segítség, önálló életvitel, munkavállalói tréning, mozgó klub. Az otthonukból kimozdulni nem tudó tagtársakat és a velük kapcsolatban álló betegeket rendszeresen látogatják.

Kéthetente önkéntes pszichiáter közreműködésével pszicho-edukációs tréningen vesznek részt, de kiemelten foglalkoznak az önismereti kérdéssel is.

Számos re-integrációs programot szerveznek, melyek nem csak a tagságuknak, hanem az érdeklődő betegeknek, hozzátartozóknak is szólnak. Ez hatalmas lehetőség számukra, hiszen jövedelmük szükségessége miatt nagyon keveset tudnak kultúrára szánni.

Színházlátogatás, Állatparki látogatás, kirándulás, sütögetés az udvaron, felolvasó nap, vetélkedő színesíti néha napjaikat. A rendezvények szervezésében maguk a betegtársak is tevékenyen részt vesznek, de a pszichés betegek jellemző, hogy állapotuk hullámozó. Sokszor nagyon nehéz a súlyosabb állapotúak motiválása. Ilyen esetben is nagy jelentősége van a betegek meggyőzésének az önkénteseik által, akik sors-

társak is részben. Segítik az orvos-beteg-hozzá tartozó kapcsolatok erősítését, az egymás közötti bizalmat.

Működési költségeik az előző évekhez viszonyítva megnöttek, és a pályázataik is mostanában várólistára kerültek, így működési forráshoz az eddigiekben nem jutottak. A szövéshez nagyon sok ruhát kapnak, amit a betegek csíkokra vágnak, összevarrják hosszú csíkokra és gombolyagba tekerik. A táska és más tárgyak varrásához szintén használt farmert és egyéb anyagokat kapnak – aki tudja, hogy vannak, az oda viszi a kiselejtezett ruhadarabját. A kosárfonáshoz az újságokat szintén sokan gyűjtik, a festékeket és más kellékeket pedig megpróbálják kihozni a befolyt pénzből. A közösségi oldalukat egy beteg tartja karban, azért sem kell fizetni.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a munkáltatók nem szívesen foglalkoztatnak pszichés betegségben szenvedő munkavállalókat, ezért az egyesület célso-

portjába tartozók foglalkoztatása a fő cél. Ezzel is lehetőséget adnak, hogy betegségük kialakulása miatti alacsony iskolázottság, a kevés ledolgozott idő, a korlátozott munkaerőpiaci esélyek következtében meglévő kiszorultságukat csökkentve újra esélyt kapjanak a munka világában. Képességeikhez mérten foglalkoztathatóvá válnak, ezzel is növelve önbizalmukat, megakadályozva, hogy teljesen a társadalom periferiájára kerüljenek.

2022-ben nagy mérföldkőhöz ért az egyesület, hiszen immár 25 éves évfordulóját ünnepelhette október 25-én. A jubileumi rendezvényt DR. SZÜCS ATTILA, a Szabolcs-Szatmár-Bereg-Megyei Kórházak és Egyetemi Oktatókórház főigazgatója nyitotta meg, aki hangsúlyozta, mennyire fontos, hogy megszűnjön a hátrányos megkülönböztetés a pszichotikus betegekkel kapcsolatosan. Jelen voltak Nyíregyháza város vezetői és egyéb szervezetek képviselői is. Az egyesület jelenéről RÁDI SIPOS EDIT elnök beszélt, aki az együtt – egymásért – szívből hármas egységét hangsúlyozta és azt, hogy nyitni kell a világra és meg kell mutatniuk magukat. A múltat pedig KELLER BÁLINTNÉ MÁRIA, az Egyesület korábbi elnöke idézte fel. A pszichiátriai szakma képviselőjében DR. RÉZ DÓRA orvos és BÉKÉSI KRISZTINA, a Pszichiátriai osztály osztályvezető főnővére tartott előadást. Mindketten nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az egyesület értéktérítő tevékenységével erősítik a betegek önbizalmát és csökkentik a stigmatizációt (megbélyegzést), melynek következménye a kirekesztettség.

A születésnapot a „betegek” szavalatai színesítették, ami óriási bátorságra vall, mert ki mertek állni a nagyközönség elé. SÁNDOR KATA az egyesületben dolgozik és elmondta, milyen szerencsés, hogy a munkája a hobbija lehet, szívesen megy be dolgozni. Az pedig, hogy ezért fizetést is kap, önállóságot biztosít számára. Ugyanakkor kiemelte, nem csak a rá-

bízott feladatot kell elvégeznie, hanem teret kapnak az ötletei is. Megvalósíthatja, amit kitalál.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg-Megyei Kórházak és Egyetemi Oktatókórház lelkésze, TERJÉK JUDIT gyakran látogat az egyesületbe nem csak lelki segítséget nyújtani, hanem alkotni is. Már megtanult szőnyeget szőni. Az ünnepi rendezvényen áldást mondott az egyesületre.

A születésnap végén HEKMAN ERZSÉBET énekes-előadóművész csodálatos hangja zengte be a termet, melyet az alsó szinteken a betegek is hallottak.

Peller Imréné, az egyesület titkára – mindenki Etusa – volt az, aki szervezte és levezette ezt a csodálatos születésnapi rendezvényt. Záró mondatában megjegyezte, hogy 2014 és 2021 között is volt egy elnök HERNÁDI SZILVIA EMESE személyében, aki ezen 8 év alatt biztosította, hogy az egyesület folyamatosan működhesen tovább.

Kísérő programként a jelenlévők megtekinthették a kész termékekből összeállított kiállítást. Végül: nem lehet születésnap torta és állófogadás nélkül! Itt is volt, természetesen.

Megjegyzés

A képeken szereplő személyek a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény ("Ptk.") 2:48. § (1) alapján hozzájárulnak a fenti helyen és időben készült fénykép, hangfelvétel, illetve filmfelvétel közzétételéhez!

Fotók: Bede Józsefné és Pellerné Poór Etelka

Karácsonyi történet

GACCSÁLYI TÖLGYESI ÁGNES

főszerkesztő

ok.szerkesztoseg@gmail.com

Igaz, jóval korábban, még nyáron kezdődött, de karácsonyra tárgyiasult az élmény. A történet talán inspirálja a hozzám hasonló álmodozókat.

Kiadványunkat immár hét éve szerkesztve állandó törekvésem volt, most is az, hogy az orvosi könyvtárosok – még ma, minden viszontagság ellenére is – népes tábora valódi közösség legyen. Ez persze nem(csak) rajtam múlik, hanem magán a közösségen, a benne lüktető, mindenki számára érezhető kapcsolattal, a közös tudás megosztásával, az együtt átélt élményekkel, a fel-feltűnő tehetségekkel vagy különleges egyéniségekkel, a szakmai kiválóságok meg- és elismerésével, közös múltunk tiszteletteljes gondozásával, szóval mindazzal, amitől egy embercsoport közösségnek nevezhető.

Tudom, elmagányosodó társadalomban élünk, ahol a felfoghatatlanul gyorsan fejlődő mesterséges intelligencia (már a fogalom is nonsense) ugyanilyen iramban rombolja az egyéneket, egyéniségeket és a köztük épphogy vegetáló kapcsolatot. Ebben a szuperintelligens művilágban – ahol olyan szörnyű szavak születnek, mint elektroszmog, fényszennyezés, klímakatasztrófa, végzetes ökológiai lábnyom – kérdésessé kezd válni a fogalom jelentése és jelentősége: emberi kapcsolat. Mert beérjük egy okos kütyüvel: tablettel, laptoppal vagy épp egy okosmobillal, amit legkevésbé használunk kapcsolatteremtésre, úgy értem: emberire, sokkal inkább üzletelünk, játszunk vagy szelfizünk vele. Vélt (vagy véletlen, de mindenképpen nagyon illékony) sikereink új mértékegysége a lájkok és megosztások száma. Ezeket a kütyüket elmaradhatatlanul cipeljük mindenhová, nélkülük nem érezzük magukat biztonságban. És valóban, ha megtörténik az a csapás, hogy elszakadunk tőlük, szempillantás alatt összedől szuperintelligens világunk. Hiszen az egész életünket hordozzuk ezeken az eszközökön: kódok, adatok, számok és nevek tömkelegét, nélkülük saját családtagjainkat sem tudjuk felhívni, hiszen mindenünket a mesterséges intelligenciára bízunk.

Ebben a zajszennyezett világban valóban kincs, ha valaki emberi hangot talál, emberi kapcsolatot képes építeni. Büszkén osztom meg Veletek, hogy nekem szerkesztői munkám során már sikerült. Többször is. Legutóbb nyáron történt, hogy Bedéné Gyöngyvér kolléganőnk Nyíregyházáról közzétett egy hírt arról, hogy kórházuk egyik főorvosnőjének megjelent egy haiku-könyve. A haikut mint műfajt ismertem – hiszen magam is a japán kultúra csodálója és egy másik ágának, a virágrendezésnek (*ikebanának*) rajongója vagyok –, a főorvosnőt viszont nem. Gyöngyvér segítségével egy napon belül megismerkedtünk, a friss ismeretséget egy interjúval pecsételtük meg, melyet előző, 3. számunkban tettünk közzé.

Judittal azóta is kapcsolatban vagyok, közösen alkotunk. Ő ír, én fotózom elkészített alkotásaimat, és ez a két alkotói tevékenység a köztünk lévő 200 km távolság ellenére is nagyszerűen illeszkedik egymáshoz. Egyikünk szavakkal, másikunk képekkel fejezi ki egyéniségét, világlátását, mindezt a japán művészet két varázslatos ágának eszközével. A közös érdeklődés lehetőséget adott a kezünkbe, amellyel – reményeink szerint – mi is tudunk adni valamit a világnak. Élményt, gondolatot, jelen esetben egy karácsonyi ajándékot, melyet kiadványunk mellékletében bonthatnak ki Kedves Olvasóink.

És ez csak egyetlen történet azok közül, amelyek hidat képez(het)nek könyvtárosaink, könyvtáraink között, sajtóorgániumunk által. Hiszem, hogy sokkal több is lesz, ha figyelünk egymásra, szakmai környezetünkre, ha nyitottak vagyunk felfedezni mások tehetségét, tudását, sikereit – bármiben! Ezzel a céllal hoztuk létre „*Lélekhúr*”, vagy „*Elmondom hát mindenkinek*” című rovatunkat. Mindig nagy öröm számomra, ha vendég érkezik ide, mert ezek a rovatok mások, mint a többi. A szakmai eseményekről készült beszámolók, referátumok, tudományos publikációk, történeti visszatekintések, évfordulós megemlékezések mellett az említett két rovatban biztosan közelebb

kerülünk egymáshoz, mert nyíltabban, bátrabban mutatkozunk meg. Így indul a kapcsolat.

Az ember társas lény, egészséges élettere a közösség, amelyben kibontakozhat, fejlődhet és megmutatkozhat. Hogy ne menjünk túl messzire, a saját hivatásunkban is létkérdés, hogy kapcsolatban legyünk, mert így tudjuk egymást segíteni, erősíteni, látni és látszani, tanulni egymástól, fejlődni, tájékozódni mesterségesen intelligens világunkban. Használjuk hát ki ennek a futurisztikus, már messze nem a jövőt, hanem érezhetően mindennapjainkat jelentő világnak minden lehetőségét és osszuk meg egymással belőle a jót, ezzel is erősítve szövetségünket, mert így egyre hatékonyabban leszünk képesek szolgálni, segíteni azokat, akik hozzánk fordulnak segítségért. Az *Orvosi Könyvtárak* olyan fórumot kínál, ahol összeadódik a tudás, az ismeret, a tapasztalat. Figyeljünk egymásra, vegyük észre közösségünk új, érdekes, hasznos, szép értékeit és tegyük közkinccsé kiadványunk segítségével, gazdagítva ezzel egy olyan közeget, amelyben ott-honosan mozgunk, ahol jól érezzük magunkat, ahol nem érhet baj, mert nem vagyunk egyedül.

Szeretném hát, ha 2023-ban is minél több Kollégánk „bekopogna” szerkesztőségünkbe, hogy megismer-

hessük munkáján túl egyéniségét is, hogy ne csak egy arctalan név legyen számunkra, hanem egy hús-vér emberekből álló közösség jól ismert, teljes jogú tagja! És amikor találkozunk, felismerjük egymást közösségünk fényében.

Idén karácsonyra egy, DR. OLAJOS JUDITtal közösen alkotott rendhagyó „naptárral” szeretnénk megajándékozni Kedves Olvasóinkat. Mindketten az egészség megőrzésének elkötelezett hívei vagyunk. Ennek kifejezésére ezúttal a japán művészet két letisztult formáját: a *haikut* mint egyedi versformát, és a *sogetsut* mint a tradicionális japán virágrendezés egyik iskoláját – sőt, annak is egy továbbgondolt változatát – választottuk. A képeken ugyanis a hagyományosan használt virágok helyett zöldségek és gyümölcsök „álltak modelt”. Mind-mind egyéniség a maga nemében. Ebből az újszerű vállalkozásból született a *Lélektár*, amelyben a verssorok érzékenyen rezonálnak a képekre, a köztük létrejött összhatás pedig – reményeink szerint – Olvasóink lelkére.

Ezzel az ajándékkal kívánok harmóniában, békeségben és egészségben gazdag új esztendőt Minden Kedves Olvasónknak!

Szerzői útmutató | *Author guidelines*

Az Orvosi Könyvtárak a MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGE (MOKSZ) szakfolyóirataként az érintkező szakterületeken készült tudományos közleményeket, ezen szakmai közösség életével, napi munkájával kapcsolatos cikkeket és érdeklődésére számot tartó híreket tesz közzé open access formában.

Az egyes rovatok rövid bemutatása (ld. a borító hátoldalán) leendő szerzőink számára kínál fel lehetőségeket készülő publikációik céljának, műfajának megválasztásában.

Az Orvosi Könyvtárak – néhány indokolt kivételtől eltekintve – kizárólag máshol még nem publikált írásokat közöl. A szerkesztőség az elektronikus postacímére (ok.szerkesztoseg@gmail.com) megküldött kéziratokat úgy tekinti, hogy azok közrebocsátása minden feltüntetett szerző közös akaratával történik. A közlésre való elfogadás jogát a szerkesztőség fenntartja, az eredeti szövegváltozatokat – a szerzői szabadság és felelősség meghagyásával – szakmai és nyelvi szempontból lektorálja, a megjelent közlemények tartalmáért a szerzők felelnek.

Kérjük Tisztelt Szerzőinket, hogy nevük mellett munkahelyüket (amennyiben van) és elektronikus elérhetőségüket is tüntessék fel, a közlemény címét pedig magyar és angol nyelven szerepeltessék.

Az „Eredeti közlemények” rovatba szánt művek kéziratának emellett tartalmaznia kell:

- a cikk magyar és angol nyelvű rezüméjét (maximum 100-100 szó terjedelemben);
- a közlemény tartalmát tükröző 3-5 angol és magyar nyelvű kulcsszót;
- a közlemény végére rendezett jegyzeteket, a hivatkozott (szak)irodalom és a közölt képek forrásait.
- A jegyzetek tartalmazzák az azonosításhoz szükséges adatokat, formai szempontból pedig kövessék a *Vancouver* hivatkozási módszert.

Példák a különféle forrástípusok esetében:

• teljes könyv

Tringer L. A pszichiátria tankönyve. 5. átdolg. kiad. Budapest: Semmelweis; 2019. 604 p.

• könyvfejezet

Ashley M. Legal aspects of consent to treatment and the nature of malpractice claims in the United Kingdom In: Kay S, Wilks D, McCombe D ed. Oxford Textbook of Plastic and Reconstructive Surgery. Oxford: Oxford University Press; 2021. p. 1597–1604.

• folyóiratszöveg (1-6 szerző)

Phimister EG, Hamel MB, Morrissey S, Rubin E. The Science behind the Study. N Engl J Med. 2022 June 2; 386 (22): 2138. DOI: 10.1056/NEJMe2206397

• folyóiratszöveg (6-nál több szerző)

Richeldi L, Azuma A, Cottin V, Hesslinger C, Stowasser S, Valenzuela C, et al. Trial of a Preferential Phosphodiesterase 4B Inhibitor for Idiopathic Pulmonary Fibrosis. N. Engl J Med 2022 June 9; 386 (22): 2178–2187. DOI: 10.1056/NEJMoa2201737

• internetes forrás

Kirkman E, Watts S. Combat Casualty Care Research Programme. J R Army Med Corps. 2014 Jun;160(2):109–116. [letöltés dátuma: 2022. július 25.] URL: <https://militaryhealth.bmj.com/content/160/2/109.long>. DOI: 10.1136/jramc-2014-000254

(A Vancouver hivatkozási módszerrel kapcsolatban részletesebben vö. The Medical Library Association Style Manual. Rev. September 2019. Chicago, IL : Medical Library Association; 2019. [letöltés dátuma: 2022. augusztus 17.] URL: <https://www.mlanet.org/page/style-manual>)

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja
Official Journal of the Hungarian Medical Library Association

Megjelenés: *Appearance:*
elektronikusan *electronic*

Periodicitás: *Periodicity:*
negyedéves *quaterly*

Kiadó: *Published by:*
Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége *Hungarian Medical Library Association*

Felelős kiadó: *Publisher in Charge:*
SZLUKA PÉTER *PÉTER SZLUKA*

Főszerkesztő: *Editor-in-Chief:*
GACSÁLYI TÖLGYESI ÁGNES *ÁGNES GACSÁLYI TÖLGYESI*

Honlap: *Website:*
<https://moksz.org> *<https://moksz.org>*

Facebook: *Facebook:*
<https://www.facebook.com/orvosikvtarak> *<https://www.facebook.com/orvosikvtarak>*

Szerkesztőbizottság: *Editorial Staff:*
GACSÁLYI TÖLGYESI ÁGNES *ÁGNES GACSÁLYI TÖLGYESI*
POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD) *DR. GABRIELLA POGÁNYNÉ RÓZSA (PhD)*

Szerkesztőség: *Editorial Board:*
E-mail: *E-mail:*
ok.szerkesztoseg@gmail.com *ok.szerkesztoseg@gmail.com*

Telefon: *Phone:*
+36 70 610 4093 *+36 70 610 4093*

Tervezés, tördelés: *Design, layout editor:*
BRÁTÁN VERA *VERA BRÁTÁN*

Adószám: *Tax Number:*
18230082-1-42 *18230082-1-42*

ISSN 2061-0378

DOI: 10.1824/OK.2022.4

ORVOSI • 2022/4 KÖNYVTÁRAK